

Studier öfver Verbalabstrakterna i nutida svenska

AF

Gustaf Cederschiöld

Förord till den elektroniska utgåvan

Denna studie gjord av **Gustaf Cederschiöld** (1849-1928), vilken även utgivits såsom *Göteborgs högskolas årsskrift*, 99-0161311-6; 14:3, har digitaliserats i mars 2008 från Library of University of California av Google Books och hämtats från Internet Archive och anpassats för Projekt Runeberg i oktober 2015 av Ralph E.

THE LIBRARY OF

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA

GIFT OF

Ike BonnierIfäurv-

4. &C **#A-V*w

STUDIER

ÖFVER

VERBALABSTRAKTERNA

I NUTIDA SVENSKA

GUSTAF CEDERSCHIÖLD

OÖTEBORQ

WALD ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A. B. 1888STUDIER

ÖFVER

VERBALABSTRAKTERNA

I NUTIDA SVENSKA

AF

GUSTAF CEDERSCHIÖLD

GÖTEBORG

WALD ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A. B.

1908GIFTINNEHÅLL.

Sid.

Förord V

Förkortningar VII

Första kapitlet. Anledningar till denna undersökning; dess syfte och dess begränsning	I
Andra kapitlet. Verbalabstrakter på -ande, -ende	8
Verb, af hvilka nom. act. på -ande (1. -ende) icke pläga bildas	17
Tredje kapitlet. Abstr. på -ning 1. -ing	26
Verb, som icke (eller åtm. icke gärna) bilda nom. actionis på -(n)ing	27
Förekomsten af abstr. på -ing vid verb på -era	44
Fjärde kapitlet. Nom actionis på -are	49
Femte kapitlet. Verbalabstr. på -eri.....	52
Sjätte kapitlet. Verbalabstr. på -an	60
Sjunde kapitlet. Verbalabstr. på -else.....	70
Åttonde kapitlet. Smärre grupper af verbalabstr. med numera improduktiva afledningsändelser	80
I. Verbalabstr. på -sel.....	80
II. » * -nad	81
III. * • -a (-c, u)	83
IV. » * -e.....	85
V. * * -m och -(e)n.....	87
VI. » * -est 1. -st	88
VII. * » -d 1. -dd.....	88
VIII. » * -t (och -s).....	89
IX. Diverse efter utländska förebilder och med utländska afledningsändelser bildade abstr.....	90
Nionde kapitlet. Verbalabstr., som (numera) sakna afledningsändelse, men hafva annan vokal än motsvarande verb i infinitiv	92
Tionde kapitlet. Verbalabstr., som (numera) sakna afledningsändelse och hafva samma vokal som det motsvarande verbet i infinitiv	95
I. Sbst. med realgenus.....	95
II. * * neutralt genus	101
Elfte kapitlet. Verbalabstr. på -el (motsv. verb på -la) och -er (motsv. verb på -ra)	124
I. Sbst. på -el, motsv. vb på -la	124
II. * » -er, motsv. vb på -ta.....	126
Tolfte kapitlet. Sammanfattning och reflexioner	129
FÖRKORTNINGAR.	
(Blott de, som möjl. behöfva förklaras, upptagas här.)	
Berg Slang = Ruben G:son Berg, Skolpojks- och studentslang, i Svenska landsmålen XVIII 8.	

DN = Dagens Nyheter.

GHT = Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.

Lenngren = Skalde-försök af Anna Maria Lenngren, Sthm 1819.

OL = Ordlista öfver svenska språket, utgifven af Svenska Akademien. Sjunde upplagan. Sthm 1900

SAOB = Ordbok öfver svenska språket, utgifven af Svenska Akademien.

ssg = sammansättning.

StD - Stockholms Dagblad.

SvD = Svenska Dagbladet.

Tamm Avi. = Om avledningsändelser hos svenska substantiv, deras historia och nutida förekomst. Av Fredr. Tamm (= Skrifter, utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. V. 4). Up». 1897. FÖRORD.

Med uttrycket »Studier» i titeln på denna afhandling har jag velat säga, att jag ingalunda gör anspråk på att här gifva en fullt uttömmande redogörelse för vårt språks verbalabstrakter. Jag har behandlat mitt ämne endast ur vissa synpunkter och blott så pass djupgående, som arbetstid och arbetskrafter ha tillåtit.

Afhandlingen återgifver — i tyvärr alltför lindrig omarbetning — ett parti af de föreläsningar, jag under vintern 1907—8 hållit vid Göteborgs Högskola om »Språkriktighetsfrågor i svenskan». På grund af dessa föreläsningars syfte har jag betraktat verbalabstrakterna förnämligast ur praktiskt-stilistisk synpunkt. Och valet af detta betraktelsesätt skall, hoppas jag, förklara åtskilligt i min uppställning och mina resonemang, som kanske eljest skulle verka något påfallande i en språkvetenskaplig afhandling.

Det material af nu brukliga svenska verbalabstrakter, som här behandlas, har jag samlat dels genom att excerpera Svenska Akademiens Ordlista, sjunde upplagan, dels genom att tillvarata de exempel på detta slags ord, som jag under de senaste månaderna tillfälligtvis påträffat i tal eller i tryck. Det är kanske nödvändigt att här starkt betona det rent tillfälliga i valet af tryckta källor, ty om ett jämförelsevis stort antal mindre lyckade uttryck skulle ha kommit att hämtas från någon särskild publikation, så beror detta ingalunda på relativt hög grad af språkets vanvård i denna publikation, utan endast därpå, att jag kommit att anlita just den så mycket mera än andra.

Af åtskilliga för ämnet intresserade personer har jag haft nöjet erhålla värdefulla bidrag, de flesta från Seminarieadjunkten Fröken V. Olander i Falun. Till henne och till alla andra, som sålunda befordrat mitt arbete, frambär jag härmed mitt uppriktiga och värdsamma tack.

Göteborg i april 1908.

Fur/.FÖRSTA KAPITLET.

Anledningar till denna undersökning; dess syfte och begränsning.

Mar jag sysslade med förarbetena till de offentliga föreläsningar, som jag vårterminen 1895 höll vid Göteborgs Högskola om »Svenskan som skriftspråk», och då jag därvid särskildt granskade förhållandet mellan vårt bildade, lediga umgängestale på ena sidan och den allmännast brukliga, opersonliga skriftspråksstilen (»normalprosan») på den andra sidan, fäste jag mig (bland annat) vid »normalprosans» förkärlek för satsförkortningar (i vidsträckt betydelse), där det lediga umgängestalet afgjort föredrager fullständig sats, helst hufvudsats. Det var lätt att se, huru denna skiljaktighet borde förklaras. Skriftspråket, och framför allt dess mest typiska stilart, normalprosan, vill ju framställa tankegången i strängt ordnad och lätt öfverskådlig gestalt; det logiska åtskiljandet af öfverordnade och underordnade moment bör därför tydligt angifvas i språkformen. Den logiskt underordnade tanken blir bisats, och bisatsen kan ytterligare — när den logiska koncentrationen och öfversiktligheten så kräva — sammandragas till satsen 1. Genom denna utvecklingsgång måste ofta det, som det okonstlade talet skulle utsäga i finit verbalform, i skrift framträda såsom substantiv.

Då vi veta, att vårt skriftspråk under sin utveckling ofta, alltför ofta och i alltför hög grad, låtit leda sig af de

litteraturspråk, som hos främmande folk tidigare vunnit fasta former, så kunde man ju redan a priori vänta, att verbalsubstantiven, nomina actionis, i vårt skriftspråk skulle röja utländska inflytelser, som blott i mindre

Göteb. Högsk. Årsskr. XIV: j

12

G. CEDERSCHIÖLD

skala eller kanske alls icke förmått göra sig gällande i det lediga och okonstlade talspråket.

Att den i vårt skriftspråk ymnigast förekommande arten af »verbalabstrakter», neutrerna på -ande (1. -ende), i ledigt tal ofta motsvaras af andra uttryckssätt, anmärkte jag helt kort i »Svenskan som skriftspråk» (se sidd. 272, 306 i upplagan af 1897, sidd. 248, 284 i uppl. af 1902).

Efter hand har jag funnit, att olikheten mellan skriftsvenska och talsvenska, hvad verbalabstrakterna angår, har betydligt större räckvidd, än jag från början tänkte mig. Och då jag tillika — på grunder, som jag kort antydde i »Svenskan som skriftspråk», men hvilka jag hoppas framdeles kunna fullständigare utreda — anser det vara af stor vikt för vårt språks sunda växt och för dess brukbarhet inom alla samhällsklasser, ej blott de »bildades» klass, att man inom skriftsvenskan kringkär och, så vidt möjligt, inskränker de utländska lån, som talsvenskan är ovillig att i sig upptaga, så har jag småningom drivits in på den undersökning, hvars resultat här offentliggöres.

En omständighet, som sporrade mitt intresse, var den iakttagelsen, att just på allra senaste tiden åtskilliga symptom af villervalla, forbistring och smaklöst inlånande förekommo både i tidningspräsen och i skönlitteraturen. Allt större värde och vikt antog för mig frågan: hvilka utvägar har skriftsvenskan att substantivera verbet, och hvilka af dessa utvägar böra företrädesvis väljas i sådana stilarter, som skola vara så enkla, lättfattliga, folkliga och rent svenska som möjligt ?

Då jag velat göra ett försök att besvara denna fråga har jag naturligtvis haft att sammanställa de verbalabstrakter, som faktiskt förekomma i nutida svenska, och att granska dem efter deras nuvarande bruklighet och brukbarhet i olika stilarter.

Uppgiften har varit så omfattande, att jag ej kunnat åstadkomma stort mera än ett utkast i grofva drag. Så har jag måst inskränka mig till riksspråket och lämna dialekterna (bygdemålen) å sido. Af bygdemålsfärgadt riksspråk har jag dock kunnat medtaga en del. Och angif-**VERBALABSTRAKTERN A**

3

vandet af de särskilda substantivens bruklighet inom den ena eller andra stilarten beror nästan uteslutande på min subjektiva språkerfarenhet; för enstaka fall har jag visserligen kunnat inhämta upplysningar af Svenska Akademiens Ordbok, men äfven i dessa fall har jag för mitt ändamål stundom nödgats genomföra en uppdelning i brukbarhetsområden, som går längre än den i ordboken använda.

I många enskilda fall skola sannolikt mina omdömen om ordens bruklighetsområden icke öfverensstämma med läsarens. Hvilkendera som därvid har större berättigande för sin uppfattning — han eller jag — lär icke bli så lätt att definitivt afgöra. Ty ännu har ju svenskan blifvit blott i ringa grad undersökt med afseende på de särskilda stilarternas ordförråd (eller de särskilda ordens stil värde). Det finns därför ingen annan råd än att i hufvudsak bygga på den individuella språkkänslan (språkerfarenheten), när man inlåter sig på sådana uppgifter som denna. Och i hvad mån den ena individens språkkänsla är en trovärdigare mätare af de faktiska förhållandena än den andres — det får framtiden utvisa.

Ännu så länge är det angeläget att bringa hithörande frågor under debatt och insamla bidrag till deras lösning.

Begreppet verbalabstrakt eller nornen action i s kan bestämmas på olika sätt. I denna afhandling upptager jag i regeln blott sådana substantiv, som nu för tiden verkligen kunna brukas såsom nomina a c t i -onis till formellt motsvarande verb. Jag utesluter alltså (i regeln) sådana sbst., som numera fått annan betydelsefunktion (t. ex. endast förekomma i konkret betydelse)¹, och sådana, som nu icke hafva några både till betydelse och form

motsvarande verb, med hvilka de kunna associeras.²

Denna begränsning har synt mig nödvändig på grund af min afhandlings syfte, som ju är att visa, hvilka utvägar

* *

1 T. ex. band, shdr(a), våg, (gryt-)iocA.

* T. ex. dåd, dat(er)\ jfr äfven farhåga i förhållande till frukta 1. befara, kärlek i förhållande till älska.⁴

G. CEDERSCHIÖLD

som stå en nutida svensk till buds, då han vill (abstrakt) substantivera något visst verb, eller med andra ord: benämna verbets »handling» eller »skeende». — I förbigående sagdt, hade det varit bekvämt att inskränka termen »nomen acti-onis» till ett sådant verbalabstr., som verkligen betecknar en »handling», och äga en speciell term för ett sådant abstr., som betecknar ett »skeende», en förändring af tillstånd o. d.; dessa bägge kategorier skilja sig nämligen, såsom i det följande flera gånger skall synas, stundom ganska skarpt inom substantivbildningen.

Af den nyss angifna begränsningen mellan upptagna och uteslutna verbalabstrakter kunde det synas följa, att jag till mitt stoff medräknat sådana ursprungligen sammansatta och ännu med sammansättningsbetoning (semifortis på slutleden) uttalade sbst., hvilkas förled är lika med (infinitiv-)stammen i ett till betydelsen motsvarande verb — naturligtvis för så vidt de ifrågavarande substantiven kunna tjänstgöra som nomina actionis till de motsvarande verben.

Så kan t. ex. spådom brukas ss. nom. act. till spå, läkedom till läka, kännedom till känna, svordom till svär(j)al, lärdom (t. ex. i förbindelsen »en nyttig lärdom») till lära, smälek till smäda, kunskap till kunna, vetskap till veta, räkenskap till räkna, budskap till buda (eller båda), köpenskap till köpa 1. köpslå, dröjsmål till dröja, spørsmål till spörja, tvifvesmål till tvifla, skonsmål till skona, vittnesmål till vittna, käromål till kära, älskog till älska o. s. v.

Jag har varit tveksam, huruvida jag skulle medtaga dessa och dylika substantiv eller icke. Det kan ju ej bestridas, att åtskilliga af dem just utgöra de allmännast brukade substantiviska motsvarigheterna till sina respektiva verb; de äro alltså otvifvelaktigt af vikt för språkets ekonomi inom det område, som här skall undersökas. När jag likväl bestämt mig för att endast på detta sätt omnämna substantiv af sådant slag, har jag låtit deras formella olikhet med de e g e n l -liga, afleda verbalabstrakterna fälla utslaget.

1 Obs. att sbst. har annan afljudsform än verbets infinitiv. VERBALABSTRAKTERNA

5

Kanske är det obehöfligt att här säga något om infinitivens funktion i jämförelse med verbalabstraktets, men för fullständighetens skull och till undvikande af missförstånd vill jag erinra om följande sakförhållanden, som väl äro enkla nog, men måhända ej fullt medvetet iakttagna af eller presenta för hvarje läsare.

Infinitiven är^ ju verbets substantivform. En infinitiv (med 1. utan att) kan brukas såsom subjekt, objekt, predikats-fyllnad; föregången af preposition kan den tjäna till adverbial eller attribut. I stort sedt har alltså infinitiven verkligen ett verbalsubstantivs funktion. Men den svenska infinitiven behåller (i regeln) till viss grad sin egenskap af verbform: den kan ej antaga (adjektiv- 1. genitiv-)attribut, men däremot kan den (om verbet är transitivt) styra objekt; den kan ej (ss. ett verkligt sbst.) brukas i plural, antaga genitiv-s eller bestämd artikel. Vidare är att märka, huru olika infinitiv och verbalabstrakt förhålla sig till de »löst» 1. »oäkta» sammansatta verben: inf. kan liksom de finita formerna skilja prefixet från verbet, substantivet däremot fasthåller alltid prefixet; t. ex. sitta af, afsittande(t), af sittning, taga ned, ned-tagande(t), nedtagning.a — Sedan detta kapitel redan blifvit uppsatt, finner jag, att N. Beckman, Svensk språklära (1904), sid. 120 f., har en rätt utförlig granskning af verbalabstraktets och infinitivens egenskaper, en granskning, som i ett och annat kan komplettera det här sagda.

Nu spknas emellertid ej ansatser till att utvidga den svenska infinitivens brukbarhet. Våra filosofer, som tagit intryck af Iden tyska filosofiens språkbruk, tala ju om »varat» och »varat^» motsatser »icke-varat» och »blifvat»,³ Detta kan betecknas såsom fackspråk. Allmänt i talspråket är däremot göra(-t) = göromål(et), men detta står, så vidt jag vet, iso-

1 I friare språkbruk utan att, t. ex. »Med sörja ingen båtnad vins —. Fram då med glädjen, om den fins!«
SNOILSKY I 220 (1864).

' Det kan tilläggas, att inf., liksom verbets finita former, negeras med adverb (ej, icke, inte), men verbalabstraktet (så vidt det kan direkt förbindas med negation) genom prefix; jfr icke förstå med oförstående, oförstånd (jfr det från danskan lånade oförståelse).

3 På en annan, mindre uppenbar väg har inflytelse från den tyska infinitiven gjort sig märkbar i nyare verbalabstrakter på -an; se kap. VI.

c,

•'j< ;> .7

< <*1 .v

6

G. CEDERSCHIÖLD

leradt.1 I andra fall har jag trott mig kunna iakttaga en viss tendens hos en infinitiv att få mera af substantivnatur, t. ex. då giftas brukas såsom (vulgär) synonym till giftermål, äktenskap; så bör man väl uppfatta ordet i titeln till Strindbergs bekanta samling af äktenskapshistorier: jfr äfven ssgrna giftas- tankar, -sjuk, -galen} Men de undantag från regeln om skiljaktigheten mellan infinitiven och verbalabstraktet, som kommit inom min synkrets, äro alltför obetydliga för att kunna tydas som bevis på, att vårt språk verkligen skulle sträfvat till att ytterligare substantivera infinitiven.

De svenska språkläror, som blifvit använda i våra skolor, ha föga sysselsatt sig med frågan om verbets substantivering. I och för sig borde väl annars denna fråga vara fullt ut lika viktig som frågan om verbets adjektivering — participbildningen —, som ju af ålder plägat upptagas t. o. m. i den elementäraste svenska flexionslära.

Den försummelse, grammatici låtit komma sig till last, har nog i sin mån bidragit till den stora — enligt min mening alltför stora — förkärlek, hvarmed den skrifvande svenska allmänheten mer och mer begagnat sig af verbalabstrakters bildande med afledning -ande (1. -ende), och — ehuru i betydligt ringare grad — af afledningar på -(n)ing.

Jag skall börja mönstringen af våra verbalabstrakter med dessa bägge kategorier, och jag skall därvid söka visa, att deras alltför ymniga användning innebär faror och olägenheter för vårt skriftspråk — i synnerhet gäller detta sbst. på -ande. Efter hand skall jag sedan framdraga de öfriga medel, vårt språk äger till att bilda verbalabstrakter, medel, af hvilka somliga alltför litet pläga användas af våra skriftställare, ehuru de skulle göra ej obetydligt för att skänka framställningen ett enklare, folkligare och mera svenskt skaplynne. * *

1 Dricka{t} är konkret.

* Med den sistn. kan jämföras den i skånskt (bygdemålsfärgadt) talspråk brukliga sammansättningen hagalen (= girig).VERBALABSTRAKTERNA

7

Allra enklast är naturligtvis (såsom jag i uppsatsens början påpekade) att alls icke bruka verbalabstrakter, utan i stället använda verbet i finit form. Men ej ens i det hvardagligaste tal kan man helt och hållet undvara verbalabstrak-terna, och bland dem finnas också kategorier, som äro fullt folkliga.ANDRA KAPITLET.

Verbalabstrakter på -ande, -ende.

De i vårt nutida skriftspråk talrikaste verbalabstrakters åro, som bekant, de, som ha afledningsändelserna -ånde och -ende. Mellan de bägge ändelserna iakttages den åtskillnad, att -ende brukas, när verbets infinitiv slutar på lång vokal (och alltså saknar ändelsen -o), t. ex. utdöende(t)\ men -ande eljest, t. ex. snöande(t), sökande(t).

Det är ganska märkligt, att denna numera så allmänt brukade afledning är lånad så pass sent som omkring år 1500. Fr. Tamm har i sin uppsats »Tränne tyska ändelser i svenskan* (Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhets-samhälles Handlingar 1878) påvisat dess ursprung från lågtyska, böjda infinitiver på -ent (dat. -ende, genit. -endes). Den utländska härkomsten röjes likväl ännu i dag därigenom, att dessa verbalabstrakter endast i mycket ringa grad kunnat intränga i ledigt och hvardagligt talspråk och i högstämdare poesi; i bygdemålen, så vidt dessa undgått påverkan af riksspråket, synas de knappast förekomma.

Men i normalprosa och kanslistil äro dessa abstrakter så mycket talrikare. I nämnda stilarter ha de blifvit en ingrediens af allra största betydighet. Jämte nomina actionis; på -(n)ing och -else uppträda de så väl i häfdvunna och fasta förbindelser som i mera tillfälliga, och så väl med egentlig betydelse af nomina actionis som i mera oegentliga användningar. 1

1 Jag utsätter några gånger slutartikelns -t inom parentes, emedan jag bar funnit, att många individer ha ganska svårt att klart och bestämdt skilja dessa neutrala substantiv från presens particip på -ande 1. -ende, hvilka ju utom verbal användning också ha adjektivisk, substantivisk och propositionell. VERBALABSTRAKTERNA

9

Denna myckenhet af verbalabstrakter är utan tvifvel en af de skadligaste egenheterna hos normalprosa och kanslistil, främst därigenom, att den gör framställningen svårbegriplig för den, som är ovan vid dessa stilarter. För abstraktema på -ande och -else tillkommer dessutom den olägenheten, att afledningen, som ju endast tjänar till att substantivera, är så lång och tung, att den skrymmer så mycket, fastän den säger så litet. Och allra värst blir det täta bruket af abstrakterna på -ande (-ende) därigenom, att just i dessa stilarter presens particip med likalydande afledning fått en riklig — i ledigt talspråk sällsynt — användning. Normalprosa och än mera kanslistil komma därigenom alltför ofta att vimla af klumpiga ord på -ande (-ende). Man har vant sig därvid så mycket, att man numera knappast märker det. 1

Verbalabstrakterna på -ande (-ende) äro i allmänhet förlånga och oviga för att lämpa sig till att bilda förled i sammansättningar. I äldre tider synes man oftast ha tagit sig i akt för att gifva dem en efterled att släpa på. När man t. ex. (omkring midten af 1800-talet) vid åtskilliga skolor (såsom vid Nya Elementarskolan i Stockholm) begagnade böcker, i hvilka infördes anteckningar om lärjungarnas »förhållande* (= uppförande), benämndes dessa böcker icke *för-hållande-böcker» utan förhållningsböcker. 2 På allra sista 1

1 N. Linder har i Regler o. råd (1886), s. 227, 228, påpekat missljudet i sådana sammanställningar som t. ex. betydande inflytande, stötande beteende, ryktets utbredande var i tilltagande, Studeranden A. utöfvade ett välgörande inflytande på sina medresande. — Jfr vidare: *[En diplomatisk meddelare] tillägger detta försenande af ett dygn i det ryska svarets afgifvande betydelsen af den afgö-rande händelse, som framkallade öppnandet af fientligheterna» GHT 1908. nr 64, s. 5. — Ytterligare må erinras om det i somliga slags skrifter ytterst ymniga prepositionella bruket af ord på -ande, -ende, -ning, -else, t. ex. rörande, beträffande, angående, vidkommande, med afseende på, i anseende till, i betraktande af, i förhållande till, med anledning af, i händelse af o. s. v. — Och slutligen kunna äfven goda författare stundom ha blifvit så förslöade mot dessa tunga afled-ningsändelser, att de använda sådana ssgar som uppseende-väckande, förtroende-väckande eller t. o. m. bilda nya som skymningshandlingar P. Molin Å d a 1. 87, ståmningsströmningar LEVERTIN X 15.

* Jfr erkännande med erkännans-värd o. d.; se vidare verbalahstr. på -an bär nedan. IO

G. CEDERSCHIÖLD

tiden har man blifvit mera hänsynslös, men ännu är antalet af komposita med ett neutralt ord på -ånde (-ende) till

förled mycket obetydligt i jämförelse med det ofantliga antalet ver-balabstr. på -ände (-ende). Jag har antecknat blott följande (jfr Tamm Sammansatta ord i nutida svenska, Upps. 1900, s. 118):

afgörande-, beslutande-, bestämmande-, förfogande-, nyttjande- (möjligen äfven yttrande-), ägande-rätt; yttrandefrihet; uppförandebetyg. Mera tillfälligt förefaller det af Tamm (anf. st.) ur tidningar hämtade frikännandedom, som snarast tycks vara en juxtaposition, där det första ordet är presens particip. I fallandesot, som (deladt i t v å ord) förekommer redan i medeltidsskrifter (se Söderwalls ordb. under falla), är fallande visserligen från början pres. part., men torde nu allmänt uppfattas ss. verbalabstr. Någon gång uppträder förhållandevis ss. synonym till jämförelse- 1. proportions-vis.

förtroende-man, -post, -syssla, -votum m. fl., misstroendevotum; påiståendesats; inneboende-system; uppseendeväckande.

Alla dessa äro fullt skriftspråksmässiga, kanske med undantag af skoltermen uppförandebetyg. Till bildadt — något „4" i själfsvåldigt — talspråk hör påseendebok (om bok, som bok-I handlaren skickat »till benäget påseende»).

Det är alltså rätt många och rätt svåra anmärkningar, man kan framställa mot abstrakterna på -ande (-ende). Men om de, oaktadt alla dessa olägenheter, ändå äro så omhuldade i vårt skriftspråk, kan man väl vänta, att de också skola äga vissa förtjänster, som rekommendera dem i den skrifvandes benägna åtanke. Och det är ej svårt att påvisa sådana förtjänster.

I praktiken är det kanske viktigast, att de äro så lättåtkomliga : den skrifvande vet, att af de allra flesta verb kunna bildas verbalabstrakter på -ande, eller eventuellt -ende; han griper då gärna till detta afledningssätt såsom det närmast liggande och bekvämaste, utan att gifva sig tid att eftertänka, om språket äger något annat sätt att bilda ett nomen actionis till det ifrågavarande verbet. Tidningsskrifvare ha

1 Eg. väl ägande(s)- d. v. s. ägare(s)-, se Tamm anf. st. VERBALABSTRAKTERNA

ii

ju vanligtvis brådtom, och därför gynna de mer än andra abstrakterna på -ande (-ende).

Men ofta har väl också den skrifvande en känsla af, att abstraktet på -ande närmare än andra verbalsubstantiv (där sådana finnas att tillgå) ansluter sig till verbets betydelse och användning i hela dess vidd; öfriga till verbet hörande nomina actionis ha ofta nog specialiserat sig i någon viss betydelse eller till bruk i någon viss stilart; neutret på -ande (-ende) är däremot nästan att betrakta som en böjningsform af verbet själf och kan iallmänhet ersätta dess finit form. Vid transitiva verb kan dessutom neutret på -ande (-ende) tydligare än andra verbalabstrakter uttrycka handlingens utförande (ss. fortsatt, pågående) med tanke på tillvaron af ett (personligt) subjekt.

Ex.: Man uppträder mot och söker förekomma 1. stäfja sirrlärornas spridande »; — »irrlärornas spridning» är ett full-bordadt faktum, ett ledsamt förhållande, som man söker af-hjälpa.

»Utgjutandet af blod, af tårar, af vatten ur ett kärl» säges helt allmänt, vanligen med tanke på den handlande personen. — *Blodutgjutning» (t. ex. i hjärnan) säges helst om ett fysiologiskt förlopp 1. dess resultat. — Blodutgjutelse är ett uttryck, som företrädesvis tillhör den högre stilen och i regeln uppfattas mera oegentligt 1. bildligt (= det att döda många medmänniskor). För öfrigt har utgjutelse fått den speciella betydelsen »affektfullt uttalande».

Böjandet af en gren, af ett barns vilja, alltså lika väl om osinnliga som om sinnliga föremål; — böjning däremot kan visserligen brukas ss. nom. act. (t. ex. i knäböjning), men väl knappast om osinnliga föremål; däremot har böjning ofta fått en själfständigare användning, t. ex. »den fina böjningen på hennes näsa»; — böjelse kan numera knappast räknas ss. nom. actionis till böja (sig) el. böjas, »ha böjelse för» motsvarar snarast »vara böjd för».

>3 Det kunde vara af intresse att anställa flera jämförelser mellan olika slags verbalabstrakters inbördes förhållanden, och det är möjligt, att åtskilliga karaktäristiska särdrag kunde

G. CEDERSCHIÖLD

uppsåras utöfver dem, som här antydts. Men jag måste nöja mig med att här ha påvisat det större betydelse- och fånget hos ett abstr. på -ande (-ende) i förhållande till de öfriga.

Är det neutrala subst. på -ande bildadt af ett transitivt verb, så synes det vara regeln, att substantivet har passiv betydelse, — såvidt någon skillnad mellan aktiv och passiv betydelse kan förekomma. Bestämmer verbalabstraktet af en genitiv, motsvarar alltså denna vanligen (subjektet i en passiv sats eller) objektet i en aktiv sats. T. ex. »en [fäkt-]ställning, som möjliggör fiendens angripande» [= som tillåter, att fäktaren angriper fienden]. Nyblæus Fäktl. 16 (1876); om man i stället insätter »fiendens angrepp», får man en motsatt mening. Får någon höra talas om »studenternas mottagande», så skall han väl, om han för öfrigt är alldeles obekant med de sakförhållanden, som det är fråga om, snarast tänka sig, att studenterna blifvit mottagna, att någon annan 1. några andra mottagit dessa studenter. Däremot låter förbindelsen »studenternas mottagning» oss snarast tänka på en festlig tillställning, där studenterna som värdar mottagit främmande.¹

Regeln, att genitiven framför ett abstr. på -ande, som bildats af ett transitivt verb, motsvarar verbets objekt, — denna regel iakttages säkerligen icke alltid så noga.

T. ex.: »Därför [dvs. därför att författarinnan Siri Zöl-ler bygger på själsfarenheter] blir det en sådan intensitet i hennes genomskådande» E. F. i GHT 1907, nr 259., s. 2. Här är det väl meningen: »när hon [S. Z.] genomskådar [ngt]», — men mig åtminstone synes uttrycket vara stötande.

På tal om, att också Sverige hade bort få tillträda traktaten om Norges integritet, heter det: »Att England icke motsatt sig Sveriges tillträdande som garanterande makt eller orsakat dess utomhållande» StD (L.) 1907, nr 305, s. 3. — Detta är ett ganska typiskt exempel på tidningsstilens bruk af abstraktema på -ande: den förra genitiven (Sveriges) mot-

¹ Uttrycket beror sannolikt i någon mån på utländska förebilder; jfr fr. *réception*, eng. *al-home* o. d. VERBALABSTRAKTERNA

>3

svarar ett subjekt, den senare (dess) ett objekt, alltså föreligger en brist på konsekvens (och parallellism), som gör ett störande intryck (så mycket mera som den förra konstruktionen strider mot det allmännaste språkbruket), dessutom är ju utomhållande i och för sig en otymplig skapelse.

Till jämförelse med det sist anförda språkprovet lämpar sig det följande, som väl undviker det föregåendes fel, men i andra afseenden är klumpigt: »Det krig, som slutade med Finlands ryckande från Sverige och läggande under tsarens spira» GHT 1908, nr 43, s. 7. Här är det de bägge prepositionsbestämningarna (i synnerhet den senare), som förefalla krystade och krångliga, enär de alltför mycket skilja sig från hvad som kunde otvunget sägas på svenska.

Bruket att till ett abstr. på -ande föga ett prepositions-uttryck leder ofta till tunga och oklara konstruktioner, som nog förtjänade en utförligare granskning, än jag här kan ägna dem.

Är det fråga om andra prepositioner än af, synes väl ingen oklarhet uppstå, om än ofta en viss tyngd inträder. »Hudens befriande från orenlighet» är ju en jämförelsevis enkel skriftspråksvändning.¹ Ovigligt blir däremot: »[Allmänhetens] öfverdrifna oro för sina besparingars sättande i säkerhet» GHT 1907, nr 250, • s. 7; — »Man har nöjt sig med att uppnå [flyg-] apparatens hållande i sväfning» B. H. Wallin i GHT 1908, nr 62, s. 17. — »Därmed öppnar sig för sultanen ett nytt tillfälle till intriger med makternas utspelande mot hvarandra» GHT 1908, nr 64, s. 5.

Ofta brukas prepositionen af i förbindelse med ett abstr. på -ande, då detta motsvarar ett transitivt verb, och

härvid kunna rätt komplicerade konstruktioner uppstå — åtminstone i tidningsstilen.

Eftersom ett abstr. på -ande, bildadt af ett transitivt verb, till sin betydelse är passivt, kunde man vänta, att af, liksom förhållandet är vid det passiva verbet, skulle inleda agenten, det logiska subjektet, medan däremot den passiva satsens subjekt, det logiska objektet, skulle uttryckas genom en genitivbestämning — alldeles som i före-

1 Märk, att befrielse här hade passat mindre väl.¹⁴

G. CEDERSCHIÖLD

gående exempel, där ingen med af inledd bestämning följer. Men så vidt jag kunnat iakttaga, gäller motsatt praxisdet logiska subjektet uttryckes genom genitiv, det logiska objektet inledes med af, så ofta bägge utsätts.

T. ex. »Fransmännens förvärfvande af den berömda Venus Milo» GHT 1907, nr 219, s. 2; »Svenska idrottsförbundets uppsägande af samarbetet med grannländerna» ib. nr 250, s. 9 (rubrik); — »tyskars och svenskars understödjande af detsamma [dvs. ett litterärt företag]» E. F. ib. nr 259, s. 2; — »hans [dvs. publicisten Hårdens] infama påpassande af mänskligheten» ib. nr 254, s. 5; — »hans [dvs. en amerikans] nations begynnande af en utländsk och kolonial politik» GHT 1908, nr 2, s. 4. — »Freden.. .. betecknade.. .. Turkiets erkännande af det bulgariska folkets frihet», ib., nr 55» s. 5; — »de kinesiska myndigheternas beslagtagande af den japanska ångaren» D ä r s. — Dylika konstruktioner ha i tidningsspråket blifvit så vanliga, att de börjat inverka också på annan »normalprosa». I en seminarist-uppsats 1907 förekom: »För att erhålla påvens stadfästande av hennes klosterregler reste Birgitta. . . »

Från tidningsspråket anför jag ytterligare: »den bestämdhet, hvarmed han [dvs. G. O. Stenbock] uppträdde mot [den skånska] adelns utpinande af sina bönder» S. Hn i GHT 1908, nr 47, s. 5. — »ännu egendomligare var den gode pastorns tagande till intäkt för sig af herr Cavlings Politiken» GHT 1907, nr 293, s. 8. — Det förefaller mig, som om användningen af reflexivpronomet här skulle ytterligare förtynga konstruktionen.

Rent af o r i k t i g t synes mig följande: »Tid efter annan har formen på prästens iklädande af sin förpliktelse förändrats» GHT 1907, nr 211, s. 10; »prästens iklädande af ngt» skulle enl. all analogi beteckna, att »prästen iklädde ngt»; vid substantiveringen saknar man utväg att uttrycka såväl person- som sak-objektet till det finita verbet.¹

1 Öfver hufvud taget motsvarar ett abstr. på -ande ej gärna ett reflexivt verb (jfr längre fram); olämpligt blir därför: »[Straffet] bör rikta sig mot försättandet [dvs. »det att man försätter sig»] i det alkoholförgiftade [sic!] tillstånd, hvarur dessa [råbets-]förbrvtselser , . skjuta upp ». Ledare i GHT 1908, n:r 66, sid.

6. VERBALABSTRAKTERNA

15

Men också då ingen direkt felaktighet kan påvisas, synes mig verbalabstraktets konstruktion med genitiv (för att angif-va subjektet) och af med sbst. (för att angifva objektet) helst böra undvikas eller åtminstone brukas med större måtta och försiktighet, än det nu (ss. exemplen visa) sker i tidningarna. Huru långt en sådan konstruktion skiljer sig från enkelt och folkligt uttryckssätt, är väl ögonskenligt, och de längst gående af språkprofven berättiga väl åsikten, att tiden är inne att hålla upp med denna utveckling. Någon egentlig otydlig-het i meningen uppstår väl blott undantagsvis; t. o. m. i sådana fall som »Tysklands fredliga genomträngande af Mindre Asien» (GHT 1907, nr 271) får man af sammanhanget tillräckligt besked; men hvarför skall man krångla till vår goda svenska på det sättet, när man lätt kan skriva »som folket gör mest»?¹

Också utom de nu omtalade konstruktionerna (med två bestämningar) förekomma åtskilliga besynnerliga skriftspråksanvändningar af abstr. på -ande. Här blott ett par exempel!

»Tankarna öfver det olika ställningstagandet komma först sedan hon [författarinnan Siri Zöller] l e f v a t igenom hvart och ett» E. F. i GHT 1907, nr 259, s. 2. — »De förseelser, som förekommit [bland de värnpliktige], ha oftast bestått i öfverblifvande af permission intill åtta dagar» GHT 1907, nr 255, s. 4 [kanske blott tryck- eller skriffel för »öfver-skridande»?]. —

Jag anbefaller det nuvarande bruket af abstrakterna på

1 Det är f. ö. i stilistiskt afseende oberättigadt att bruka eu konstruktion, som efter sin ordalydelse kan gifva helt annan mening än den åsyftade. Med skäl klandrar C. Landtmanson Sv. Prosast. 8 s. 37 uttrycket »Bottigers lefnadsteckning af Tegnér». Och hvad särsk. angår konstruktionen af abstr. på -ande, må vi alltid ihågkomma, att (såsom i någon mån förut påvisats) såväl genitiven som den med prep. a/ inledda bestämningen i och för sig äro tvetydiga. Jfr t. ex. »Östersjöprovinsernas underkufvande» 1. »Underkufvandet af Östersjöprovinserna blef en svår uppgift» och »Jag hörde en liten klockas pinglande» 1. »pinglandet af en liten klocka». Det torde vara medvetandet af de båda bestämningarnas eventuella dubbeltydighet (tvåfaldiga funktionsmöjlighet), som inger läsaren en känsla af otrygghet, så snart bägge på samma gång äro förbundna med verbalabstraktet.¹⁶

G. CEDERSCHIÖLP

-ande till alla språkontresserades uppmärksamhet; där finns sannolikt många konstigheter utom dem, som jag tillfälligtvis kunnat påträffa.

Frågan om gränserna för bildandet af verbalabstrakter på -ande (-ende) har, mig veterligen, icke blifvit utredd. Den allmänna föreställningen tyckes vara, att a i i a, eller nästan alla, verb kunna vid sin sida få dylika nomina actionis. I sin uppsats om »Avledningsänd eiser hos svenska substantiv» (1897), s. 31¹ talar Fr. Tamm om »det neutrala -ande, -ende i verbalabstrakta, som på grund af sin allmängiltighet [spärradt af mig] bör anses som böjning så nd.else». Och i förordet till sjunde uppl. af Sv. Akademiens Ordlista (1900) säges, att de neutrala verbalabstrakterna på -ande i förhållande till verben egentligen icke äro annat än »ett slags böjliga infinitiver». 1 Ordlistan betraktar därför neutrerna på -ande såsom lika osjälfständiga i förhållande till verbet som presens particip (på -ande) och upptager dem endast då, när de fått en själfständigare ställning gent emot verbet, t. ex. yttrande, uttalande, förhållande, förordnande. Såsom grund för utelämnandet af öfriga verbalabstr. på -ande² anför Ordlistans förord vidare, att »sådana kunna i allmänhet bildas till alla svenska verb på -a».

Det kan vara fara värdt, att dessa bägge uttalanden — af Tamm och Ordlistan — kunde tagas alltför mycket efter orden. Denna typ af verbalabstrakter (dvs. på -ande, -ende) tillhör ju väsentligen skriftspråket (i synnerhet dess stelararter), men är så godt som främmande för ledigt och folkligt umgängesspråk. Därför kan ej heller språkkänslan med samma säkerhet, som när det gäller talspråksuttryck, afgöra, om ett abstr. på -ande (resp. -ende) kan bildas af ett visst verb eller icke. Men med den förkärlek, som normalprosan (och andra med den besläktade stilarter) visar för

1 Detta är riktigt, hvad ursprunget beträffar; jfr här ofvan i kapitlets början; att likväl dessa abstrakter ha en vida mer afgjord karaktär af subst. än infinitiven, har här ofvan anmärkts.

* De jämförelsevis fåtaliga på -ende upptagas i Of., VERBALA li STRAKTE RNA

17

abstraktema på ande, tendera dessa till att utbreda sig till allt flera verb. Därför har det tyckts mig vara af vikt att söka konstatera, hvilka verb enligt nuvarande språkbruk alls icke eller icke gärna bilda nomina actionis på -ande (resp. -ende).

Verb, af hvilka nom. act. på -ande (l.-ende) icke pläga bildas.

Innan jag går till att uppräknat dessa verb, måste jag göra ett par allmänna förbehåll.

Det ena är, att någon absolut fast gräns icke kan uppdragas, och att alltså enstaka undantag kunna uppträda. Jag kan omöjligt komma längre än till uppvisande af den allmänna tendensen att i vissa fall undvika nom. act. på -ande (-ende)^{1]} och vid bestämmandet af omfånget för denna tendens måste jag naturligtvis väsentligen låta leda mig af min egen »språkkänsla», dvs. af den erfarenhet om det nuvarande skriftspråket, som jag genom läsning har kunnat samla.

Vidare vill jag från början påpeka, att sammansatta verb ha större frihet att bilda verbalabstrakter än de

motsvarande enkla. Så har man t. ex. innehafvande(t), föro-lyckande(t), misslyckande(t), medan abstr. på -ande icke kunna bildas af de enkla hafva, lyckas. Samma skiljaktighet mellan sammansatta och enkla verb skola vi återfinna i fråga om andra afledningsändelser. Förhållandet kan uttryckas så, att verbet, när det bildar slutled i en sammansättning, förlorar något af sina ursprungliga egenheter och i viss mån blir ett formelement, som lydigare fogar sig efter analogiinflytelser. Man kan också säga, att associerandet af en nybildad afledning med verbet blir lättare och säkrare, när verbet (likasom äfven det därpå afledda substantivet) är längre och mera specialiseradt.

Beträffande det här nedan följda indelnings sättet måste

1 I st. f. »tendens» kunde man säga »en tyst öfverenskoinmelse».

Göteb. Högskol. Årsskr. XIV: 3

2jS

G. CEDERSCHIÖLD

jag gifvetvis i en och annan punkt bestämma placeringen mera på ett ungefär och på försök än efter fasta och oomstridda fakta — ty sådana stå ej att erhålla. Att jag till hufvudgrund för indelningen lagt stilolikheten, torde väl berättigas af de allmänna sakförhållanden, som i detta kapitel komma till synes.

/ Verb, som äro fullt hemmastadda i »städad» skrift (normalprosa, allvarlig stil i allm.).

/ verb i aktiv form (utan -s eller sig).

a) verb af tämligen förbleknad betydelse, som pläga ingå i fast förbindelse med vissa andra ord, hvarvid de själfva ha en mera formell, innehållsfattig användning. De äro alltså i och för sig ofullständiga till sin betydelse.

Ex. heta (alltid med predikatsfyllnad), låtsa (endast med inf. eller objekt, i bägge fallen mycket svagt), få och dess motsats slippa (med inf. 1. objekt). De bägge sistnämnda kunna räknas till »hjälpverb» i vidsträckt mening, öfver hufvud taget kan man säga, atf hjälpverb ss. sådana icke bilda abstr. på -ande (-ende). *Hafvandet finns väl knappast, varandet blott filosofiskt = »existensen». Af de verb, som syfta på något tillkommande, kunna skola, komma (i futur betydelse), vilja, önska, ämna, ärna, frukta knappast bilda abstr. på -ande, om ej i filosofiskt språkbruk. Lika mycket bjuder det emot för den allmänna språkkänslan att bilda neutr. på -ande (-ende) af kunna, förmå, mäka, orka, gitta. Hit bör man kanske också räkna tycka, tro, unna, förunna, behöfva. — Några af de till a hörande verben äga andra vbalabstr. :t. ex. vilja (1 -e), önskan, fruktan, förmåga, makt, tycke, tro (r.), behoj.

b) vissa verb, som oftast brukas med sakssubjekt; t. ex. beträffa, angå, röra och vidkomma i samma bet.; [jfr hända, som blott har -else i mera spec. anv., men å andra sidan inträffa med -andet och ske med -endet (?)]; vidare: duga, förslå, räcka till, tryta. Alla dessa brukas ofta med det obestämda det till subjekt. Vidare åtskilliga intransitiva verb, som angifva företeelser, som äro förnimbara för sinnena: lukta dofta, smaka. Här har man de korta vbalabstr. lukt, doft, smak, VERBALABSTRAKTERNA

»9

som äro fullt tillräckliga.¹ Likaså behöfver man ej och brukar man ej heller bilda ngt neutr. på -ande till verbet åska, då man ju har det korta sbst. åska. [Om andra verb, som angifva atmosfäriska och klimatiska förhållanden o. d. se II!]

Att verben i regeln brukas med sakssubjekt (eller t.o. m. blott det opersonliga det), är väl sannolikt orsaken därtill, att man ej bildar neutr. på -ande af lånorden frappa och [-imponera]- [-imponera]+}

c) Abstr. på -ande bildas icke gärna, när de skulle vara utsatta för att icke bli förstådda eller för att bli missförstådda.

Så att förstå, d. v. s. så att ögonblickligt sammanställa med de resp. verben, bli naturligtvis abstrak-terna på -ande 1. -ende, när verben själfva äro sällsynta och alltså icke genast finnas till hands (äro aktuella) i läsarens 1. åhörarens språkminne.* * T. ex. de tämligen föråldrade verben lykta, varsko (felaktig association med sko ligger

nära), orsaka, nödsaka, vedersaka; vidare te (= visa), hvars sammansättningar förete, uppte utan svårighet få -ende (jfr beteende under 3).

Missförstånd inträffar, om ett likalydande abstr. på *ande redan är allmänt brukligt, men har annan betydelse. Så t. ex. kan man af lida i bet. »förlida», »gå fram», o. d. ej gärna bilda lidandet, ty homonymet är välbekant ss. abstr. till lida i bet. »utstå», »undergå» o. d. Befara i bet. »frukta» (jfr a) är formellt lika med ett verb, som betyder »fara öfver *

1 Då »korta» abstr. (jfr kap. IX, X och delvis kap. VIII) varit allmänt brukliga, ha de säkerligen ofta hindrat nppkotnsten al de längre pi -ande, -ning, -else, -an m. fl. Så t. ex. vid lejva: lif är det allmännaste, o. dessutom hade man af ålder lefnad o. lefverne; -ande, -ning, -else o. -an ha alltså blifvit obehöfliga för det enkla verbet; för upplejva har man i senare tid bildat upplcfvande o. genom inflytande från danskan uppiefvelse (jfr kap. VII).

* Å andra sidan bildas visserligen abstr. på -ande af många verb, som alltid 1. oftast hafva saksubj., t. ex. brusa, susa, skramla, hnarra, svalla, regna, snöa. Vid ett flertal af dessa föredragas dock i regeln de »korta »abstr.; jfr kap. X, XI.

* Märk, att verbet själf, när det uppträder i finit form förbundet med subj. samt eventuellt äfven objekt eller adverbial af visst bestämdt slag (oftast i traditionella förbindelser), blir lättare att igenkänna än i den »satsförkortning» som representeras af det abstr. sbst.20

G. CEDERSCHIÖLD

o. d. och som lättare inställer sig för svenskens språksinne, emedan det ju hör tillsammans med det vanliga verbet fara (»resa» o. d.). Förmena i bet. »missunna» är mycket ovanligare än förmena = »tro», »inbilla sig» och kan därför ej gärna bilda förmenandet. Och slutligen kan anföras, att verben -vara— »fortfara», »räcka» och vara = »afsöndra var» knappast kunna substantiveras till varandet, som alltför mycket skulle leda tanken på hjälpverbet, ehuru detta ju i regeln icke bildar ett »nom. actionis».

d) Vissa enskilda verb, som ej kunna hänföras till någon allmän regel. Om några, som alls*icke 1. ogärna bilda abstr. på -ande, gäller, att annan afledning är så vanlig och välbekant, att -ande blir obehöfligt, t. ex. ana (jfr -ing), hota (jfr hot och -else) fram- 1. sammankomma (jfr -st)*1

älska har öfver hufvud taget intet af verbet själf afledt abstr. subst. vid sin sida; älskog är eg. ssg. (= älsk-håg), kärlek är ju ett denominativ (af adj. kär). I äldre tid hade man älskan, som ännu lefver kvar i det besynnerliga, under reformationstiden bildade nitälskan. I våra dagar har man från danskan sökt införa förälskelse, som dock ej låter mycket svenskt (jfr kap. VII). Till synda lär väl knappast syndandet brukas; orsaken är kanske den, att det korta abstr. synd är så allmänt (jfr forsyndelse). Jfr äfven drömma, sofva, hata m. fl. på tal om de korta verbalabstr. (kap. VIII—X).

Andra verb kunna visserligen ej ss. enkla bilda abstr. på -ande, ss. lända och hinna, men väl i ssgr, t. ex. anländandet, hitländandet, upphinnandet.

2) \ i d deponentier.

Obs. 1. Finnes vid sidan af deponentiet ett nära besläk-

1 N. Linder uppräknar i Regler och råd (1886) s. 160 en del fall. där abstr. på -ande ofta nyttjas »oriktigt eller onödigt* i st. f. ett på annat sätt afledt verbalabstr. I hans uppräkning ingå — utom de fyra senast här ofvan anförda — följande: befria, besinna, bestraffa, förbättra, förädla, häda, inblanda, läsa, rena, samverka, slösa, smäda, sprida, uppbrusa, utbreda, åfverskatta samt vistas (hvarom se 2 här nedan). —För min del vill jag ej utdöma dessa verbs abstr. på -ande\ några af dem äro väl mindre brukliga, men enl. min uppfattning knappast stötande; andra äro rätt vanliga; om de flesta menar jag, att de icke gärna kunna umbäras i skrift (normalposa), där de giiva annan betydelse (eventuellt med annan konstruktion) än de på olika sätt afleda abstrakterna.

tadt verb i aktiv form, kan naturl. dep. ej bilda abstr. på -ande, som då skulle bli alldeles lika det, som bildats af det aktiva verbet; t. ex. förstummas (för)tröttas, tåras; hit höra också ondgöras (jfr göra ngn ond) och flockas, harmas, glädjas, skämmas, rökas, mötas, träffas; jfr synas, finnas.

Obs. 2. Det bör märkas, att dep. i regeln icke bilda pres. part. Därför komma sbst. på -ande att låta mera främmande.

a) med trans. bet. (o. eventuellt ack.-obj.): nalkas, minnas, hoppas, rädas, afundas — jfr de kortare abstrakterna minne, hopp, afund, rädsla; — jfr äfven annalkandet.

b) med intrans. bet.:

Hit höra flera, som ha karaktär af hjälpverb: töras, nän-nas, djärfvas, idas, täckas [obs. skulle framkalla missförstånd!], höfvas, vederfaras, felas, fattas [obs. missförståndet!].

Vidare t. ex. lyckas, trifvas, frodas, åtnöjas, yfvas, blygas, illfänas, skalkas — jfr lycka, trefnad, blygsel; jfr äfven misslyckandet, förolyekandet. Vid äflas torde (utom äflan) äfven äflandet stundom förekomma. Vidare: andas, jfr andning.

Vidare t. ex. dväljas [däremot ngn gång vistan det¹ af vistas; jfr vistelse], knappast af åldras och fornas [dock uppdyker väl stundom åldrandet]; brås och släktas (på) och van-släktas [jfr vansläktstecken — degenerationssymptom i GHT t897, nr 13, s. 2]; jfr påbrå.

Och slutligen det opersonliga dagas, hvartill dock hör dagning.

c) med reciprok bet.:

(å-)sämjas, kappas och gnabbas [de båda sista likväl kanske hellre att föra till II], som ha de skörta» abstrakterna sämja, kapp, gnabb. Vid brottas förekommer, utom det allmänna brottning, ngn gång brottandet. De flesta andra reciproka depo-nentier ha vid sin sida en transitiv, aktiv form, till hvilken neutret på -ande naturligen hänföres, t. ex. trängandet hör till tränga, men ej till trängas, som i stället har trängsel, boxandet till boxa, men boxning till boxas.² 1

¹ Ogillas af Linder Regi. s. 160.

² Jfr härom aObs. 1» i början af denna afd. (»2»)-22

G. CEDERSCHIÖLD

i) Vid reflexiva verb förekommer i regeln i c k e abstr. på -ånde (-ende). — Obs. De, som ha aktiv form (med motsv. trans. bet.) vid sin sida, förbigås i allmänhet, eftersom abstr. på -ande då plägar hänföras till aktivet.

Men det finns några märkliga undantag. Så äro abstr. på -ande (1. -ende) fullt brukligt 1 vid förbarma sig, förlita sig (på), bemöda sig, närma sig, uppföra sig, förhålla sig, bete sig, befinna sig (— »må») — och i dessa fall har sbst. på -ande (-ende) fått en viss själfständighet.

Mera tillfälligt (o. ej allmänt) torde -ande(t) förekomma vid hänvända sig, fördjupa sig, förifra sig (äfv. -o», -ing), beflita sig. Sannolikt äfven vid kråma sig, brösta sig, förhäfva sig (jfr krämning, förhäfvelse).

Det är anmärkningvärdt, att några refl., som sakna abstr. på -ande, hafva sådant med annan afledning: inbilla sig — inbillning, förstålla sig — förställning, föreställa sig — föreställning, förvåna sig (1. -as) — förvåning, förundra sig (1. -<w)

— förundran, gräma sig — grämlse, för att icke tala om korta abstr. ss. ånger till ångra sig, bekymmer till bekymra sig (1, -as). Obs. att flera få en relativ själfständighet gent emot verbet!

Ex. på refl., som enl. hufvudregeln icke bilda abstr. på -ande, äro

a) med saksubj.: lefra sig*, vassla sig, vätska sig, imma sig, forta sig, grena sig (jfr. utgrening), inrota sig, tilldraga sig (jfr tilldragelse — däremot tilldragande till det aktiva verbet i annan bet.).

b) verb med mera a f b l e k t bet.: understå sig, drista 1. fördrista sig, (åt)nöja sig (med), bespetsa sig (på), bekväma sig (till).

c) verb af andra betydelser, t. ex. sådana som innebära rörelse (ngnstädes hän): begifva sig, infinna sig, inställa sig (som har inställelse, hvaremot inställande skulle höra till inställa, t. ex. »bokens inställande på rätt plats»; inställning brukas om maskiners inriktande på visst arbete, jfr inställ-ningsskruf); sälla sig till, inlåta sig på, aflägsna sig [aflägsnan-det till aflägsna].

1 Dvs. i normalprosan och i allm. i s. k. »värdad * skrift. 3 Däremot atlagra sig. VERBALABSTRAKTERNA

23

Vidare t. ex. vb, som innebära en skadlig öfver-drift: förtaga sig fhär står likväl förtaga med annan betydelse vid sidan!], försofva sig, försvärja sig, försäga sig (jfr för-sågning); — nära stå: misstaga sig (jfr misstag), missräkna sig (jfr missräkning), miss-säga sig (jfr miss-sägning).

Osäkert och i behof af närmare undersökning, än jag ännu kunnat ägna åt frågan, är förhållandet med sådana refl. verb, vid hvilka sig har d a t i v-betydelse. Vid tillvälla sig (ngt), tiUtvinga sig, tillnarra sig, tillbyta sig, tillhandla sig torde i regeln saknas abstr. på -ande, likaså vid af säga sig (ngt) [jfr afsägelse]; eljest äro verben på af- osäkra, kanske till en del därför, att sig kan undvaras 1. har en mindre utpräglad dativbet., t. ex. afkläda sig (ngt) 1. kläda af sig, där väl sig helst bör uppfattas ss. dativ; obs. att man äfven har akt. afkläda. — Af tillägna sig brukas sannolikt tillägnandet, medan tillägnan nog är förbehållet för det aktiva tillägna (ngn en.bok).

II. Verb, som sällan förekomma i riksskriftspråket, ha en mera hvardaglig prägel och äro öfvervägande hemma i ledigt umgängesspråk.

Om hithörande verb gäller som allmän regel, att de i c k e bilda verbalabstr. på -ande (-ende). Såsom jag redan i »Svenskan som skriftspråk» anmärkte, har det lediga umgänges-språket en afgjord motvilja mot nom. actionis på -ande¹, dvs. dessa ha ännu icke lyckats bli riktigt populära och folkliga; de ha öfver sig en viss stelhet, något konstladt och främmande. Därför kunna också verb, som företrädesvis tillhöra ledigt umgängesspråk, icke gärna bilda neutr. på -ande, äfven om de (mera tillfälligt) uppträda i normalprosa. Mycket betecknande för denna åtskillnad mellan normalprosans och umgängesspråkets förhållande till neutrerna på -ande (-ende) är det faktum, att de i talspråket rätt gamla, och äfven i normalprosa numera någorlunda tolererade, förkortade verben be, ge, ta, dra, rå, klä o. d. icke kunna bilda nom. actionis på -ende — ty de behålla ännu en viss hvardaglighet, till hvilken afledningen -ende ej passar.

1 Obs. att det poetiska språkbruket i det stora hela ansluter sig till talspråket i undvikande af vbalabstr. på -ände (-ende).²⁴

G. CEDERSCHIÖLD

A andra sidan får man icke förbise, att de högre bildade (studenter tn. fl.), som äro mycket vana vid normalprosa, i sitt tal, mer 1. mindre på skämt, stundom använda afledningen på -ande; det är ett slags komisk uppstyling, liksom när man i tal använder vissa arkaismer, som redan äro bannlysta ur normalprosan.¹ T. ex. »Låt det nu vara slut med punschandet och groggandet!». Det vill likväl synas mig, som skulle bruket af abstr. på -ande (-ende) väsentligen inskränka sig till intransitiva verb med klandrande och iterativ betydelse (jfr kapp. X, XI); Doc. B. Hessel-man har i bref till mig påpekat, att enstaka ord af samma typ som kattrakande [hvilket dock torde sakna motsvarande verb] kunna finna väg till det egentliga folkspråket.

Då eljest knappast några undantag af mig ha anträffats, skulle jag här kunnat nöja mig med den allmänna regeln, att abstr. på -ande (-ende) saknas vid de verb, som eg. och öfvervägande tillhöra samtalsspråket. Men jag tror, att en liten exemplarsamling ändå kan vara af värde, dels därför, att en eller annan läsare sannolikt inte är van vid att uppdelat orden efter de stilarter, hvartill de närmast höra, dels därför, att en längre fram följande undersökning

(om de »korta» verbalabstr.) kommer att nära ansluta sig till denna afdelning.

1) Verb i aktiv form.

T. ex. strunta², tjusa, tutta på [hvarken påtuttande 1. -ning, om ej på skämt!], bulla upp, busa på, kvicka upp, krya upp, nyktra till, raska på, gröta ihop. usla (ut).

Vidare t. ex. förtänka (ngn ngt).

Vidare mera bygdemålsfärgade verb,* t. ex. haja Ull, fnurra (= vara vresig, »fnurrig»), vånna, ty (till).

Verb som vanl. ha sakssubjekt (jfr under I): kylsa (om kläder), duna och ludda, ntola (= små värka), det vårar, det vintrar, det tjälar.

* Jfr Svenskan som skriftspr. j:sta uppl. s. 169, 2:dra uppl. s. 153 f. »Jag börjar med några, som i särdeles hög grad äro hvardagliga, nästan vulgära, och som blott undantagsvis kunna förekomma i skriftspråket. De äro emellertid alla upptagna i OL.

3 Att abstr. på -ande i regeln äro främmande för dialekterna, behöfver knappast anmärkas. VERBALABSTRAKTERNA

25

2) deponentier.

Några med transitiv anv. (ack.-obj.) har jag inte påträffat.

Intransitiva äro de gamla förkortningarna låss och lyss (eg. af låtas o. lydas); vidare våsnas (jfr väsen, oväsen) latas, trilskas, stur skas, galnas; själas (= »ligga i själtåget» är väl öfvervägande ett dialektord, finns dock i OL.); — med sakssubjekt: kvällas, vankas.

Reciprok betydelse i: kifvas, näbbas, munhuggas.

3) reflexiva verb.

T. ex. mor(g)na sig, lata sig (jfr latas), loppa sig, glufsa, i sig, knaggla sig fram, raska sig, kvicka sig.

Vidare: åtra sig, (för-)grufva sig, o ja sig, vo ja sig o. d.; dumma sig, folka sig, morska sig, gona sig och godta sig, mojasig.

Vidare: palta på sig, förgapa sig, förläsa sig.

Vidare med sakssubjekt, t. ex.: gryna sig, gröta sig, klimpa sig, mosa sig, knottra sig, och med abstr. subj. (helst pers.) hampa sig.

Ändå omöjligare blir det för ett hvardagligt reflexiverb att bilda ett nom. actionis på -ande, om detta formellt skulle sammanfalla med afledningen af ett aktivt verb (tillhörande skriftspråket); rappandet måste — för så vidt det alls begagnas — tillhöra rappa (t. ex. en tegelvägg), men ej rappa sig; repandet till repa (göra repor i ngt), men ej repa sig.

Vi böra ej lämna de neutrala abstr. på -ande (-ende) utan att göra en antydning därom, att de till en viss grad äro förbundna med pres. part. på -ande (-ende), visserligen inte till betydelse och konstruktion, men så, att de genom ljudlikheten stödja hvarandra: finns det ena, kan också det andra lättare brukas; i umgängesspråket är ju f. ö. bruket af part. pres. mycket snävt begränsadt. TREDJE KAPITLET.

Abstr. på -ning 1. -ing.

Näst -ande (-ende) är denna den mest använda afledningsändelsen i nom. actionis. Om denna afledningsändelsens historia se Tamm, Om avledningsändelser hos svenska substantiv (Upps. 1897) s. 58 ff.; jfr dars. s. 54 ff.

Till jämförelse med -ände (-ende) kan för öfrigt framhållas:

1 :o. (n)ing är mycket äldre i språket (gemensamt för de germ. spr.) och ganska vanligt redan i fsv.

2 :o. (n)ing är också spridit till alla stilarter och folkklasser, om än (som verbalabstr. i allm.) mindre användt idet enkla, folkliga språkbruket (som ju hellre brukar konkretare uttryck med inf. 1. finit vb än verbalabstr.).

3:0. Afl. på -(n)ing äro själfständigare i förh. till verbet än de på -ande; de ha oftare specialiserats och konkretiserats. — Finnas vid samma verb både -(n)ing och -ande, kunna de vara alldeles synonyma, så att man omväxlar af vällyds-skäl o. d., men vanligen finns det en större 1. mindre åtskillnad. Exempel ha förut meddelats.

Angående formen gäller numera i svenskan -ning som den normala afledningen, -ing som undantag. Eljest är -lag den äldre formen i de germanska språken (sido-form är -ung), och n:et har småningom utbredt sig från ord, där det fanns i stammen före tilläggandet af -ing (antingen ss. del af roten 1. ss. tidigare afledningssuffix).

Det må här erinras, att -ing också tjänat till bildande af mask. och fem. denominativer, som beteckna person
(1. VERBALABSTRAKTERNA

37

ngn gg s a k), t. ex. drottning af drott, käring af karl, svarting af svart, guling af gul. 1

Från hufvudregelu om -ning som afledningsform för verbalabstrakter gälla följande undantag: -ing brukas efter stamslut på

1. n 1. «w, t. ex. vid ana, mana, bemanna, beteckna, beväpna, uppfinna, vinna, bränna.

2. I eller r, föregånget af konsonant, t. ex. vid segla, rabbla, stapla, tackla, samla, bläddra, sofra, lagra, dallra.

3. r stundom; alltid vid verb på -era, t. ex. tornera, inspektera, dokumentera, dränera; i inhemska vb är bruket vacklande, någon fast regel har ej kunnat uppställas; af somliga verb brukas både -ing o. -ning, af andra numera blott ett-dera i högspråket (det vårdade språket); mången är osäker och behöfver slå upp i OL. Efter rr brukas likväl -ning, t. ex. morrning, surrning; det enda undantaget tycks vara förvirring (lånadt från tyskan).

Det bör tilläggas, att i äldre nysv. ofta träffas afl. på -ing vid sidan af eller i st. f. numera bruklig afl. på -ning, äfvensom att -ing åtm. inom somliga dialekter förekommer vidsträcktare användt än i riksspråket.

Verb, som icke eller åtm. icke gärna bilda nom. actionis på -(n)ing.

Sådana finnas i mycket stort antal; de äro vida talrikare än de, som sakna abstr. på -ande, -ende.

Det är angeläget att söka utröna orsakerna till språkkänslans motstånd mot bildandet af (n)ing-afledningar i hvarje särskildt fall. Ty hos mången är språkkänslan svag, och han frestas därför till skapelser, som verka stötande på andra.

1 Utförligare härom hos Tamm anf. skr.

* Närmare härom hos Tamm ani. skr. s. 60 samt hos LindeB Regler och råd s. 162.28

G. CEDE RSCHIÖL 1)

och som på dem göra intrycket att vara barbarismer. Faran för dylika missgrepp är synnerligen stor i vår tid, då dansk och norsk litteratur så ifrigt läses och så mycket språkgods okritiskt inflyttas i svenskan från danskan eller norskan. Just i fråga om verbalabstrakterna är dansk-norskan rätt skiljaktig från svenskan, i det att en afledningsändelse, som också finns i svenskan, kan af våra grannar användas i andra förbindelser. Jfr d. betragtning, sv. betraktande o. betraktelse; d. betydning, sv. betydelse; d. beundring, sv. beundran; d. betænkning, sv. betänkande; d. förståelse, sv. förstående (o. äldre förstånd); d. sætning, sv. sats. Så t. ex. bildar den i Skåne födde och med danskan väl förtrogne förf. och målaren E. Norlind i sin bok Intermezzon ordet besejringar (= nederlag) efter det d. besejring. Vi skola också längre fram se, att af abstr. på -an har Norlind åtskilliga nybildningar efter danska mönster.

Det bör anmärkas, att verbalabstr. på -(n)ing i många fall sakna tillräckligt stöd i det levande talspråket, då ju dylika afledningar öfver hufvud brukas vida mindre i ledigt tal än i skriftspråk; däraf vållas naturligtvis, att

»gehöret* för hvad som verkligen brukas o. är möjligt, icke är så starkt o. afgörande. Man tvekar ofta, om man kan »säga» ett visst abstr. på -(n)ing.

Emellertid tycks det vara en särdeles kinkig uppgift att utfinna fullständiga regler för sv. verbs förmåga eller oförmåga att bilda abstrakter på -ning. Själf har jag ägnat ganska mycken tid och möda åt försöket, men ännu ej hunnit längre än till uppställandet af några få regler af allmännare räckvidd. Det vill synas, som om i många enskilda fall ingen annan orsak till tmzg-afledningars uteblifvande skulle kunna uppvisas, än den, att ett (1- flera) abstr. af annan art är i fullt bruk och tillfredsställer behovet så väl, att hvarje försök att till verbet bilda ett nom. actionis på -(n)ing genast stöter på invändningen: »Nej, det heter ju så 1. så!» (T. ex. köp, tal, svar, bön, upptäckt).

En och annan mera allmängiltig och påtaglig orsak till saknaden af wfwg-afledningar kan emellertid, som sagdt, redan nu urskiljas: och jag skall här framställa, hvad jag anser vara

29

någorlunda säkert. Sådana frågor, som ännu äro oklara, lämnar jag f. n. därhän.

I den följande redogörelsen för vissa kategorier af verb, som icke bilda abstr. på -ning, har jag hufvudsakligen följt Svenska Akademiens Ordlista. I enstaka fall kan naturligtvis tillvaron af wing-afledning vara omtvistlig. Jag erinrar också om det redan i föreg. kapitel påpekade förhållandet, att sammansatta verb ofta kunna bilda verbalabstr., fastän motsvarande enkla verb icke mäktat göra det.

I. Formella hinder mot n/rø-aflednings uppkomst.

1) Svårighet att uttala konsonantförbindelse, som skulle uppstå. (Obs. att -ning är den normala afledningen, medan -ing numera är strängt be-gränsadt!)

Ex.1 fetma, försötma, nyttja, vittja, främja, tämja, läppja, stäffa, klöfja, bedja, (samman-)kedja, vädja, städja [svedning finns, men inf. kan också heta sveda].

Man skulle kunna tycka, att det är tämligen onödigt att uppräknat dessa och dylika verb, där tillägget af -ning skulle framkalla en så besvärlig konsonantkomplex. Men erfarenheten har visat, att den skrifvande allmänheten icke ägnar mycken eftertanke åt sådana förhållanden, utan rätt schablonmässigt och mekaniskt tillämpar afledningsprincipen. Och har en nybildning af detta slag hunnit någorlunda utbreda sig i skrift, kan den sedan också få insteg i sådant tal, som står i beroende af skriftspråket.

Rätt lärorik är utvecklingsgången vid verb på -nj- och -lj-. Vid de mera ovanliga (ut)tänja³ och skönja ha abstr. på -ning ännu ej vunnit någon häfd, ej heller vid vänja, invänja, tillvänja, men afvänjning är — fastän obekvämt att uttala — redan stadgadt i bruket. I regeln förekommer icke -ning vid de jämförelsevis ovanliga bölja, (för)dölja, (för)tälja, ej heller vid det allmänt brukade välja (som har valet och väl- * *

1 Jfr Tamm Avi. s. 61.

* Jfr passiv-s:ets tilläggande till supinformer, äfven då högst besvärliga konsonantförbindelser uppkomma, t. ex. östs, tänkts osv.

* Obs. I gymnastikterminologien lär tänj ning förekomma.^{3°}

G. CEDERSCHIÖLD

jandet till konstanta abstr.); af de enkla sälja och olja (åtm. det förra) saknas afl. på -ning, men försäljning, utsäljning, inoljning finnas. Till hölja skall man, enl. OL, ha höljning, som förefaller mig motbjudande. Däremot äro t. ex. kvälj-ning, sväljning, sköljning fullt gängse äfven i talspråket. Af tälja (med knif) uppgifves också (i OL) läljning vara brukligt.

Af den äldre regeln (om ljudlättnad) har man ännu minnen i beviljning af bevilja och ur skiltning af urskilja, — men här ha sbst. redan blifvit så pass skilda från vbt, att de knappast längre för det allmänna medvetandet stå till

verbet i förh. af nom. actionis. (Jfr beviljandet och urskiljandet ss. de eg. abstraktema, nom. actionis.) — Obs. att sbst. utan -j- numera skulle ofelbart associeras med verb utan j, t. ex. kväl(j)-ning med kvälla(s), svål(j)ning med svälla.

2) Önskan att undvika starkt påfallande missljud och klumpighet är väl skälet, hvarför afl. på -ning ej förekomma vid de efter tyska mönster bildade verben på -iga, t. ex. förändliga, befullmäktiga, fullständiga, bemyndiga, inmundiga, som mycket väl (i skriftspr.) kunna bilda neutr. på -ande. Intressant är förhållandet, att ss. nomen actionis till besiktiga tjänstgör besiktning; detta tillhör urspr. (ss. SAOB upplyser) ett redan omkring år 1700 föråldradt besikta.

3) Sträfvän (oftast väl blott halft medveten) att undvika otydlighet, missförstånd 1. sammanblandning.

a) Någon gång tyckes likheten med denominativer på -ling, -ning 1. -ring (?), som beteckna person eller sak, ha förbjudit anv. af vbalabstr. på -(n)ing. Så t. ex. lära väl de flesta akta sig för att af yngla bilda yngling ss. synonym till yng-lande(t); till usla ut kan man ej gärna bilda utusling, som skulle föra tanken till maskulinet usling. Till kära (»klaga inför rätta») kan omöjligen läggas -ing. Till syssla och pyssla saknas också abstr. på -ing, ty de skulle bli homonyma med de bekanta släktskapsorden. Jfr också saknaden af (n)ing-afledning vid gala, ansvara, åra (däremot: föråring). Också de täml. ovanliga sbst. åldring (»den vördnadsvärde åldringen» i tidningsstil) och dödning (»död person, gengångare») torde

nog göra sitt till att förhindra uppkomsten af likalydande nomina actionis, afleda ur åldras och döda.¹

b) Men också andra ljudlikheter kunna verka hämmande ; för att först taga några mera isolerade exempel, kunna vi anföra, att t. ex. förringa svårligen kan bilda förringning, som säkert skulle associeras med ringa (i klockor), då ju ringning är allmänt i sådan bet. Vidare kan man knappast till spilla eller förspilla² bilda ett abstr. sbst. på -ning, då man ju numera har ett konkret sbst. af välbekant bet. Till vårdslösa bildas knappast sbst. på -ning, eftersom det skulle alltför starkt erinra om lösning, som direkt ansluter sig till verbet lösa, medan däremot vårdslösa är afl. af adj. vårdslös.

c) Det i a och b anförda är blott spridda (sporadiska) företeelser, som visserligen sortera under en allmän regel (den i 3 uttalade), men ej stå i närmare sammanhang sinsemellan; de anförda verben äro ej heller representanter för (exempel på) hela grupper, utan hvart och ett intager en isolerad ställning i fråga om sin ntng-afledning.

Annorlunda ställer sig den fråga, som här i c skall utredas. Det är nämligen just dualismen i afledningens framträdande (antingen som -ning eller som -ing), det ärdeana dualism (1 variabilitet), som i ett stort antal fall vållar osäkerhet om rätta tydningen af verbalsubstantivet och därför framkallar stor försiktighet och återhållsamhet hos språkkänslan vid bildandet af nomina actionis på -(n)ing.

För att genast genom ett af de mest typiska fallen åskådliggöra, hvad jag menar, vill jag kasta fram ett exempel. Låt oss betrakta ordet skoningt Om vi ej få det i ett sammanhang, som någorlunda angifver betydelsen, så kunna vi ej veta, om det är afledt af verbet sko eller af verbet skona; vi skulle kanske helst gissa på det förre, ty skoning i bet. påsättande af skor (eller en skoliknande beklädnad) är allmännare brukligt i vanliga stilarter (det förekommer väl oftast om kantfoder på klänning, i sht konkret), medan skoning af skona tillhör den högre stilen. Mellan försköning (af försko)

1 Men sammanhanget kan undanröja all tvetydighet; den, som låter »döda » en inteckning, får betala »dödmngskostnaden * *.

* Jfr blods-, mans-, tids-spillan, men omöjl. -ning.³*

G. CEDERSCHIÖLD

och försköning af försköna skulle vi i tal eller uppläsning dessutom ha betoningen till ledtråd.

Men sko och skona intaga en ren undantagsställning däruti, att de bilda ett formellt alldeles likalydande abstraktum. I andra fall, där kongruens skulle inträda, är regeln den, att antingen ettdera verbet eller ock (och

oftast) bägge afstå från bildandet af abstr. af kategorien -(n)ing. Och återhållsamheten sträcker sig än längre. Äfven då det ej finns två formellt olika verb, som kunde konkurrera om abstraktet på -ning, äfven då kan man se, att språket hyser en viss motvilja mot sådana på -ning utgående verbalabstr., där det ej är ögonblickligt klart, huruvida -n- tillhör verbets stam eller afledningen. Vi vilja granska de viktigare grupperna.

a) Då abstraktet skulle sluta på lång vokal + aiag, och då man alltså kunde tänka sig, att det tillhörde antingen ett verb på lång vokal (med 1. utan följande -a i inf.) eller ock ett verb på lång vokal + na i inf. Vid flertalet hithörande enkla verb saknas afl. på -(n)ing, vid sammansatta är afledningen något vanligare, ty där hjälper prefixet till att angifva betydelsen.

Jag ordnar de hithörande verben efter rotstafvelsens vokal. Mina samlingar (ur OL) har jag kunnat något komplettera genom användning af Leksells Svenskt Rim-Lexikon. — Obs. att förkortade verb sådana som be, gc, bli, klä, dra osv. aldrig bilda abstr. på -ning (liksom ej heller på -ende).

Abstr. på -(n)ing saknas vid bana och kana [glanal (ej i OL)J, men finns vid ana, dana, gana, (för)mana, af plana, spana.

Obs. Svenska högspråket har numera inga verb på -ä 1. -aa; beträffande denna lilla grupp kan alltså ingen osäkerhet inträda; gruppen bildar, kan man säga, ett undantag, som bekräftar hufvudregeln.

Afl. -(n)ing saknas vid (be)le, (af-, be-, för-, in-, ut-, öfver-) se, (be-)te, ske samt de enkla bena, ena, grena (sig), klena, lena, sena, skena och gena G- gina); -ing finns däremot vid mena, rena, stena samt de sammansatta förbena (sig), VERBALABSTRAKTERNA

33

förena, hvitmena, försena, förstena, (för)orena och möjligen vid förklena (Leksele), saknas vid förmena (i båda bet.)¹.

Vid di 1. dia, (be-, in-)fria, klia, nia, ria, skria, sia samt vid flina, grina, (be)skina, hvina, pina, sina, tina, tvina saknas -(n)ing, men finns vid de sammansatta förfina, begrina, af-, -för-, ut-sina, upptina, af- och för-tvina; vid ssgr af pina uppges i OL intet abstr. på -ing, men i GHT har Hj. L(önnro)th 1907, nr 202, s. 2, skrivit om trakten kring Rörås kopparverk i Norge, att han »har knappast sett någon plats, som så ger intryck af utpining».

Vidare saknas -(n)ing vid glo, gno, ro, bero, sno, (be-, för-)tro, roa och oroa samt vid gona (sig), sona, trona och väl äfven tona (enl. OL, Leksell har toning). Däremot finns groning af gro; af bo finns visserligen boning, men endast ss. konkret; bebo, innebo sakna mng-afledning; af bona saknas abstr. på -ing (jfr bonad), men ombona bildar abstr. på -ing. Abstr. på -ing finnas vid ssgma försona, af-, be-, för-tona. Om sko, skona, försko och förskona ha vi talat i det föregående.

Vidare saknas -(n)ing vid dua, intervju (jfr -vju) samt vid basuna och duna, men finns (enl. OL) vid utbasuna och möjligen vid af duna (ej i SAOB).

Afledning på -(n)ing saknas vid bry, fly, gny, kny, sky, spy, sy,¹ 2 ty och blya, förnya, (upp)krya; men af gry finns gryning. Abstr. på -ing saknas vid gryna (sig) och tyna, men finns vid ('af-)syna och af-, för-tyna.

Abstr. på -(n)ing saknas vid få, gå, flå, klå, må, nå, slå, spå, stå, trå och två samt dessas ssgr, vid försmå, vid blåa, sjåa samt vid blåna,³ dåna (= dundra), fåna, gråna, håna, låna, måna (om), råna, tråna; men finns vid så och dess ssgr, vid dåna (= svimma), }örvåna(s) samt ssgrna förhåna, af-, in-,

1 På kontamination af mening och förmenande beror väl uttrycket »efter min förmening» (t. ex. C. Ramberg i GHT 1908, n:r 34, s. 4).

2 Jfr likväl: »En sömmerska önskar syning i hemmen* Annons i Palu-Kuri-ren 1907, n:o 138, s. 2.

5 Hos LeksEU. finns bldning (till bida 1. bldnaf). —Ingeniör A. BÆck-ström har benäget visat mig på, att EeverTIN Svenska gestalter* 254 använder bldning (af bldna).

G. CEDERSCHIÖLD

upp-, ut-låna, af-, ut-plåna. Vid slå och två ha vi de gamla afledningama -slagning i några ssgr (t. ex. kalk-, upp-) och tvagning.

(n)ing saknas vid förjää, knäa, träa (om fåglar) och vid (jör-)tjäna, skräna, men finns vid betjäna, be- och förläna och det nya lånordet träna.

(n)ing saknas vid dö och strö med ssgr, vid fröa, slöa, snöa, spöa och töa med ssgr, vid dröna, döna, röna, söna (bergsverksterm), men finns vid kröna (med ssg be-) och försköna; af löna förekommer löning bl. ss. förled i ssgr (löningsstat -sätt o. d.), men af de sammansatta af-, be-löna är -ing allmänt brukligt.

Som allmänt resultat synes framgå, att verb med vokalslut i stammen samt äfven (om ock i något mindre mån) verb på lång vokal + n i stamslutet ogärna (dvs. bl. mera undantagsvis) bilda abstr. på -ning, -ing, under det att sammansättningar här, som eljest, äro medgörligare.

Bland undantagen förtjäna groning af gro, gryning af gry och såning af så särskildt att uppmärksammas. De åsyfta företeelser i sinnevärlden och tyckas vara rätt väl stadgade i bruket; i sht gäller detta senare om gryning, som är det enda i fullt bruk varande abstr. till gry (gryndet är ovanligt); verbet gryna (sig) är så pass begränsadt i sin användning, att det knappast kan konkurrera om gryning med gry. Gro och så ha inga konkurrenser på -na, men groning och såning synas vara jämförelsevis unga och skriftspråksmässiga (den vetenskapliga och tekniska litteraturen tillhörande) bildningar. I allmänt, hvardagligt talspråk har man ju de äldre och kortare abstr. g rodd till gro och sådd till så; till det senare dessutom de mer eller mindre konkretiserade säd och (ut-)säde. — Bryning till bryna är också något påfallande; dess uppkomst har ej hindrats af det gamla bry (vb och subst.).

I äldre tider synes försiktigheten vid bildandet af (n)ing-afledningar ej ha varit lika stor som nu.¹ Närmare historisk utredning af frågan saknas ännu; för medeltiden bli källorna i alla händelser otillräckliga.

¹ Exempelvis förekom år 1640 (enl. SAOB) befrining (af befria).VERBALABSTRAKTERNA

35

j3) Huru stark känslan af ning som den rätta aflednings-ändelsen har blifvit, röjer sig ganska tydligt i abstraktbildningen vid sinkoativa» (intrans.) verb på -na.

a1) Ett sådant inkoativ kan ha vid sin sida ett transit, verb (vare sig besläktadt till form och bet. eller ej), som saknar n:et i sitt stamslut, och hvars normala nom. actionis skulle ändas på -ning och alltså bli alldeles likalydande med ett af inkoativet bildadt abstr. på -ing.

a11) Det händer då, att det (trans.) verbet, som icke har -n- i sin stam, verkligen bildar abstr. på -ning, men att ett likalydande abstr. alls icke kan förekomma vid inkoativet.

Så t. ex. hör blekning till bleka, men ej till blekna, blöt-ning till blöta, men ej till blötna, bokning till boka (teknisk term), men ej till bokna (= bli boken, om päron o. d.), klarning till klara, icke till klarna, kolning till kola, ej till kolna, lossning till lossa, ej till lossna, rakning till raka (hår 1. skägg), ej till rakna (t. ex. om lockar), stickning till sticka (strumpor o. d.), men ej till stickna (bli sticken 1. stucken), tätning till täta, ej till tätna.

Enstaka förseelser mot denna regel tyckas i våra dagar förekomma, ty få äro nog de, som gifvit akt på språkets tendens i detta afseende.

Undantag: i :o. Egendomligt är, att löpning användes både till löpa (intr., jfr lopp) och löpna (så OL, som säkerligen har rätt) — sammanhanget blir i hvarje fall (tyckes det) så olika, att man ej alls tänker på den andra möjligheten: det ena är sportterm, det andra mejeriterm (bl. i skrift?).

2:0. Man har baxa med järnspekt o. d. framflytta) och baxna(s) (= häpna); till det trans, verbet finns baxning; OL

uppgifver baxning äfven för det inkoativa, hvilket likväl förefaller osäkert.

3:0. Vid härskna (= bli härsknen) uppgifver OL, att ett sbst. härskning skulle finnas. Det är möjligt, men troligen skulle dock mången studsas vid denna afledning. Visserligen brukas ju inte ngt abstr. på -ning af härskna, men man har ju behärskning (GHT 1907, nr 214, s. 9), i sht i ssgn själ}-.

4:0. Det enkla friska finns bl. tekn. (fr. bly) och har då -ning, medan friskna (= bli frisk) saknar -ing; men i ssgar in-36

G. CEDERSCHJÖLD

träder så till vida sammanblandning, som man ej blott har uppfriskning af friska upp och forfriskning af förfriska (sig), utan äfven, om ock mindre gärna, tillfriskning af tillfriskna, hellre: -nande.

5:0. Af vissna har man intet nom. actionis på -ing och det har ej heller något *vissa vid sidan af sig; men vid förvissna uppger OL -ing, ehuru man har förviss-ning af det visserligen obesläktade förvissa (sig).

j311) Men då inkoativet på -na har vid sin sida ett (besläk-tadt 1. obesläktadt) för öfrigt likalydande verb utan «, händer det, att intetdera bildar abstr. på -(n)ing.

Så t. ex. vid lätta och lättna, moja (sig) och mojna, slappa och slappna, sura och surna, vaka och vakna, söta och sötna, trötta och tröttna, tysta och tystna, veka och vekna. Att kalla icke bildar abstr. på -ning, beror väl åtminstone delvis därpå, att ett sådant nom. actionis skulle leda tanken på det (f. ö. obesläktade) inkoativa kallna. Jfr äfven fasta och fastna.

Anmärkning till a1 (an och (3“).

Osäkerhet yppar sig nog i fråga om flera hithörande verb; så t. ex. uppgifver OL, att hvarken svala 1. svalna ha abstr. på -ning; men en författarinna i GHT 1907, nr 214, s. 9 säger, att de färgdränkta garnhärfvorna »skola hängas upp på (!) svalning för att sedan tvättas», — hvarvid sbst. väl snarare är att föra till inkoativet än till transitivet. När de båda verben stå hvarandra så nära till betydelsen, att det transitivas passiv nära nog sammanfaller med inkoativet (svalas = »göras sval 1. svalare», svalna = »bli sval 1. svalare»)1, har man heller icke något behof af återhållsamhet. Styfning (OL), för så vidt det brukas, för man väl hellre till styfva än till styfna. Eljest visar sig närmandet i sht i sammansatta vb, som äro friare och mera obehindrade i bildandet af abstr. på -ning} T. ex. Af svalning, uppmjukning, af slappning, förkolning, uppkläring, förtjockning, afsmalning, som

1 Skillnaden är alltså, att vid det trans, verbets passiv o. nom, actionis kvarstår ett bibegrepp af personlig verksamhet ss. orsak, men att detta bibegrepp saknas vid det inkoativa verbet oeh dess nom. actionis.

* Obs. här upptagas ssgr af enkla vb af bägge grupperna (o1 och ,31); mjukna hör till 31, ty mjuka enbart finns ej, men väl mjuka upp. VERBALABSTRAKTERNA

37

efter sammanhanget kunna föras ungefär lika bra till (pass. af) det trans, som till det inkoativa verbet.

P*) Om öfriga inkoativer, dvs. sådana, som ej ha vid sidan något vb utan n i stammen, gäller, att de såsom enkla icke bilda abstr. på -ing, och ss. sammansatta blott i enstaka fall.

Undantag: Enkla verb: domna (jämte a)-, bort-), ljusna, mörkna (»i mörkningen») [jfr dagning, kvällning af dagas, kvällas]; OL, upptager också storkning, stelning1 och mogning, hvilka förefalla mig vara mindre brukliga.

Det bör kanske anmärkas, att (få 1. ge en) dufning alls ingenting har att göra med dufna (= bli dufven).

För att bevisa, hur motvilliga inkoativema på -no äro att bilda nom. act. på -ing, uppräknar jag här de öfriga — dvs. dem, som, fastän deras afl. på -ing ej kunde vålla ngt missförstånd, ändå (så vidt jag kunnat finna) icke bilda sådant nom. act. Om en sammansättning kan bilda sbst. på -ing, anmärker jag det.

Om gråna och blåna är förut taladt. Vidare ha vi gulna, svartna, hvitna, rodna, blackna, falna. Intet af dessa torde

ens i ssg. bilda abstr. på -ing.

Stanna (fordom stadna)², gistna och hårdna (men för-hårdning).

Glesna, slakna, krumpna, skrupna; mulna; skralna (om vind); slockna; ruttna (men af-, förruttning; jfr förruttelse), multna (men förmultning), murkna, skörna, mörna, unkna, beskna; somna, sjukna, hesna, svullna J bulna, hisna, häpna, flatna, trumpna, ilskna.

y) Öfriga fall, där medvetandet 1. känslan, att språket äger verbstammar både med och utan ett slutande n, synes ha varit anledningen till uteblifvandet af abstraktbildning på -ning.

a1) Svenskan har ett rätt stort antal verb med stamslutet -«g och ett mindre antal med stamslutet -ngn (skrifvet -g»)-

1 Däremot är fötstelning rätt vanligv. •Jfr om detta verb under b.38

G. CEDERSCHIÖLD

De senare synas icke bilda nom. actionis på -ing; beträffande de förra kan man åtm. delvis iakttaga en viss återhållsamhet vid bildandet af nom. act. på -ning, en återhållsamhet, som väl, åtm. i viss mån, beror på känslan, att ett verbalabstr. på -ngning kunde tänkas höra till ngt verb på -ngna.

Verb på -ngna äro:

agna, gagna, begagna, — segna (ned; äfven uttaladt signa), — digna, signa, välsigna — hugna, lugna — fågna, hägna, regna, ägna — ögna.

Intet af dessa synes kunna bilda abstr. på -ing. Kongruens med abstr. af verb på -nga skulle, så vidt jag kunnat finna, inträffa endast i fråga om verbet hägna, ty af hänga har man ju (i fullt bruk) hängning.

Af verben på -nga saknas -ning vid (bi-, {öre-) bringa, (för-) klinga, förringa (omtaladt från annan synpunkt under b), slinga, svinga, tvinga, bevinga — men finnes vid några af dessa i ssg:

uppbringning (?), anbringning (?), upptingning (?), på-lingning (?); jfr också inringning (af villebråd). Af springa har man abstr. på -ning, men ej af bi-, utspringa.¹

Ning saknas vid ljunga, klunga (sig), punga (ut), runga, betunga¹ samt vid sjunga, utom i vissa ssg, t. ex. sam[man]-, öfver-sjungning.

Tyngning tyckes inte vara brukligt, men nedtyngning upptages i OL.

Ning saknas, vid fånga, gånga, ånga.

De rätt talrika verben på -änga tyckas alla ha abstr. på -ning, utom dånga och många; jfr dock inmängning.

(31) Möjligen har också tillvaron af verb med mn i stamslutet vid sidan af de på mm (1. m) vållat en viss återhållsamhet vid (njing-afledning för den förstnämnda gruppen och kanske äfven för den senare. Undantagen skulle likväl bli så många, att man ej bör hålla mycket på regeln, i synnerhet som uteblifvandet af ning-afledningen ofta kan förklaras

¹ SAOB anför betvingning, brukadt 1703 af Karl XII. * betungning uppvisas från i6ro till 1776 i SAOB.VERBALABSTRAKTERNA

39

därigenom, att gamla abstr. i synnerhet af kortare typer varit och äro i fullt bruk, t. ex. hämnd till hämna(s) [till hämma upp-gifves hämning, men är väl sällsynt], beröm till berömma, dröm till drömma, dom till döma, glömska till glömma, skrämsel till skrämna, skam till skämmas, {an-, in-)komst till komma, glam till glamma, stim till stimma osv.

Emellertid kan man ju lägga märke till, att fn¹trcg-afled-ning saknas vid rämna, nämna [jfr be-, ut-nämning] och ämna (som dock möjligen hör till II); vid lämna har lämning ej längre karaktär af nom. actionis (däremot t. ex. in-

, ut-lämning); ning saknas äfven vid klema, förnimma, fjärma, närma, försumma, förstumma, gömma och kanhända ett par till.

T1) I öfriga verb, där n följer efter konsonant i stamslutet, uteblir ofta twg-afledning, äfven då det ej finnes ett motsvarande verb utan a, som kunde vålla missförstånd. Att likna och förlikna ej bilda abstr. på -ing, är ju rimligt, då man har förlikning (af förlika); till likna har man ju f. ö. liknelse; till sammanlikna uppger OL -ning, som snarast tyckes vara d a n i s m. — Ing saknas vid lyssna, varsna (inkoativ?), (be-)vittna, väpna (likväl: af-, be-väpning), (till-)ärna (att föra till II?), sakna (jfr -ad). Men i andra fall bildas abstr. på -ing af dylika verb: teckning, omtöckning, räkning, drunkning,

varning.

b) En särskild ställning intaga de verb, hvilkas stam slutar på kort vokal + nn. Att dessa i så stort antal undvika afledning på -ing, tyckes bero därpå, att ett tydligt framträdande afledning s-n här icke kan användas. Företeelsen blir alltså af liknande slag som undvikandet af geni-tivisk användning af sbst. med -s (1. -sch) i stamslutet.

Nom. act. på -ing saknas vid:

{för)banna och (bé)sanna. [Obs. att sanning, äldre san-nind¹, är denomi iativ]. Om stanna (äldre stadna) är taladt i sammanhang med inkoativema²; med konkret bet. förekommer emellertid äggstanning (= ägggröra). Vid verbet vanna

(rensa säd med s. k. vanna) skall enl OL -ing förekomma; * *

¹ Jfr fägring af ä. faegrind(i).

* Också ssgn afstanna saknar abstr. på -ing. G. CEDERSCHIÖLD

4">

hos Sundén upptages det ej. Vid öfvermanna upptager OL intet abstr. på -ing, däremot bemanning och råmanning (till manna rå); -ing saknas vid brinna (med ssgr); finna (be-, igen-, före- osv.): till uppfinna finnes uppfinning, som likväl blifvit tämligen själfständigt i förh. till verbet (hellre: »han arbetar på uppfinnandet af ett styrbart luftskepp», jfr: »uppfinningar komma sällan uppfinnarna själfva till godo», = nyuppfunna konster o. d.); (upp-)hinna; påminna, pinna; rinna med ssgr; eftersinna, men besinning, som likväl är tämligen själfständigt i förh. till verbet (t. ex. »Efter något besinnande», men: »hardia utan besinning»); skinna, skrinna; (för)svinna. — Spinning och tvinning upptagas af Leksell, men ej af OL, som likväl har in-, om-, upp-spinning; i GHT (1907, nr 215, s. 2) talas om themspinningens betydelse»; obs. att spånad ännu kan användas ss. nom. act. — Vid vinna har man visserligen vinning, som dock knappast är lika rent nom. actionis (jfr snöd vinning, landvinning) som -andet; OL upptager -ing vid återvinna, men ej vid af- eller tillvinna (sig).

Abstr. på -ing saknas vid förkunna o. tunna; kunna o. varkunna (sig) böra helst föras till II — vid begynna, gynna, in- och utmynna [mynning finns ej ss. nom. act.], nynna (= gnola); — bekänna (jfr -else), och i allm. känna ("dock: »ha kännning af», landkänning, igenkänningstecken); bränning och ränning vanl. bl. konkreta; men förbränning, uppbränning (OL) äro liksom spänning rena nom. act

Härmed afslutar jag försöket att uppräknat hela grupper af verb, som af formella skäl ej (gärna) bilda abstr. på -(n)ing. Det vill nog synas, som om åtskilligt mera härutinnan bör kunna fastställas. Men f. n. vågar jag ej söka häfda flera hithörande kategorier. Endast antydningssvis vill jag omnämna, att verb på I eller r med föregående konsonant(er) — som enl. förut anförd regel skulle bilda nom. actionis på -ing (ej -ning) — i själfva verket till rätt stort antal undandraga sig denna afledning. Jfr adla, buckla, paddla, stappla, betitla, ringla, (be)tvifla, fjättra, huttra, klamra, klandra (jfr klander)¹, sippra, tillra, tindra, (ui)hungra, magra, vägra, besegra m. fl.

¹ Klandring förekommer (i rim) hos LrngrBN i 15. VERBALABSTRAKTERNA

bilda mg-afledning, står i beroende af tyska förebilder (ss. t. ex. samling, jfr t. Sammlung). Också i andra tillfällen torde tillvaron af tyska mönster ha ingripit i bildandet af (n^hfwg-afled-ningar.

II. Verb, som på grund af sin betydelse eller viss begränsning i brukbarhet icke bilda abstr. på -(n)ing.

1) Med afs. på betydelse gäller ungefär detsamma som i fråga om abstr. på -ande(t), nämligen att afledningen i regeln icke brukas vid verb, som kunna räknas till hjälpverben, och icke heller gärna vid verb, som vanligen hafva sakssubjekt. Det finns många undantag från den senare regeln, men i det hela kunna samma exempelverb anföras här som i fråga om -ande(t).

2) Med afs. på brukbarhetssfären.

a) om verbet är mindre vanligt i infinitiv och i finit form, så förefaller dess abstraktum på -(n)ing än mera främmande och undvikes därför gärna. Hit kunna räknas åtskilliga från tyskan lånade verb, som i sht tillhöra kanslistilen o. d. stilarter (t. ex. äldre kyrklig stil, »kyrkosvenska») och äro tämligen sällsynta i ledigare framställning — t. ex. befrynda, behjärta, bekräfta (jfr -elsé), besjåla, bemärka, bespotta, bemästra (sig), bettla', bijoga, förfoga, [men (hop)jogning i materiell mening], förbarga, förbarma (sig), föröfva [men öfning], förfära, förfäktä, utfärda, utfästa. Hit kan man också föra åtskilliga andra lånord, som utan att begränsas till särskilda stilar ändå äro jämförelsevis ovanliga och nya i svenskan: t. ex. klirra, länka (dock sammanlänkning OL), fram-, upp-kvälla [jfr kvällning af kvä llas], (för-)smäkta, öfvernatta; — kunskapa och sällskapa höra väl snarast till I, enär afledningen skulle leda tanken på verbet skapa och alltså verka vilseledande (verben äro ju afleda af kunskap, sällskap).

Obs. att de allra flesta här (under a) anförda verben bilda abstr. på -ande. 1

1 Betlling angifves i SAOB ss. mindre brukligt.42

G. CEDERSCHIÖLD

Dessutom åtskilliga andra täml. ålderdomliga verb, tyska 1. nordiska: (öjver)antvarda, bekaja, belacka*, berama, barga [jfr borgen], bänka (sig), (efter-)jika, fylka [jfr -ing, konkret, kan ss. saknande -n- numera ej uppfattas ss. abstr. till fylka], förgäta, gilja [jfr / /], gälda, hela, idka, (be-)jaka, (ut-)kora [jfr -else], lasta (= klandra; jfr I ang. missförstånd!), ledsaga, ljuta, morla o. porla [kunna föras till 1, eftersom de ha sakssubjekt], mäla [däremot anmälning o. -an], (å)samka, tima, ursaka, urskulda, äkta, äska. — Obs. att så godt som alla dessa verb kunna ha abstr. på -ande.

b) Verb tillhörande det h v vardagliga, vulgära

1. slangartade språket. Visserligen är ej afl. -ning på långt när så mycket som afl. -ande bunden vid det »städade» skriftspråket (normal- o. högprosan), men riktigt folklig är den ej ss. produktiv, dvs. i det lediga hvardagsspråket nybildar man ej gärna abstr. på -ning. Därför saknas sådana i regeln af verb, som uteslutande tillkomma det hvardagliga, ngt vulgära språkbrudet.2

I det jag f. ö. hänvisar till de i fråga om abstr. på -ande (kap. II, afd. II) anförda, vill jag här uppräknat ytterligare några exempel:

kinesa ning anføres dock af R. G:son Berg [-Skolpojks-o. studentslang], björna kunde föras till I [för n-ets skull], todda, [däremot punschning], posta.

(N)ing saknas också vid en mängd verb, som beteckna »gå åstad 1. omkring», »röra sig bort på något visst sätt» med försmädlig, gäckande, klandrande 1. skämtsam bibetydelse: t. ex. klampa, kila, krafla, kånka, 1. kanka, kuska, larfva, lomma 1

1 Obs. att *belackning snarast skulle leda tanken på lacka (t. ex. ett brev).

* Finnes ett »städadt» och ett »vulgärt» verb af alldeles samma form (»homonyma»), så hör abstr. på -ning, då ett sådant är i bruk, gifvet till det förra verbet; t. ex. solning till sota (spisar o. d.), men ej till »få sota för» (ngt). I.äser man ordet a/kolning, så tänker man på kola 1. kolna, mén ej på kola aj, o. s. v. — Emellertid måste

uttryckligen anmärkas, att enstaka fall af nnip-afledningar förekomma, då hvardagsord mera tillfälligt flyttas upp i städadt skriftspråk; t. ex. »Gammalt folks dusningar under dagens lopp äro ej verklig sömn, utan endast lindrigare anfall af utmattning» GHT 1907, nr 232, s. 19 (efter en amer. tidskr, som förmodligen haft dozesVVERBALABSTRAKTERN A

43

af, lufsa, slinka (in), smita, streta, strutta, stulta, stöjla, svassa, tassa, traska, vanka och flacka m. fl. jfr kap. X].

Vidare saknas -(n)ing vid en hop verb, som med klandrande 1. förlöjligande bibetydelse angifva rörelser med fingrar, händer 1. armar, t. ex. fingra, pillra, kreta (= tälja), grabba, rafsra med ssgr, hysta och kajva samt med allmännare betydelse tota till (= försöka på ett ofullkomligt och barnsligt sätt).

Af de många verb, som klandrande 1. skämtsamt användas ss. synonym till dricka 1. supa (med åtsk. skiftningar): bälja, kolka, pimpla, lapa; jfr också jula (= fira jul).

Ning saknas också vid nosa (på), kladda', skratta, krassla, lulla, vid åtskilliga verb, som beteckna diverse aggressiva åtgärder, t. ex. höta, hun(d)sa, (ut)schasa, nacka, äfvensom pracka (på), traita (i), vidare åtsk. verb, som klandrande eller förlöjligande uttrycka röstens användning¹, t. ex. gasta, ulfva (= tjuta), käfta, lalla, muttra, puttra m. fl.

Dessutom t. ex. fiffa upp, pigga upp, ynka, snytta, snuggh (= snylta), snika (efter), och de än mera »folkliga» (allmogen tillhörande) grunda (= fundera), stura, tjura, svinka (= vara opålitlig), gälla (snöpa), missa (= slå miste o. d.), grisa (om so), kidla 1. killa (om get), kissla (om katta).

Och slutligen många refl. vb, t. ex. axla sig, asa sig (fram), hangla sig (fram), lusa sig, masa sig, omaka sig, slefva i sig, åbäka sig.

Det är, som synes af det föreg., rätt betydliga inskränkningar, användningen af afl. -(n)ing måste underkasta sig. Och ändå har jag blott medtagit sådana fall, där motviljan mot bruket af ning med någorlunda säkerhet kan hänföras till en regel, dvs. där man kan skönja en plausibel anledning.³ 1

1 Jfr kap. X.

* Jfr kapp. X. XI.

1 Såsom exempel på fall, där bruket af -ning förefaller mig stötande, utan att jag dock kan anföra annan grund än den, att det är ovanligt, vill jag citera: *sammanväxningen [af de eröfrade provinserna och det gamla svenska området] skedde ... på fredliga vägar* GHT 1908, nr 47, s. 8, i ledare; — *<flerslällningen (= tillfrisknandet) gick fort* Därs. 1907, nr 229, s. 13.44

G. CEDERSCHIÖLD

Förekomsten af abstr. på -ing vid verb på -era.

Vid de synnerligen talrika verb på -era, som inlånats till svenskan eller (undantagsvis) bildats efter mönstret af sådana lånade, förekomma många olika slag af verbalabstrakter. Så vidt dessa äro främmande för svensk ordbildning, befattar jag mig f. n. ej med dem.¹ Verbalabstrakter af svensk typ bilda verb på -era genom afledningsändebema -ande och -mg. Den förra ändelsen kan tillkomma de allra flest af verben på -era (ett par undantag ha anförts i kap. II). Däremot lider bruket af afledningen -ing rätt stor begränsning. Jag har ej haft tillfälle att närmare undersöka förhållandet mellan verben på -era och deras abstrakter på -ing, men några antydningar skall jag här lämna.

Vid verb på -era kan förekomma i. såväl svenskt abstr. på -ing¹, som abstr. af utländsk typ, eller 2. b 1 o t t svenskt abstr. på -ing¹ eller 3. b 1 o 11 abstr. af utländsk typ.^{1 2 3 *}

/. Både abstr. på -ing och utländskt abstr.

a) utan väsentlig skillnad i betydelsen⁵ mellan det svenska och det utländska abstraktet;

a) det svenska och det utländska äro ungefär lika vanliga i bruket:

t. ex. vid verben: vaccinera, inflamma, konfirmera, (de)gradera, installera, koncentrera, expropriera, likvidera, illuminera, deklamera, imitera, improvisera, kanalisera, alla med resp. -ering och -ation; vidare t. ex. komplicera, klassificera med resp. -icering och -ikation; vidare t. ex. interpunkter a, inspektera med resp. -tering och -tion; invertera med -tering och -sion; permittera med -ittering och -ission; komponera med -onering och -osition; vidare t. ex. brodera, trakassera med -ering och -eri, vidare t. ex. abonnera, ackompanjera med -ering och -emang; vidare t. ex. kontrollera med -ering och kontroll osv., vidare t. ex. dementera med -ering och -i (möjl. att föra till y).

1 Angående några afl. på -eri jfr kap. V.

2 Jag bortser härvid från abstr. på -ande.

3 Ofta kan likväl den svenska afledningsformen ha något starkare utpräglad karaktär af nomen actionis, liksom den ju också för svensk språkkänsla lättare och säkrare associerar sig med verbet. VERBALABSTRAKTERNA

45

(3) abstr. på -ing brukas mera (hellre) än det utländska abstr., t. ex. immatrikuler a, individualisera, materialisera: vid dessa verb föredrages åtm. jag -ering framför -ation, men jag medgifver, att bruket kan vackla starkt; vidare t. ex. dressera, glasera med -ering och -yr, hvilket senare (snarare än det förra) kan ha en konkretare betydelse, i hvilket fall verben böra ställas under A; vidare t. ex. kolportera, där -ering väl (om man bortser från fackspråket) föredrages framför -oge.¹ Vid skandera torde -ering numera afgjort föredragas framför skansion (jfr 2).

Y) abstr. på -ing brukas mindre än det utländska:

t. ex. (de-) centraliser a, examinera, fabricera, kapitulera, konsultera, vid hvilka -ation föredrages; konstruera (med -uklion) promovera (med -otion), diskutera (med -ussion), explodera (med -osion), exponera (med exposition), mankera (med -emang), leverera (med leverans), masser a (med massage), marschera (jämte ssgr), exercera, galoppa, ex-, im-, trans-portera, vid hvilka de kortare abstr. marsch (af- etc.) , exercis, galopp, ex-, im-, Irans-port vanligen föredragas.

i) med (mer 1. mindre utpräglad) skillnad i betydelsen, hvarvid abstr. på -ering alltid närmast och fullständigast ansluter sig till verbet ss. dess nom. actionis, medan det utländska abstraktet fått en mera begränsad (specialiserad) och vanligen konkretare betydelse.^{1 2}

Jfr. t. ex. deklin- och konjugering med -ation, dekorering med dekoration, illustrering med illustration, kommunikering med kommunikation, negering med negation, demonstrering med demonstration, demoralisering med demoralisation, formering med formation, distrahering och konfundering med distraktion och konfusion, expediering med expedition, dirigering med direktion, redigering med redaktion, konstituering med konstitution, drapering med draperi, frisering med frisyr, karri-kering med karrikalyr, etablering med etablisseang, möblering med möblemang, komplimentering med komplimang, es-

¹ Såsom ett kuriosum vill jag anteckna, att kompletterings-pröfning i Lund på 1870-talet brukade af studenterna kallas kompletamen; jfr examen, tentamen.

² Ett undantag bilda kanhända kommendering och kommando.⁴⁶

G. CEDERSCHIÖLD

kortering med eskort, paradering med parad, parafrasering med parafras.

2. B 1 o 11 a b s t r. på -ing förekommer vid t. ex. följade verb:

de fiesta på -isera\ ss. brutal-, human-, demokrat-, fanat-, fratern-, elektr-, galvan-, dialog-, katalog-, dramat-, diftong-, grammat-, german- o. d., hypot-, hypnot-, ideal-, iron-, immun-tsera; vidare: desavouera, derangera,

desertera, detaljera, drä-nera, eklatera, eklärera, excerpera, exploatera, fasonera, formulera, forcera, frotera, furnera, fysiljera, garnera, garnisonera, grassera, griljera, gruppera, harangera, harpunera, honorera, hospitera, ignorera, impregnera, interfoliera, internera, isolera, inhibera, influera, justera, kalkera, kommater a, kopiera {kopia}, kreera, kroasera, linjera. orientera, paginera o. s. v., samt naturligtvis sådana, som få starkare försvenskad karaktär genom sammansättning med svensk förled, t. ex. fram-konstruera, inkassera, inkvartera, inackordera, instudera, inkla-rera, eller äro afleda af ss. svenska uppfattade ord, t. ex. hundsfoettera, husera.¹ * 3

3. Blott abstr. af utländsk typ förekommer vid åtskilliga verb, som — efter hvad det vill synas — jämförelsevis tidigt vunnit en viss stadga och hemortsrätt i de bildade klassernas språkbruk; också deras abstrakter ha därmed fått så stark häfd, att de ej tillåtit svenska nybildningar på -ing att taga plats vid deras sida.’

Så t. ex. har man till studera (ss. simplex) knappast annat abstr. än studium* till dividera nästan blott division, till intressera blott intresse, till tendera bl. tendens, till inspirera bl. inspiration, till tolerera bl. tolerans, till disputer a bl. disputation el. dispyt, till protestera bl. protest, till instruera bl. instruktion, till orera bl. oration, till disponera bl. disposition, till

1 Obs. att enstaka verb med denna ändelse finnas upptagna under /.

1 Dessa båda verb äro väl så pass vulgära, att abstr. på -ing är jämförelsevis ovanligt; det upptages dock för bägge i OD.

3 Naturligtvis förekomma undantagsvis afledningar på -ing, och gränsen mellan 3 och I »f kan ej med full bestämdhet uppdragas.

* Jag bortser här, liksom förut i fråga om verben på -era, från afled-ningarna på -ande. VERBALABSTRAKTERNA

47

kontrastera bl. kontrast, till existera bl. existens, till fingera bl. fiktion, till variera bl. variation, till diktera bl. diktamen (förr äfven dicté), till kritisera bl. kritik, till musicera bl. musik.

Bland verb, som tillhöra a f f ä r s s p r å k et, t. ex. spekulera med spekulat, destinera med destination, konkurrera med konkurrens, bankruttera med bankrutt, konsumera med konsumtion, kooperera med Kooperation — och från det politiska språkbruket: proponera med proposition, opponera med opposition, intervenera med intervention, korrumpera med korruption, konspirera med konspiration, frondera med frond eller fronderi.

Anmärkningsvärda äro också åtskilliga verb, som hufvud-sakligen brukats inom den »fina världens» umgänges-språk, »salongsspråket», t. ex. konversera med konversation, raljera med raljeri, kokettera med koketteri, kurtisera med kurtis, gratulera med gratulation, applådera med applåd, intrigera med intrig, parera (i fäktning) med parad, insinuera med insinuation, blamera med blamage, promenera med promenad.

I den här ofvan skisserade öfversikten tror jag afdel-ningen 2 förtjäla den största uppmärksamheten, när abstraktbildningen vid verb på -era en gång göres till föremål för grundligare undersökningar, än jag har kunnat åstadkomma. Det förefaller mig, som om en stark förkärlek för afled 1. -ing numera gjorde sig märkbar vid verben på -era. Och det röjer utan tvifvel en riktig språkinstinkt, när man i fråga om nya eller ej synnerligen stadgade lånord föredrager -ering, som är mera svenskt och tydligare ansluter sig till verbet, framför -ation, -tion, -sion, -yr m. fl.

En undantagsställning intaga väl de kortaste utländska abstrakta, sådana som protest (till protestera), kritik (till kritisera) o. d.; dessa äro nämligen så ändamålsenliga genom sin korthet, att de redan därigenom ha aispråk på allmänhetens sympatier. Och därtill kommer, att de vinna stöd genom analogien med de korta verbalabstrakter af mera svensk typ, som behandlas här nedan i kapp. X, XI.

Såsom ett litet supplement till den nyss lämnade öfversikten vill jag anföra, att jag påträffat några verb på -era, vid hvilka h v a r k e n förekommer något abstr. på⁴⁸

-ermg ej h e 11 er (åtm. ej i allmänare språkbruk) något abstr. af utländsk typ. T. ex. genera (abstr. géne kan knappast sägas ha fått burskap i svenskan), stoltsera¹, spankulera¹, flanera, filosofera, docera, bornera (t. ex. om öl). Alla dessa, utom genera, bilda abstr. på -ande.

I nuvarande riksspråk (spec. normalprosa) äro -ande (-ende) och -ning (-ing) de enda »levande», »produktiva» afledningsändelserna af större räckvidd. Nybildningar med annan afledningsändelse oeh bildandet af verbalabstr. utan afledningsändelse (= verbets stam)^{1 2} förekomma blott mera sällan; sådana uppträda mestadels utanför det »städade» skriftspråket, i tal och i friare stil (lågprosa), hvar jämte poesien och den vittra prosan kunna arbeta i samma riktning. Men dessa nybildningar bana sig efter hand väg in i skriftspråkets mera »städade» arter; och många af dem förtjäna också att omhuldas. Skriftspråket behöfver väl någon omväxling i de ideligen återkommande afledningsändelserna ning och ande. Enklast är naturligtvis, att bruka infinitiv eller finita verbalformer i st. f. verbalabstr.; i sht de finita formerna äro ju konkreta o. folkliga; men den koncentration o. logiskhet, skriftspråket i allmänhet kräfver, tillåter ej alltid en så pass stor omständlighet, som de finita formernas bruk för med sig.

Vi skola nu taga en öfversikt, först af ännu brukliga, med afledningsändelser bildade verbalabstr., sedan af de intressanta, folkliga och största uppmuntran värda »korta» abstraktema.

Bland de genom tillägg af afledningsstafvelse bildade vill jag först (i kapp. IV, V) framhålla ett par, som tyckas vara ganska lifskraftiga och lofvande, om också deras område ännu är ganska begränsadt.

1 Dessa äro naturligtvis icke romanska lånord.

2 Se kapp. X, XI.FJÄRDE KAPITLET.

Nom. actionis på -are.

Denna lilla grupp består af nybildningar och är ännu föga uppmärksammat. De flesta svenskar veta nog, att man af mångt verb genom att till verbets infinitiv-stam lägga ändeisen -are kan bilda ett maskulint substantiv för att beteckna den person, som utför verbets handling, eller som är i det tillstånd, verbet betecknar, t. ex. löpare, lärare, sofvare, kvarsittare — dessa sbst. kallas, som bekant, n o m i n a g e n t i s.

Det har emellertid redan i mycket aflägsna tider kunnat tillgå så, att ett n o m. a g e n t i s fått betydelse af ett nom. actionis. I sin berömda afhandling om verbal-abstraktema i de germanska språken har von Bahder påpekat flera fall af sådan betydelseutveckling, och han har därvid erinrat om, att ss. mellanled fungerar betydelsen af nom. instrument i. Alltså: sbst. betecknar i) först den person, som utför handlingen, 2) sedan det verktyg 1. medel, hvarmed handlingen utföres, och 3) slutligen (sedan medlet blifvit bisak) själfva handlingen.

På det andra stadiet, alltså det af nom. instrumenti, stå i vårt nuvarande språk en mängd sbst. på -are, som beteckna verktyg, t. ex. gardinhållare, sängvärmare, visare (på ur), afvisare, åskledare, penntorkare. Af gamla ord, i hvilka betydelseutvecklingen fullbordats, ha vi upptagit ur fornsv. (o. fomisl.) bane i alla betydelserna: 1) »dråpare», »dödare», 2) »anledning 1. medel, hvarigenom döden framkallas», t. ex. »Detta hugg blef hans bane», 3) dråp, död(-ande). Skada

Göteb. Hågsk. Arsskr. XIV: 3

450

har urspr. betydt »skadegörare», jfr det mytologiska namnet (Skaiti).

När nu i våra dagar ursprungliga nom. agentis på -are öfvergå till nom. actionis, försiggår denna utveckling på två linjer, dels i) genom lån från tyskan (o. möjligen engelskan), alltså på litterär väg, dels 2) genom spontan och inhemsk utveckling inom det skämtsamma talspråket.

1. Efter främmande, i sht tyska, förebilder (delvis med dansk förmedling):

ajledare står ännu på gränsen mellan nom. instr. o. nom. act.; jfr SAOB, som ej angifver den senare bet., men citerar språkprof, i hvilka den kan inläggas.

afläggare kan visserligen brukas = afläggning (om växter o. d.), men endast i konkret bet.

afstickare är det bästa exemplet; efter det t. einen ab-stecher machen säger man nu »göra en afstickare», när man menar »sticka af» 1. »vika af» från den raka vägen, i eg. eller bildl. betydelse.

öfver halare i bet. »öfverhalning» hör kanske till 2.

2. i det folkliga 1. snarare slangartade (»koling >-)språket är det, så vidt jag kunnat se, blott vissa betydelseområden, inom hvilka dessa bildningar uppträda;

å) för att beteckna supande, drickande, där likväl »supen» ännu kan fattas mera m a t e r i e 111, ss. medlet 1. verktyget; t. ex. (en) sängfösare, tröstare, tankställare (t. ex. P. Molin Å d a 1. 97), hjärtevärmare el. -styrkare, själa-stämmare (t. ex. hos P. Molin Å d a 1. 98), magborstare (DN 1907, nr 232 t18/»)1;

b) ett slag: (en) torfvare (jfr torjva till ngn), uppsitt-tare (= örfil, jfr det äldre (?) sitt-opp), truthuggare, tankställare, alla i OL. — I sin samling »Skolpojks- och studentslang» (= Sv. Landsmålen XVIII, 8) anför R. G:son Berg följande: öronvärmare (= örfil); rännare, skallare, trädare och tärsare, alla fyra = »slag på munnen»; murare = »slag på ögat» (jfr tmura igen ögat med ett knytnäfs slag); vidare kimboblängare

1 P. Molin har dessutom i Å d a 1. sidd. 97—99 de likartade, men ännu själfsvåldigare och utan motsvarande verb bildade: kolijoxare, *olikviniare, pilihnarkatc, af hvilka det sistnämnda tycks vara rätt allmänt. VERBALABSTRAKTERNA

51

= »slag, box»; och slutligen ur bollspelsterminologien: jord-beckare, jordkrypare — »lyra som går längs efter marken». — Själf tror jag mig ha hört körare = stöt 1. knuff. Tamm Avi. 35 anför af basar e (= afbasning);

c) sömn: (ta sig en) snarkare, slumrare, hvilare;

d) eftersinnande (ta sig en) funderare;

e) vindstöt: körare (enl. Tamm Avi. s. 35). FEMTE KAPITLET.

Verbalabstr. på -er/.

Substantiv på -eri började i slutet af medeltiden inkomma i svenskan; långifvare var tyskan, dels direkt, dels genom danskan som mellanhand. Men tyskan själf hade lånat orden från romanska språk, i sht franskan, eller också bildat dem efter mönstret af franska, inlånade ord. Vid sidan af ord på -eri stå ofta ord på -i, 1

Svenskan har alltjämt fortsatt att låna sbst. på -eri, dels från tyskan, dels direkt från franskan, men har också bildat egna afledningar på -eri med starkare 1. svagare anknytning till lånade förebilder.

F. n. pågår nybildandet af sbst. på -eri rätt lifligt, men blott inom vissa stilarter. Folkliga äro dessa sbst. blott delvis². De tillhöra vanl. de bildades språkbruk; detta gäller i sht dem, som ha klandrande 1. förlöjligande användning.

Långt ifrån alla sbst. på -eri kunna räknas till verbalabstr. (nom. actionis). Somliga äro uppenbarligen denominativer, konkreta och kunna alls icke användas ss. verbalabstrakter.

Sådana äro t. ex. de, som beteckna ett ställe, där a f v e 1 och uppfödande af vissa djur i stor skala bedrif-ves: fasaneri, hönseri (nytt ord), stuteri, schäferi, holländeri — jfr de franska lånorden menageri och orangeri.

Förvaringsrum eller tillredningsrum ut-

1 Utförligare historik finnes hos Tamm Avledningsändelser hos sv. sbst.

* Väl mest i ord, som beteckna yrke eller yrkeslokal; jfr dock äfven gruppen S här nedan. VERBALABSTRAKTERNA

märka: skafferi, det efter eng. pantry nyligen bildade pen-ieri och det ännu nyare ränseri (ss. bihang till köket).

Jordagods af visst slag benämnes säteri, länderi; jfr landeri.

Område för funktionärs ämbetsplikter är fögderi, pr osteri; jfr med bl. -i: satrapi, sacellani, dekani samt baroni.

Ämbetslokal, väl äfven själfva ämbetsverket (alltså ngt mera abstrakt) är ränteri.

Vidare mena vi med schweizeri ungefär detsamma som kafé (med el. utan konditori), lokal och affärsrörelse, som i äldre tider brukade förestås af schweizare.

De anförda sbst. (och med dem likställda) ha alls intet att göra med verbalabstrakter. De ansluta sig nära till de sbst., hvaraf de äro afleda. Så göra också de, som ha ko1-lektiv betydelse: rytteri, skytter i (ålderdomligt = artilleri); jfr f. ö. de fr. lånorden kavalleri, infanteri, batteri.

Några af de redan anförda sbst. på -eri ansluta sig nära till personbeteckningar på -are, t. ex. schweizeri är ju eg. en schweizares lokal och affär, rytteri är sammanfattningen af ryttare.

Nu finns det ett stort antal andra sbst. på -eri, som kunna anses vara afledning af personbeteckningar på -are (dvs. afledningen har dels skett på tyskt språkområde: -er + -i, dels har man i svenskan gjort nybildningar efter lånordens mönster). För så vidt nu maskulinet på -are kan fungera som nom. agentis, kan också sbst. på -eri göra tjänst som nom. actionis, ja äfven om det förra knappast är fallet, kan dock stundom neutret på -eri utvidga sin bet. till att åtm. tillfälligtvis bli ett nom. actionis. Vi vilja nu undersöka de grupper af sbst. på -eri, som mera tillfälligt, ofta 1. i regeln brukas ss. nom. actionis.

1) Vi ha först att betrakta en stor mängd sbst. på -eri, som ha afs. på vissa yrken, i sht handverk.

Att bageri sammanhänger med bagare, är klart för en-hvar. Numera brukas ordet knappast (jfr SAOB) annat än i bet. »inrättning för affärsmässigt bedrivande af54

G. CEDERSCHIÖLD

brödtillverknings 1. slokal för bakande i större skalas; fordom har ordet äfven kurmat vara kollektivt (= bagarskrå) och ännu kan det ngn gg beteckna sbagaryrkets 1. t. o. m. sbakandets, sbakningens i allm., dvs. bli ett nom. actionis till baka. Dock ansluter sig bageri på grund af sitt g (dansk form) ej så lätt till baka. Lättare kan t. ex. garjveri, spinneri, slakteri få bet. af nom. act., då likväl helst med den nedsättande (pejorativa) bibet., hvarom mera nedan.

Ungefär detsamma är förhållandet med andra sbst. på -eri, som afse yrkesmässig drift: i allm. angifva de visserligen institutionen (inrättningen) eller stället (lokalen) för densamma, men de kunna äfven närma sig bet. af nom. act. Olika sbst. ställa sig härvid täml. olika. Att syssla med bokbinderi, bildhuggeri, träsnideri blir ju ungef. = binda böcker, hugga bilder, snida i trä', — men å andra sidan finns det sbst. på -eri, som icke ha motsvarande verb, med hvilka de kunna träda i förbindelse ss. nom. act.: f ex. hökeri, kroger i2, gästgijveri. Men kan sbst. på -eri ställas ss. objekt till idka (hålla på med, syssla med o. d.) och alltså beteckna en »näring», så kommer det i alla händelser att bli likartadt med verbalabstr. (t. ex. på -ande o. -ning).

I förbigående må anmärkas, att några af yrkes-1. närings-namnen på -eri också kunna beteckna den färdiga arbets-(1. konst-) produkten: bildhuggeri, snideri, måleri, snör-makeri.

För de flesta till denna stora grupp hörande sbst. tyckes bet. särsk. inrättning (för driften i fråga) vara den mest centrala, den nutida hufvudbetydelsen; när man t. ex. hör ordet mejeri, tänker man i första hand på ett sådant ställe, där smör och ost yrkesmässigt och i stor skala beredas. Men åtsk. sbst., som väsentligen måste räknas till

denna grupp, divergera med afseende på sin hufvudbetydelse. I kröneri fäster man sig visserl. vid en bestämd lokal, men den verksamhet, som där bedrifves, är ej yrkesmässigt förvärf, utan å statens vägnar utförd justering af mått, mål och vikt. Fiskeri

1 Jfr *De bedrevo garveri för att få pergament» (seminaristuppsats), där meningen väl närmast är »garfning».

» Jfr dock: <De sköta sitt lönkrögeri» Fröding Guitarr 53. VERBALABSTRAKTERNA

55

tyckes ha rätt skiftande betydelse; för min del har jag oftast påträffat best. pl. fiskerierna = fiske, som på olika ställen och på olika sätt under årets lopp bedrifves inom landet. Handtverkeri tyckes också företrädesvis brukas i plur. med allmän bet. (mera abstrakt). Landtmäteriet är väl i främsta rummet en statsinstitution, utan att det tänkes bundet vid någon viss lokal. — Rederi säges både om en näring i allm. och en särsk. firma (en kollektiv och i viss mån abstrakt sammanfattning af redarne och deras underordnade), medan tanke på lokalen här spelar mindre roll.

2) Besläktad med den nämnda gruppen af yrkes- och näringsnamn på -eri är en rätt stor grupp, där det betecknade är konsten 1. dess utfövan, antingen regelbundet ss. vitæ genus 1. tillfälligt i ngn individuell handling 1. åtgärd. De till denna grupp hörande substantiven kunna efter omständigheterna (tankesammanhanget) mer 1. mindre fungera ss. nom. actionis; genomgående äro de dock vida mer abstrakta än orden af gruppen /; betydelse af lokal, atelier, verkstad, arbetsrum o. d. förekommer bl. undantagsvis. Också orden af denna grupp (liksom de af den föreg.) ansluta sig nära till nom. agentis (i sht. yrkesidkarnamn) på -are.

Bokhålleri är väl närmast »en bokhållares konst», men blir också allmännare: »det affärsmässiga (efter vissa regler utförda) hållandet af böcker», »bokföring».

Skriftställereri är en skriftställares yrke 1. konst 1. verksamhet. (t. ex. »han ägnar sig åt skr.»), eller ngt allmännare: *författande(t)».

Sbst. bokhålleri har ej i minsta mån dålig bibetydelse: skriftställereri har ngn gg sådan (jfr det från sådan bibet. a 11-tid fria skrijtslällarskap). Men de flesta af de hithörande namnen på konst, konstmässig verksamhet o. d. äro p e j o r a - t i v a (nedsättande o. ringaktande); »konsten» i fråga betecknas ss. ett slags humbug, beroende på bedrägeri 1. själf-bedrägeri, ss. onyttig, ss. löjlig osv. Ofta är det fråga om hemliga konster 1. vetenskaper, därvid de stundom bedömts af den oinvigde ss. dårskap 1. humbug.

Ex.: Stjärntyderi, drömytyderi, stjärnkikeri (ss. folkligt namn på astronomi, men äfven på observatorium; jfr /), ande-56

G. CEDERSCHIÖLD

skåderi, taskspeleri, buktaleri, kvacksaljveri, frimureri, kann-stöperi (om fåkunnigt politiserande).

Det finns för öfrigt åtskilliga speciella utvecklingar: missriktningar i religiöst afs. beteckna läseri, fritänkeri, kätteri, papisteri.

Ss. föga värd, onyttig och dum betecknas »konsten» i versmakeri, rimmeri 1. rimsmideri, skrifveri (fordom äfven och än föraktligare skribleri, af skribler) och pennfäkeri (ungef. = »polemik»). — Obs. att dessa sbst. mycket väl kunna tjänstgöra ss. nom. act. (dock med bevarande af den pejorativa bet.)1.

Icke så mycket en konst, som snarare spetsfundighet (eller enstaka yttring af spetsfundighet), hvilken vill gälla som konst, utsäges i hårklyfveri, ordklyfveri. Förmenta konster, »konstbesynnerliga» missriktningar äro också pro-jektmakeri, hemlighetsmakeri. Men begreppet »konst» kan vara mycket förbleknadt, medan missriktningen och det besynnerliga 1. dåraktiga får öfverhanden: spegelfäkeri, grillfängeri, själfplågeri. Hit kan också föras mångläseri, mångsyssleri (Östergren i Nord. Tidskr. 1905, s. 587).

3) Besläktad med gruppen 2 är den grupp (3), som omfattar sbs*, som beteckna ömkliga försök i konst 1. annan verksamhet, t. ex. bönhaseri (fordom om handtverks idkande utanför skrået), fuskeri, kludder i, klåperi stymper i

(obekant för mig). De hithörande sbst. kunna mycket väl brukas ss. verbalabstr. (nom. act.); somliga kunna f. ö. beteckna verksamhetens resultat t. ex. kludderi = dålig tafla.

4) En rik ordbildning på -eri äger också rum, då af sbst., som betecknar person med i viss löjlig eller klandervärd riktning starkt utvecklade egenheter, bildas ett sbst. på -eri för att beteckna hans sätt att handla 1. (isolerad) handling af det slag, som förräder 1. liknar en så 1. så beskaffad person. Obs. att ett motsvarande verb (af samma rot) här ofta saknas (liksom stundom

1 T. ex. i Fredrika Bremer Grannarna 2: 142: »At fanders med versmakeriet! * = »Låt oss nu sluta upp med att skriva vers.»

* Jfr ttörnroscri och oförnuft * Fröding Stänk 63.VE RB ALABSTRAKTE RNA

57

i 3), men att sbst. icke dess mindre har karaktären (betydelsen) af ett nom. actionis.

T. ex. donquichotteri, jebuseri (tomt ordprål, svassande grannlåt, olämplig bildprakt o. d. i poesi), effektsökeri, fras-makeri (bägge kunde föras till 2), fantasteri, skolfuxeri, pedanteri, pryderi (snarare af sbst. (en) pryd, än af adj.), sofisteri, juristeri, lurifaxeri¹, jobberi, snobberi, ty skeri (ungef. = pedanteri, men äfven om »germanism»), preusseri, engländeri (ÖSTERGREN i Nord. Tidskr. 1905, s. 587), kineseri (Levertin X, 280), rabulisteri, rebelleri, öfverlöperi (GHT 1908, nr 45, s. 4), upp-v igler i (ÖSTERGREN anf. st.), öfversitteri, storskryteri, pultro-neri, kujoneri; — sjäperi, tokeri, stolleri (jfr narri af äldre narreri); fjolleri, fåneri, aperi höra väl också hit; likaså t. ex. fjanteri³, om ett sådant ord bildas.

S) Delvis mycket nära gruppen 4 stå de sbst. på -eri, hvilka beteckna en last, ett moraliskt f e 1 eller en enstaka yttring af sådant: brott, omoralisk 1. sedligt förkastlig handling. Medan orden i gruppen 4 öfvervägande äro förlöjligande, äro orden i denna grupp, fördömande, strängt klandrande, ehuru visserligen några (som här upptagas sist) närma sig den försmädliga bet. (som utmärker grupp 4).

T. ex. afguderis, bolcri, koppleri, trolleri, häxeri, signeri, fråsseri, fylleri, superi, slöseri, skrymteri, hyckleri, fromleri, lismeri, kryperi, angifveri, bakdanteri, ränsmidleri, spioneri, förräderi; fribyteri, kaperi [Obs. att den klandrande 1. fördömande bet. här kan vara ganska svag, eftersom kaperi varit en tillåten handtering], röfveri, rofferi, tjufveri, snatteri, bagg- * *

1 I svensk skrift uppträder ngn gg, t. ex. Fr. Hedberg Vid s k r i f b. 94 (1907) shälmeri (= skälmaktighet el. skälmstycke), som väl har lånats från danskan och har en mildare betydelse än de andra här anförda.

* Jfr: »Då blir tid att tala, cara mia, kvinnans rätt och annat tantet i», Fröding Guitarr 21.

* Detta ord har (jämte en motsvarande utveckling i tyskan) gifvit upp-hof till de nyare skapelserna mdngguderi, särguderi och enguderi (se O. Östergren i Nord. Tidskr. 1905, s. 587). Anmärkningsvärdt är, att den dåliga betydelsen i dessa nybildningar är mycket svag, enär de tjäna som vetenskapliga termer: de höra därför snarast till 6. Med mångguderi kan man f. ö. jämföra det danska flerkoneri (= polygami).5»

G. CEDERSCHIÖLD

böleri, skinneri, prejeri, blodsugeri, procenten, bedrageri*, falskmynter i (GHT i9uS, nr 75, s. 3), lurendrejeri, smuggleri, dingler i, svindleri, (klock-, häst-) sko jer i, aflatskrdmeri, — tiggeri, bettleri, lösdrifveri, dagdnjveri, djurplågeri, — begabberi, gåc-keri, gyckleri [obekant för mig, kanske nytt och bildadt under inflytande dels af hyckleri, dels af det d. gøgleri], huttlari (OL) — svineri (till #?) [Ofts. i de mot slutet anförda är den klandrande bet. svagare].

Många af de anförda brukas hufvudsakligen ss. nomina actionis; lurendrejeri 1. smuggleri kan brukas ss. alldeles synonymt med smuggling, kaperiet = kapandet, som väl är mindre brukligt; kryperi är det eg. nom. aet. för den spec. bet. af krypa, hyckleriet är brukligare än hycklandet; svineri torde vara det enda abstr., som brukas till svina, osv. I andra fall öfverväger betydelse dålig egenskap, ond vana, t. ex. superi, fromleri, dagdrifveri.

6) Det finns också en liten grupp af sbst. på -eri, som så godt som uteslutande brukas till nom.actio-n i s, och hvilka tillika sakna den klandrande bibetydelsen 1. åtm. ha den ytterst svagt.

Slafveri (= »det att vara slaf», »att s l a f v a») betecknar en olycka, men intet för den olycklige klandervärdt. Bryderi = »att bry sig, att vara brydd, i förlägenhet». Raseri = »att rasa, 1 2 vara rasande», om människor, djur 1. lössläppta naturkrafter. Frieri (= »det att fria till någon») är kanske det enklaste och mest påtagliga exemplet, att äfven ord på -eri kunna spela en viktig roll ss. verbalabstr. (nom. actionis); verbet fria (till ngn) har i själfva verket intet annat nom. actionis (af samma rot), ty friandet är = »frikännandet» [jfr det norska friing = frieri].

Jag antydde vid början af denna afdelning (6), att någon skiftning af klander kunde kvarstå, ehuru mycket svag. Därvid hade jag i sikte sbst., som till betydelsen närma sig de

1 Fordom äfven närmare anslutande sig till bedraga genom formen bedrageri, t. ex. Gustaf I:s r e g i s t r. 2:95 (1525)-

2 Något ovanlig förefaller dock abstraktets konstruktion med preposi-tionsbestämning, t. ex.: »Änglar varna honom [dvs. Vladimir den store] för raseri mot Kristi rike» A. Ekermann Läseb. t. sv. 1 i t t.-h i s t.s , s. 44.VE
RB ALABSTRAKTE RNA

59

är förut omtalade dagdrifveri eller ock fantaster i,gr illfängeri, men i hvilka det i praktiskt afs. onyttiga får ett visst poetiskt berättigande, benämnas med kelande sympati. Dessa sbst. torde ha omhulats i sht af våra nyromantiker. Jag menar sådana ord på -eri som ströjveri, svärmeri, drömmeri, grubbleri — ngt mindre välvilligt är vurmeri.

7) Till sist uppräknar jag några ord på -eri, som jag af någon anledning ej kunnat placera inom någon viss af de föreg. grupperna.

Ang. mångleri o. köpslager i vet jag ej, i huru hög grad de innebära ett klander; det förra har väl föga (kanske alls intet?) däraf, det senare i alla händelser mera.

Rättshafveri, käbbleri och klammeri innebära ogillande och förakt, men ha en tämligen isolerad ställning i förh. till de under 3—5 anförda.

En föraktlig bibetydelse har också spökeri, men det kan ej lätt inrangeras i ngn af de förut anförda grupperna.

Dessutom finns det några ord utan dålig bet., som stå mera för sig själfva (ej ingå i någon af de nämnda flockarna): fyrverkeri, haveri, hofveri (= ett slags lindrigare lifegenskap).

En mängd franska lånord har jag alldeles förbigått; jag vill här blott påpeka, att vi ha många sådana på -eri, som regelbundet användas ss. nom. actionis till verb på -era1, t. ex. raljeri, kåseri, trakasseri, koketteri, medan andra sakna motsv. verb och nära ansluta sig till ett subst., som betecknar så 1. så beskaffad person (jfr 4), t. ex. kanaljeri.

Taga vi en återblick på orden med denna afledning, se vi alltså, att sbst. på -eri, oaktadt sitt utländska ursprung, visa stor lifskraft och raskt tillväxa. Mestadels äro de klandrande 1. gäckande. Om man undantager gruppen / (bageri o. d.), några af S (fylleri osv.) samt några andra, som tillhöra det allmänna språkbruket, äro orden på -eri de bildade klassernas egendom; nybildningar ske dels i tal, dels i vittert (litterärt) språk. På sina begränsade områden äro sbst. på -eri mycket förträffliga att ha, men då de ej kunna bli i högre grad folkliga, torde man ej böra försöka utsträcka denna aflednings bruk-barhet ytterligare. Vi ha andra och bättre sätt att reda oss.

1 Jfr slutet af kap. III.SJÄTTE KAPITLET.

Verbalabstrakter på -an.

Medan afledningarna på -are och -eri för bildandet af verbalabstrakter alldeles otvifvelaktigt i vår tid äro produktiva, om också inom begränsade områden (för -are mycket begränsade), och bägge tillhöra det bildade,

skämtsamma talspråket, äro däremot de bägge afledningarna -an och -else mera omtvistade med afs. på sin produktivitet i det nutida språket.

Så mycket kan dock fastslås, att den produktion, dessa afledningar i nutiden ha att uppvisa, väsentligen tillhör det litterära (vittra) språkbruket och knappast sträcker sig till ledigt talspråk, om ej undantagsvis, där analogier med inhemska ord eller starkare inflytelser från danskan och tyskan göra sig gällande.

I svenskan äro afledningarna på -an' äldre än de på -else. De förekomma rätt talrikt redan i fsv., men tyckas i början ha varit inskränkta till svaga ö-stammar (dvs. verb af typen kalla, älska). Äfven i ä. nysv. finnas många abstr. på -an, som nu äro föråldrade.

Afl. på -an behålla sig fortfarande ss. rena verbalabstrakter (nom. actionis). Öfvergång till konkret bet. föreligger knappast i ngt annat ord än predikan; mera tillfällig konkretisering kan naturligtvis också förekomma i andra ord, t. ex. anmälan, hemställan, början (i fråga om skrift l. tryck).

I fomspråket voro substantiven på -an böjliga feminina t-stammar. I nysv. har förmågan att antaga slutartikel l

1 Om deras historia jfr Tamm Avi. hos subst. s. 29. VERBALABSTRAKTERN A

61

och att bilda plur. gått förlorad. Plur. kunde naturl. förekomma, endast då sbst. till en viss grad konkretiserats (t. ex. betecknade skilda yttringar l. handlingar), och var alltså af ålder mindre bruklig. Slutartikeln torde ha försvunnit på grund af det «-ljöd som bildar stamslutet (vokalsynkope och sammansmältning af n -f »). Vid somliga (ej på långt när alla) af sbst. på -an kunna de felande formerna (best. o. pl.) suppleras af liktydiga verbalabstr. på -ning l. -else l.

-ande, i sht af det förstnämnda slaget. Men ett abstr. på -an kan äfven utan slutart. användas i sådan ställning, där eljest best. form fordras, t. ex. »i (första) början* = *i (första) begynnelsen».

Vid granskning af den nutida svenskans förråd af abstr. på -an är det viktigt att fasthålla stilsynpunkten. Ty endast därigenom kan man bilda sig en klar uppfattning af denna aflednings nuvarande frekvens och lifskraft.

I) Såsom fullt kuranta i ledigt (bildad t) umgängesspråk skulle jag knappast vilja erkänna flera än de följande: l

predikan (det enda på -an af romanskt ursprung) — början — uppfostran (hvaremot fostran tillhör den högre stilen) — efterfrågan, tillfrågan — förmodan — beundran, förundran (men ej lika mycket undran) — önskan (jämte väl-, välgångs-) — tvekan (i sht i förb. utan tvekan) — uppmuntran (men ej muntran).

En smula mera högstämda förefalla mig:

längtan — förtviljan — täflan (det lediga talet före drager väl täfliyg) — sträjvan — väntan.

På gränsen till 2 tyckas mig anmälan och ansökan stå; L*.

tal (föra ngns t., mista sin t.) hör ännu mera afgjort dit, ehuru det (halft skämtsamt) kan brukas i ledigt tal.

Till bildadt, ledigt umgängestal höra väl äfven verkan och fordran, men af de ssgr, i hvilka ettdera ordet ingår ss. slutled, knappast ngt annat än befordran. l

1 När jag här och ofta i fortsättningen uppräddar ett antal ord af någon viss kategori, söker jag att i någon mån ordna orden efter betydelsen.

Förhanden varon af (till betydelsen) närstående är nämligen af vikt både för bevarandet af äldre och för uppkomsten af nya ord.⁶²

G. CEDERSCHIÖLD

2) Till kanslistil, juridiskt, kameralt, administrativt l. parlamentariskt (osv.)språkbruk l. officiell stil i allm., samt sådan framställning, som tagit intryck däraf, räknar jag följande:

käran, åkåran — talan [jfr l], återgångstalan — hemställan — erinran — (med l. under) tillstyrkan, af styrkan

[>mindre br.» SAOB] — (under)förmälan (att) — försäkran [m ö j 1. äfven till 3 eller /] — (under 1. på) anhållan, anmodan [kunna äfven föras till 3] — bemedlan — beifran — (i)förlitan (på) [möjligen till 3 ?] — (vid 1. efter) afjordran, anfordran, gen-fordran, påjordran, uppfordran, återfordran — vålds-, å-verkan — husransakan [det enkla ransakan ej i OL].

3) Till något ledigare (allmängiltigare) normalprosa räknar jag följande sbst., som synas mig afgjort skriftspråksmässiga [ej gärna användbara i 1 e-digt samtalsspråk], utan att dock ha med sig ngn smak af kanslistil el. af ålderdomlighet.

H.-iW' (på ngns) in-, tillrådan; mindre br. är af rådan — (på ngns) intalan — begäran — förfrågan — klagan [till- # ?] — erbjudan, OL upptar ej inbjudan, som förefaller mig ungef. lika brukligt, Tamm Avi. 30 kallar det ett »nytt ord» — an-, hän-tydan — anstiftan — (utan) mans-, tids-spillan [blods- snarare till 4] — in-, med-, mot-, på-, sam-, växel-, åter-verkan — fullbordan — förkofran — diktan och traktan [jfr 4] — (i) afvaktan (på) — förväntan — förtröstan — fruktan — förfäran — till-ägnan — tillönskan — gisslan [till 4?].1

Till denna stil höra dessutom åtsk. ssgr, hvari ett abstr. på -an ingår ss. förled; detta abstr. kan stimdom saknas ss. simplex. S 1 u 11 e d är alltid adj. -värd, utom i ssgn. fasansfull.

Ex. beaktansvärd (OL har också det för mig knappast kända påaktansvärd), behjärtansvärd, beklagansvärd [väl äfven . till /], efterföljansvärd, eftersträfvans-, eftertraktansvärd, erkän-nansvärd, beundransvärd [möjl. till /], (för)undransvärd, förvånansvärd, fruktansvärd [ej gärna till 1], fasansvärd.

Anm. /. Med komiskt patos bildas i talspr. efter dessa rysansvärd, som alltså hör 1 till /.

Osäkert förefaller mig me<kä]lan i OL.

VERBALABSTRAKTERNA

63

Anm. 2. De ssgr på -värd (resp. -fult), hvilkas förled utgöres af ett abstr. på -an, hvilket ej förekommer ss. simplex, hafva tyska förebilder, t. ex. beachtenswert; att märka är, att det motsv. ordet på -ande skulle falla sig alltför långsläpigt i ssg;1 beaktandesvärd skulle tendera att förkortas.

4) Till högre stilarter (högprosa, vitter stil, religiös stil) höra rätt många; jag upptager först dem, som väsentligen höra till det religiösa språkbruket (kyrkosvenska, uppbyggelseskrifter o. d.), f

begrundan — tillbedjan — åkallan — dyrkan [möjl. äfven V till J] — nitälskan — hugsvalan [t. ex. Fröding S tänk 165)

— misströstan — skrymtan — tuktan — tandagnisslan.

Hit höra också sådana ssgr som anammansvärd, begrå-tansvärd.

Hvaremot tillbedjansvärd blifvit allmännare o. kan föras till 3.

Till högre stil i allm., helst sådan med ngt ålderdomlig prägel, skulle jag vilja föra:

vädjan — vägran [obs. att förvägran ej upptages i OL]

— affidan, förbidan, än mindre allmänt är det enkla bidan

— dagtingan — fostran — blodsspillan — gamman [i fspr. neutr. och ännu knappast att sammanställa med verbalabstr. på -an, då det ju saknar motsv. verb] — äflan — åstundan — traktan [jfr 3] — trängtan — ängslan [till •??] — kvidan — suckan — bäfvan — medömkan o. ömkan [åtm. det förra till J?] øl

— för skylian — undskyllan — tillskyndan. .Såsom förled: /

bemärkans-, berättans-värd (SAOB):"

Slutligen räknar jag hit några, som i likhet med de för eg. upptagas af OL, men hvilka äro mig så pass obekanta, att jag ej vågar närmare yttra mig om deras brukbarhetsområde (deras stilvärde):

köpslagan — beskådan — muntran (i betydelsen »uppmuntran» t. ex. Lenngren 70, 72) — idisslan — vacklan
no (t. ex. Tamm Avl. i a d j. s. 60, Noreen Vårt Språk II 11, GHT 1907, nr 280, s. 3) — ifrån. 1 2

1 Obs. att abstr. på -ande (-ende) också eljest ha mycket ringa användning ss. första ssgsled; jfr här ofvan s. 9 f.

2 Hos V. Rydberg. (P., ^ ' VtV f (y64

G CEDERSCHIÖLD

Den här gifna uppskattningen af ordens brukbarhets-område kan sammanfattas sålunda: Om man hopsummerar simplicia och de komposita, där sbst. på -an är s l u t l e d (men bortser från dem, där ordet på -ow är förled), så visar det sig, att hela antalet abstr. på -an knappt uppgår till mer än omkr. 120; af dessa kan (så vidt min uppfattning är riktig) blott omkring en femtedel brukas i l e d i g t u m -gängestäl ; alla de öfriga tillhöra skriftspråket och mestadels dettas stelar eller mera högstämde arter.

Under sådana förhållanden kan man ej vänta, att -an skall visa sig vara någon produktiv aflednings-ändelse i eg. mening. Jfr det friska lif, som -eri utvecklar inom skämtsamt, bildadt hvardagstal! Också säger Tamm (Avi. s. 30): »Till nybildning användes -an numera väl knappast annat än i enskilda fall efter speciella mönsterord på -an med något likartad betydelse», hvarefter han ss. exempel anför (på) inbjudan, som han anser vara bildadt efter (på) begäran, anhållan, hemställan.

Men inom det litterära språkbruket, företrädesvis den vittra stilen, visa sig alltemellanåt tendenser att nybilda verbalabstr. på -an. Detta påpekas af Doc. O. östergren i Nord. Tidskr. 1905, s. 587; »det ser nästan ut», säger han, »som skulle dessa substantiv vara på väg att upplefva en indiansommar». Och Doc. Ruben G:son Berg har (i Språk o. Stil V 222) på sätt och vis tagit dessa nybildningar i f ör -svar ; han säger, att han ej kan dela Tamms (nyss citerade) åsikt. »Jag tror», fortsätter han, »att ändeisen är mycket produktiv ännu för sådana fall, då man vill undvika -ande [spärrning af mig]. Men naturligtvis är flertalet dylika bildningar tillfälligt.»

Bergs och östergrens åsikter sakna ej grund. Just i de senaste årtiondena ha enstaka förf. mera tillfälligtvis nybildat eller återupptagit verbalabstr. på -an, medan andra förf. visat en af gjord förkärlek för denna afledning och tyckas försöka sätta den i kurs.

/ Språkförbättrandets föregångsman Viktor Rydberg har ' åtminstone ej hy St någon motvilja mot denna afledning, som han kände från fornspråket. I sin strid mot de tyska prefixen VERBALABSTRAKTERN A

65

(i synnerhet be- och för-) utbyter han förtröstan mot det eljest obrukliga tröstan (»Tysk eller nordisk svenska?» Varia 330)1; en annan gång (år 1887, se SAOB) råkar han (väl af distraktion) att begagna en så pass tyskard bildning som an-spelan; detta ord har annars uppvisats blott hos Tran ér(1833).

Hos August Strindberg synas nya 1. eljest i språket mindre brukliga abstr. på -an förekomma-blott undantagsvis; det enda för mig bekanta exemplet, skämtan (S. R. I 115 enl. Ö.)1, tyckes snarast vara användt som en humoristisk arkaism i dialogen.

Eljest framträda nya on-afledningar på flera håll, t. o. m. hos språkforskare. K. F. Johansson brukar 1897 anropan (se SAOB), möjligen beroende på åkallan, Herman Söder-bergh (Från Filol. Fören. i Lund 1897, s. 162, enl. ö.) har: »med hånvisan till», kanske framkalladt af häntydan, och Hylén (Spr. o. Stil VI 154, ö.) bildar efterliknansvärd efter mönstret af det tämligen vanliga efterföljansvärd.

Att tidningsmän i hastigheten komma att bruka afled-ningar på -an i st. f. afl. på -ande, är ju mindre att undra på; jag disponerar emellertid blott följande exempel: »Under påpekan af» Upsala 1905 (ö.); »Brandes hitbjudan» Uppsala Nya Tidning 16. 2. 1906 (jfr in-, erbjudan)-, omhuldan GHT 1907, nr 217, s. 8 (i ledare).'

Det är i alla händelser ett anmärkningsvärdt symptom, att nya verbalabstr. på -an börja visa sig i dagsprässen. Ty därifrån är öfvergången till annan skrift lätt och nästan omärklig. 1 * 3 4 Mindre inflytande på det allmänna skriftspråket (»nor-

1 Språkprofvet har benäget meddelats mig af doc. O. Östergren; också i det följande kommer jag att anföra flera språkprof, för hvilka jag har honom att tacka; jag betecknar dem med ett Ö. inom parentes.

* Detta gamla ord användes af Fröding Nya dikter 112.

3 Ordet upptages utan källuppgift af Östergren Nord. tidskr. 1905. SjälF använder han ordet i Stilistisk språkvetenskap (1908) s. 90. Han anför dessutom (i Nord. tidskr.) ss. nybildningar: i förhastan, framställan, urskuldan fikan, vidare ett par af de här i min text med hänvisning försedda (näml. blundan. y/van, skrian)r därjämte äfven kvidan, som likväl tyckes vara något äldre och mera stadgadt (jfr 4 här ofvan).

4 Ur en seminarist uppsats har 1908 antecknats: *På grund af denna oerhörda efter sökan» [ang. guld].

Göteb. Högsk. Årsskr. XIV: j

566

G. CEDERSCHIÖLD

malprosan») öfva nu för tiden skalderna. Likväl är det för bedömandet af an-afledningarnas framtida utsikter ej alldeles betydelselöst, att de yngsta generationerna af våra skönlitterära författare med större förkärlek än den äldre nyttja afledningsändelsen -an.

Hos Harald Molander, En lyckoriddare, s. 59 (ö.) finns »utan töjvan»* (jfr tvekan, väntan, ajbidan m. fl.); Karl-FELDT, F r i cTo lins lustgård 79 (ö.) har skrian (rimmande med »stian »), och s. 121 yjvan; hos Vilhelm Ekelund, Elegier 16 (ö.) anträffas »börens heta jlämtan; Lennart Hennings (= Ruben G:son Berg) skrifver i Uppsala Xva Tidning 16. 12. 1901 (Ö.): blundan (rimmande med »undan»); J. Conradson har i SvD 18.7.1907 (ö.): »undan dina dunkla, oroliga skyars sväjvan» (jfr bājvan)\ Anders Österling Årets visor s. 97: »som den profanes öra, trots ifrig lyssnan aldrig skall få höra». Vidare har Mathilda Roos Hvit Ljungs. 295 beiänkansvärd.

Priset tages hittills, så vidt jag vet, af Norlind, som i sina Intermezzon (1907) har skäljvan s. 15, s. 96 (Ö), snyjtan s. 15, glidan s. 46, skridan s. 47. Alla dessa från Nor-LIND hämtade exempel förekomma i prosa; här har alltså intet tvång af rim eller meter, utan helt andra skäl varit af-görande för valet af abstrakter på -an i st. f. de vanliga på -ande eller -ning. Det kan väl hända, att Norlind hyst ett (fullt berättigadt) misshag mot det ideliga återkommandet af abstr. på -ande (-ende) och -ning (-ing) och därför afsikt-ligt sökt omväxling. Men att han just fastnat för an-afled-ningarna, beror utan tvifvel på danskt inflytande; han är född skåning och har tydligen haft liflig beröring med danskar och dansk litteratur; därom vittna rätt många danismer af annat slag i hans skrifter.'

I det hela är nog den danska litteraturens stora popularitet inom våra bildade klasser den hufvudsakligaste anledningen till de på senaste tiden ganska talrika an-afledningar, på hvilka vi nyss gifvit exempel; en parallell skola vi för öfrigt finna i den danska invandringen af verbalabstr. på -else.

T. ex. ordet Lesegring(ar).VERBALABSTRAKTERNA

67

I danskan ha verbalabstr. på -en blifvit så talrika, att de i detta språk tyckas intaga ungefär samma ställning som abstrakta på -ande (-ende) i svenskan. Och det kan väl knappast betvivlas, att detta förhållande långt mera beror på efterbildande af tyska substantiviska infinitiver på -en än på fortsatt lifskraft hos det gamla suffixet -an (>-æn >-en).

Också på sådana svenskar, som ständigt syssla med tyska böcker, tidskrifter och tidningar, och som dessutom (ofta nog) kunna tala tyska flytande, måste de substantive-rade infinitiverna på -en öfva starka inflytelser. I själfva verket äro de allra flesta abstr. på -an, som f. n. blifvit mer eller mindre stadgade i vårt språkbruk, efterbildningar efter motsvarande tyska inf. på -en, medan endast ett ringa fåtal går tillbaka till fsv. abstr. på -an (se Tamm Avi. s. 30). — Lättast synes inlånet 1. efterbildandet ha kunnat ske, då det varit fråga om prepositionsuttryck (t. ex. i 1. under förmodan att under anhållan om . . . osv.) eller i sgg med adj. värd till efterled.

Om nu det senaste årtiondet har att uppvisa en jämförelsevis stark tendens till abstraktbildning på -an, kan man likväl lätt konstatera samma företeelse under nysvenskans äldre skeden; på 15- och 16-hundratalen synes det tyska inflyttandet i detta afseende ha gjort sig mäktigt gällande på vårt högtidligare skriftspråk (t. ex. kanslistil och andlig stil), där många af de då införda an-orden hållit sig kvar till våra dagar (jfr i sht afd. 2 och 4 här ofvan). Andra lånade 1. efterbildade ord på -an ha däremot åter förlorats; somliga ha kanske aldrig varit annat än tillfälligt uppdykande tyskerier. Säkerligen skulle man — t. ex. genom att undersöka Svenska Akademiens excerptsamlingar eller, ändå enklare, medelst genom-bläddrande af F. A. Dahlgrens handskrifna förteckning öfver obsoleta ord — kunna lämna en lång lista på dylika, under nyare tidens båda första århundraden synliga, men sedan åter försvunna an-ord. I denna uppsats, där hufvudvikten lägges på nutida företeelser och äldre förhållanden bli af underordnad betydelse, kan jag nöja mig med att anföra ett mindre antal exempel; de flesta orden äro hämtade från de hittills

G. CEDERSCHIÖLD

tryckta delarna-af SAOB; Doc. östengren har också här välvilligt skaffat mig åtskilliga språkprof.

berg(-)brukan (år 1524), anfäktan (1526), bakdantan (1526, äfven 1674, 1721 samt 1828 Tegnér[^] antvardan (1527—1544)» betungan (1530), belejvan (1534—1656), beskyddan (1544, 1640), beskärman (1548), anvärjvan (1562), för dr istan (1566, se SAOB under betynga), anklagan, uppvisadt 1568, 1669, 1773 (Sahlstedt) och 1850 (A. F. Dalin), är kanske ännu brukbart; beryktan (1582), behagan (1605), stämplan (= stämplingar, 1622), (hast och) skyndan (Schroderus Liv. 548 från år 1626), begyn-nan (1636), besky lian (1644—1778), berättan (1651 — 1709), (utan) ajväntan (1655)¹, befallan (1676), befrämjan (1677)², betygan (1690—1863 enl. SAOB).

Från 17- och 18-hundratalen kan jag anföra följande abstr. på -an, som numera torde vara obrukliga:

baktalan (1710—1726), minskqn., o. forskån (1713), bedyran (1713, 1849 Atterbom), smickrawpi⁷²⁶), bestyrkan (1733), försnillan (1749 Lind), af talan (1774), bemödan (1778—1848), afvikan (1790 Möller), yrkan (Lenngren 43, 72), älskans-värd (Lenngren 177), bönfallan (1797 Thorild); anföran (1802, Weste 1807), (med) yltran (att.... Almquist Törnrosens bokJ lav), befrian (Johansson Hom. 1844), begag-nansvärd (Atterbom 1847), aflan (C. A. Hagberg 1849), an-ställan (Svedelius 1856). — Från Traners metriska öfver-sättningar har Doc. Berg (Språk o. Stil V 222) samlat: beklagan (som han äfven uppvisar hos Strindberg), fåktan, förbittran, (efter) förhållan (= förståndigt?), förvitan, jäktan, kijvan, knakan, rosslan, sian och skrian (jfr Karlfeldt här of van).

Det stilistiska värdet af abstrakt bildning på -an kan ej sättas särdeles högt. Det är sant, att abstr. på -an bereda någon omväxling i öfvermåttet af abstr. på -ande (-ende) och -ning (-ing), och detta är ju i och för sig en förtjänst. De äro också jämförelsevis korta, hvarför de komma väl till pass i vers, där de för öfrigt också ibland gifva nya rim. Men mot

¹ Uppträder också hos Biberg 1822.

² Äfven 1803 (Ödmann), 1874 (RYUyviST) samt 1889 (se SAOB). VERBALABSTRAKTERNA

69

dessas nybildningar tala två viktiga skäl: de äro ej och kunna ej bli folkliga, utan tjäna blott till att vidga klyftan mellan det litterära och det folkliga språkbruket; och för det andra äro de opraktiska genom sin oförmåga att antaga slutartikel och pluraländelse.

Till verbalabstr. på -an kan man naturligtvis numera icke räkna borgen och lofven, som genom tyskt inflytande (hvilket framkallat accentueringens och aflednings vokalens förändring) blifvit starkt afvikande. Likartade med dessa äro hållen i ordspr. »Lofven är god, men hållen är bättre» och gifven i spelregeln »Gifven går (eller: gäller?)»; bägge uppgifvas emellertid i OL vara bestämda former.

dkzftjMjLéajx (& * }

t '

k

< ^ k 3 ; ,n(J

ScWm /tOj ^ ICj * >SJUNDE KAPITLET.

Verbalabstr. på -else.

I likhet med abstr. på -an hafva de på -else fordom varit betydligt talrikare än nu; också afledningen -else kan numera anses vara improduktiv, ehuru (som vi längre ned skola omtala) enstaka inflyttningar af danska ord på -else ännu förekomma. Angående afledningens historia se Tamm Avi. s. 44 ff.

Afledningens egenskap af att (åtm. hvad de allra flesta orden beträffar) vara införd från utlandet samt begagnad mest i skriftspråk och företrädesvis i andliga skrifter — denna karaktäristiska egenskap är ännu lätt skönjbar. Blott en mindre del af orden på -else tillhör de bildades hvardagliga talspråk — rent af folkliga äro väl blott några stycken — medan däremot de flesta tillhöra normalprosa, kanslistil, andlig stil* 1 eller annan högre stilart; för egentlig poesi torde de dock oftast falla sig obekväma. Något tungt och klumpigt⁵ vidlåder dem i allmänhet. Flertalet har allt jämt betydelse af nomina actionis, om ock substantiveringen ansluter sig till endast en liten del af det motsvarande verbets betydelseområde. Numera blott konkreta (betecknande handlingens produkt eller m e-d e 1) äro: bakelse, hackelse, kungörelse, rökelse, skrifvelse, stärkelse (lokalt äfven blåelse), täckelse, stajvelse, ändelse; öfver-

1 Lexikografen O. Lind (1749), som i allmänhet är starkt påverkad af religiöst språkbruk, upptager en mängd abstr. på -else, delvis sådana, som annars icke alls eller blott sällan kunnat uppvisas.

1 T. ex. »spår af belägringens föivdclses styggelse t GHT 1908, nr 79, s. 6. VERB ALABSTR AKTERNA

71

vägende konkret är jängelse, och med spökelse menar man väl hellre »spöket» själf än »spökeri» (som är mera abstrakt). Vidskepelse, af- 1. tillstymmelse (som sakna motsv. verb) kunna till sin bet. knappast gälla för nom. actionis.

En ö f v e r s i k t af de f. n. användbara abstr. på -else (byggd på OL) synes mig lämpligast böra uppställas efter ordens brukbarhet för olika stilar.

I) Till ledigt, bildadt (men ej fullt »folkligt») umgängesspråk skulle jag vilja räkna följande:

födelse till födas — rörelse till röra sig och röras, bli rörd

— händelse, t. ex. i händelse af ... = »om (det o. det) händer » — förmörkelse till förmörkas 1. -ka sig — öfverenskommelse till komma öfver ens — förberedelse väl närmast till förbereda sig (till 1. på ngt) — förlustelse och förströelse höra väl närmast till verbens reflexivformer; jfr till (ngns) förlustande-, jfr också förströende till andra betydelser af förströ — förargelse till förarga sig — förskräckelse till förskräckas 1. bli förskräckt — förbannelse — hotelse — förebråelse — påminnelse

— tillåtelse — förlåtelse — rättelse, nästan liktydigt med rät-tande(t), men äfven spec. om den fullbordade handlingen, resultatet; rättning är fackterm (gymn., milit.) — berättelse, vanligen konkretare än berättande(t) — underrättelse, konkretare än -ande(t) — tillsägelse — motsägelse — befrielse, äfven detta och de två näst föregående äro något konkretare än motsv. sbst. på -ande(t) — jämförelse — betydelse.

Något mindre lediga äro: bemärkelse (ss. synonym till betydelse), motsvarande en föråldrad användning af bemärka — bekännelse (af ett brott o. d.) — styrelse, t. ex. »under dentia konungs styrelse» — angifvelse — anklagelse — bestämmelse — bekräftelse — förbindelse, väl närmast till förbinda sig = utlofva, el. till vara förbunden med ngn 1. ngt — öfvertygelse till vara öfvertygad (om) — frestelse — vistelse till vistas.

Då denna grupp (!) har jämförelsevis stor användning också i tal och alltså konstruktion, betydelse m. m. för gruppens ord måste anses äga relativ fasthet i traditionen, kan det vara skäl att, innan vi öfvergå till ord med mera

G. CEDERSCHIÖLD

Först bör påpekas, att de flesta tillhöra sammansatta verb eller verb med adverbial; utan förled äro blott några få.

De bland gruppens abstrakter, hvilkas motsvarande verb styra direkt (sak- el. person-) objekt, kunna i regeln icke tillfoga objektsordet med samma konstruktion (dvs. i genit. eller inledt af prep. af), som brukas vid abstr. på -ande (och ofta äfven vid de på -ning). Man säger t. ex. bestämmandet 1. (fastän mindre gärna) bestämningen af målet, men icke bestämmelsen af målet. Ej heller kan man säga befrielsen af fången, men väl fångens befrielse, som emellertid ej blir alldeles detsamma som fångens befriande (= »det att ngn befriar fången»), utan är = »det att fången befrias (skall befrias 1. har befriats)».

Verklig aktiv (transitiv) betydelse och konstruktion i likhet med abstr. på -ande(t) skulle väl snarast tillkomma jämförelse, t. ex. vid jämförelse (hellre dock: jämförande) af dessa intyg finner jag . . . , och bekräftelse, t. ex. ->till bekräftelse af löftet, aflade han en dyr ed», där likväl på vanligen torde föredragas (jfr SAOB).

I åtskilliga fall kan verbets sakobjekt vid abstraktet på -else motsvaras af konstruktion med annan preposition än af; t. ex. förebråelse 1. förlåtelse för ngt, tillåtelse till ngt (1. att med inf.), motsägelse mot ngt, tillsägelse el. påminnelse el. underrättelse el. berättelse el. bekännelse om ngt.

Såsom redan vid uppräknandet blifvit antydt, tjänstgöra flera af de hithörande sbst. på -else ss. abstrakter icke till verbets aktiva (och transitiva) användning, utan till en passiv, reflexiv eller intransitiv (neutral), stundom blott till en ganska begränsad betydelse af verbet. Fel mot (afvikelse från) det allmänna bruket förekomma naturligtvis emellanåt; så t. ex. har det händt, att en studerande talat om »verbets bestämmelser» i st. f. verbets bestämningar (= adverbial, resp. objekt).

Ehuru karaktären af nomen actionis i allmänhet ganska väl uppehålls, kan sbst. oftast så pass konkretiseras (gälla ett visst tillfälle, en viss yttring osv.), att pluralbildning är möjlig. Dock synes mig plural ej gärna kunna bildas af orden

73

tillåtelse, förlåtelse, befrielse, bekräftelse, öfvertygelse; plur. af födelse torde vara begränsad till fackspråk (läkares, statistikens o. d.).¹

2) Talrikare än de under I anförda äro de abstr. på -else, som — åtm. efter min språkkänsla — föga eller mindre gärna brukas i ledigt, bildadt talspråk, medan de däremot ganska allmänt användas i skriftspråk, framför allt i något stelare stil, ungefär inom gränserna för »normalprosa».

För att vinna bättre öfverblick af de hithörande orden synes det tjänligt att ordna dem så, att efter en uppräkning (under a) af sådana, som icke hafva någon speciell egenhet, ställas gruppvis de, som förete vissa särdrag, hvilka kunna förtjäna framhållas.

a) tilldragelse till tilldraga sig i betydelsen »hända»² — företeelse till (före-)te sig — iakttagelse — förnimmelse — afvikelse — öfverensstämmelse — utlåtelse till utlåta sig — uppgörelse — upplåtelse — öfverlåtelse — (land-)afträdelse — afsä-gelse — uppsägelse (jfr uppsägning, som är vanligare) — åter-kallelse (kanske snarare att föra till d) — underkastelse, väl oftast motsvarande underkasta sig — förödmjukelse — försummelse — förnärmelse — förbrytelse, till förbryta sig — förseelse till förse sig i den numera ovanliga bet. »förgå sig», »synda» — förföljelse — förstörelse, numera mindre brukadt än förstöring, utom i ssgr., där förhållandet är omvänt — förödelse — blodsutgjutelse (jfr utgjutning i allmännare, mindre högtidlig och egentligare bet.) — förruttnelse (jfr förruttnade(t), som har mindre högtidlig klang) — besvärjelse — förutsägelse — hänförelse — förpliktelse — tillfredsställelse (torde numera bl. tämligen sällan brukas ss. eg. verbalabstr., utan oftare vara = »belåtenhet» o. d.) — upphöjelse (bl. i bildl. bet.; i eg. bet. brukas upphöjande, medan upphöjning väl uteslutande är konkret) — upprättelse — utmärkelse (bl. till bet. »hedra, befordra» o. d.; kanske att föra till /). * *

1 Af vistelse bildar skolungdom någon gång plural.

* Inflyttelse ansluter sig icke till någon nu för tiden förekommande användning af inflytta 1. flytta in, utan är f. n. att betrakta ss. försvenskning af det t. Einfluss 1. det d. Indflydelse.⁷⁴

G. CEDERSCHIÖLD

Det bör påpekas, att alla de under a uppräknade sbst. äro sammansatta; jfr anmärkningen under 1.

b) Enkla äro följande:

lydelse (jfr lydnad i annan bet.) — kallelse — grämlse, i sht till gräma sig — vämjelse, till vämjäs — styggelse, till det nästan obrukliga styggas (vid ngt) — lidelse i spec. bet. = »passion»; kan numera knappast gälla ss. abstr. till lida — rulse, utan något brukligt motsvarande verb — hädelse och smädelse; bägge dessa ord äro mera konkreta än de motsv. på -ande(t); jfr hotelse, förebråelse m. fl. under / — eggelse, retelse och lockelse; jfr de mindre högtidliga (mera hvardagliga) och (åtm. delvis) mera sinnliga eggande(t), retande(t), retning, lock, lockande(t), lockning.

c) något fackmässiga förefalla följande:

(post-, värde-) försändelse', knappast annat än konkret; jfr -ning — inkallelse och inställelse, hvilka öfvervägande kunna föras till det administrativa språkbruket (kanslistilen); så äfven det klumpiga betalningsinställelse — meddelelse, mest i filosofiskt språkbruk, där ordets missljud mindre ådrager sig uppmärksamheten.^{1 2 3}

d) Något mera högtidliga, stela och obekvä-m a än de under a upptagna verka (åtm. efter min språkkänsla) följande:

begynnelse — tillvarelse (jfr -form, som blir mera fackmässigt, filosofiskt m. m.) — ödeläggelse — förtrytelse, till det ops. 1. blott med saksubj. förekommande förtryta — berömmelse — tillvitelse — förevitelse — (nåde-, vördnads-, ömhets-) betygelse, knappast brukligt utan ngn dylik förled⁵ — efterrättelse, till rätta sig efter eller det bl. i kanslistil br. (hafva sig att) efterrätta — tillägnelse (jfr tillägnet, väl i allm. med ngt olika bet.) — fastställelse — uppfyllelse (t. ex. gå i uppf.,

1 Enligt Linder Regi. o. r å d 161 »en danism, som lär hafva inkommit i vårt skriftspråk 1847».

* Sammansättningen meddelelsemedel, som ofta brukas vid definierandet af »språket», borde ej tålas. Ej fullt så illa låter visserligen meddelningsmedel IF. A. Wulff i Sydsv. Dagbl. Sn. 1908, nr 86, s. 3), men ej heller denna ordbildning synes mig vara lyckad.

3 Jfr: »numera föga br. utom i ssgr» SAOB.VERBALABSTRAKTERN A

75

plikt-) — gensägelse — fri-sägelse, -känneelse, -kallelse, -görelse — lösgörelse (t. ex. GHT 1907, nr 225, s. 3).

Uteslutande, eller nästan uteslutande i ssgr brukas: bevekelse (-grund) — (själf-) uppehållelse (-drift) — (till-) närmelse (-vis).

e) I öfrigt likartade med de under d anförda, men något mera närmande sig det religiösa språkbruket (och med en viss biton af detta) verka på mig följande: anstiftelse — uppenbarelse — ingifvelse — väckelse — välsignelse — fördömelse — betraktelse — uppbyggelse — bere-delse — försakelse — botgörelse (jfr det mera modärnt klingande botgöring) — tillfyllestgörelse — omskapelse — omvändelse — förutbestämmelse — forkastelse (däremot är jörkastelse-dom snarare att föra till a) — förgängelse, efter t. Vergängniss, men användt ss. abstr. till förgås — förintelse — förnyelse — vederkvickelse — förökelse; jfr det modärnare (för-) ökning — förhåjvelse, till förhäfva sig i andlig betydelse; i sinnlig bet. kan endast förhäfning brukas — förgripelse — förvillelse — förblindelse — förförelse — forsyndelse, det enda abstr. till försynda sig.

t) Ursprungligen och i viss mån ännu tillhörande kategorierna d och e, men så ofta använda iskämte (resp. parodisk, gäckande) framställning, att de närma sig eller redan öfvergått till /', äro följande:

bedröfvelse (t. ex. i »sju sorger och åtta bedröfvelser») — smörjelse — salvelse (numera knappast användt som nom. actionis) — upptuktelse — utgjutelse (i bet. »affektfyllt uttalande») — förnøjelse.

3) Såsom i allmänhet mera ålderdomliga än de under 2 upptagna sammanför jag här ett rätt stort antal sbst på -else. Man ser, att de flesta af dem tillhöra uteslutande (eller så godt som uteslutande) det religiösa språkbruket (bibelsvenskan, kyrkosvenskan); hvad flera ord angår, är det naturligtvis svårt att uppdraga en skarp gräns mellan 3 och 2 d eller 2 e. 1

1 Jfr t. ex. det urspr. bibliska uttrycket »vara i samma fördömelse», som hvardagligt användes i bet. »vara lika illa ställd *», »vara i samma obehagliga läge».76

G. CEDERSCHIÖLD

a) Enkla (icke sammansatta) ord:

skepelse kan numera knappast gälla som nom. actionis till skapa sig — skickelse kan vara = »det, Gud skickar», »hemsökelse» o. d., men förbindelsen med skicka är numera ganska lös — afvelse — döpelse (jfr dop i tal, döpande(t) i normalprosa) — helgelse — varelse, t. ex. i förb. *hafva sin varelse»; jfr också allestädesnärvarelse — skapelse (ss. nom. act.).

b) Sammansatta ord:

bebådelse — förkunnelse — utkorelse — omskärelse — instiftelse — omskiftelse — tillstädjelse — tillskyndelse — iill-redelse (jfr tillredning o. -ande i normalprosan) — tillkommelse

— (åter-)uppväckelse — återställelse — åminnelse — anam-melse — bepröfvelse — själfransakelse (ej i OL, klandradt af Linder Regi. o. råd s. 210) — hemsökelse — betvingelse (1526—1889 enl. SAOB) — förkrosselse — bönhörelse — hug-svalelse — efterföljelse — efterliknelse — antastelse — begärelse

— befläckelse (men själj- hör till 2 c ss. fysiologisk term)

— besmittelse — beblandelse — förtörnelse — missjirmelse (väl hufvudsakl. i juridisk stil) — öfverträdelse — förirrelse (i normalprosa: förirring;) — villfarelse, motsvarande fara vill, hör kanske snarare till 2 — förnekelse — begabbelse — bespottelse

— försmädelse — förstockelse — förtappelse — förgörelse (i normalprosa: -ande -(n)ing) — förhärfelse (i normalprosa: -andel. -ning) — korsfästelse (i normalprosa hellre: korsfästande(t), möjligen äfven. korsfästning) — begångelse (ej i OL).

c) Några af de eg. till b hörande orden kunna äfven användas i skämtsam stil (vanl. med något ändrad betydelse) och öfvergå då till /; jfr 2 t.

Sådana äro:

anfäktelse — beskärmelse, till beskärma sig (= »beklaga sig» o. d.) — uppståndelse, i sht med bet. »plötsligt uppkommen förskräckelse» o. d.

4) Nybildningar.

I likhet med afledningsändelsen -an har också -else i vår tid stundom tagits i bruk för att bilda verbalabstrakter, och det är nog i de flesta fall danska förebilder, som gif-vit upphof till de svenska nyheterna. Danskan är ju relativt mycket rik på else-afledningar, och detta språks infly-VERBALABSTRAKTERNA

77

tande på de svenska orden kan ofta direkt påvisas. — Jag vill nu granska de ord på -else, som äro 1. kunna vara nybildningar.

Huruvida förgrymmelse, som så vidt jag känner, brukas endast i skämtsam stil och med komisk öfverdrift, är gammalt i vårt språk, kan jag ej af göra. Själj har jag stött på det först under de allra senaste åren (t. ex i GHT

1907,* * nr 197,' s. 5). Detta ord torde emellertid i c k e ha dansk förebild.¹ Ungefär detsamma gäller jörbluffelse. Bägge upptagas (utan inskränkning för brukbarhet) i OL.

Bestyrelse (i konkret användning) synes ha de skandinaviska mötena under senare delen af 1800-talet att tacka för sitt upptagande i svenskan, där det likväl knappast ännu har full hemortsrätt.

Betingelse² och upprinnelse äro sannolikt tidigare inkomna och allmännare brukade, men någon bismak af osvenskhet (danism) vidlåder dem ännu, åtm. i mina Öron.³

Hänvändelse (t. ex. GHT 1907, nr 215, s. 3) och besvikelse (t. ex. ib. nr 202, s. 6, nr 286, s. 3) äro uppenbarligen rätt unga danismer; jfr om det senare SAOB, hvars äldsta språkprof är från 1903.

Förälskelse (»mest skämts.» OL), förståelse (t. ex. Erland WallER, Kyrkoh. i östervik (1907) s. 165, GHT 1908, nr 62, s. 17) och tillslåelse (hvilka två sistnämnda ej upptagas i OL), (själf-)käfdelse (infördt af Ellen Key?, ej i OL) samt upplevelse (jfr reseupplevelser O. Nordenskjöld Polarvärlden, s. V) äro nu tämligen vanliga i skönlitte-

1 Det kan vara tillskapadt efter orden förargelse och förtörnelse. — Endast en gång (Fr. Hedberg Vid S k r i f b. 62) har jag påträffat ond görelse (till ondgöras), till hvars uppkomst ej blott förgrymmelse, förargelse, förtörnelse utan äfven fri-, lös-, upp-gårelse kunna ha medverkat.

* Af Linder Regi. o. råd (1886) s. 209, anmärkt ss. danism.

* De af Linder anf. st. påpekade danismema frambringelse och upp-dragelse (= uppfostran) förekomma väl knappast numera. — Bland de af Linder anf. skr. 16/ ss. »tämligen föråldrade eller af andra skäl mindre lämpliga* citerade: afsättelse, aktgifvelse, anmälelse, danelse. domfällelse, efterdömelse, forgudelse, förgätelse, forhånelse, förmanelse, försöhelse, omgifvelse, prydelse, renselse, tillbedfelse, undertryckelse, uttydelse, dbäkelse — af dessa, numera knappast förekommande ord torde väl åtskilliga bero på efterliknande af danska abstr. på -else.G. CEDERSCHIÖLD

7»

ratur och tidningar, men verka ännu rätt osvenska i många svenskars öron. Levertin, som dock ej alltid är så känslig för språkrenheten, undviker det sist anförda ordet; i sin bok om Linné skrifver han ett par gånger upplefvande(n). Men å andra sidan fortsattes det nya afledningssättet med genom-lef-velse hos en eljest så god stilist som Josua Mjöberg (i Språk och Stil VII 91). Också själföfvervinnelse (GHT 1908, nr 74, s. 8) är väl snarast en ny danism.

Huruvida O. Levertins undfångelse (X 206) är direkt lån från det danska undfangelse eller bildadt efter det tyska Empfängniss, är väl ovisst. I sådana fall, där danskt föredöme icke kan ha inverkat, uppträda nya afledningar på -else mera enstaka och liksom i misshugg. Så skrifver StD (L) 1907, nr 305, s. 3: edsafläggelse (= edgång). Samma år råkade en seminarist att säga: »Supin uttrycker en full-bordelse»; i denna bildning har man sannolikt att spåra inflytelse från »kyrkosvenskan». En skånskfödd kyrkoherde (som väl alltså påverkats både af danskan och af kyrkosvenskan) skrifver i StD (L) 1908, nr 72. s. 6: själfkränkelse. Och den unge författaren E. Norlind, som ju också annars brukar handskas rätt själfständigt med verbalabstrakterna, skapar (i Intermezzon) till grufva sig ett nom. act. grufvelse (jfr d. gru, jfr äfven det sv. ruelle). — Slutligen kan anföras, att man på de senaste åren (t. ex. i GHT) försökt sätta i kurs ordet eldbegängelse (—högtidlig likbränning).

På tal om de e/se-afledningar, som kunna brukas i ledigt umgängesspråk (äro mest »kuranta»), anförde jag, att endast få kunde konstrueras i likhet med ande-afledningar af trans, verb. Denna regel om e/je-afledningarna upphäfvades naturligtvis ej af enstaka ansatser. Jfr t. ex.: »En fråga tränger sig ovillkorligt fram vid betraktelsen af Norges senaste uppenbarelse på den världspolitiska skådebanan». H. Hjärne i StD (L) 1907, nr 305, s. 5 — »Dess område kan . . . utarrenderas . . . med upplåtelse till arrendatom af alla suveränitets-rättigheter». Dens. D ä r s. s. 4.YERBALABSTRAKTERNA

Någon större andel i den svenska språkutvecklingen har man ej att vänta af de med -else afledda abstrakterna. De oftast brukade komma nog att finnas kvar, i synnerhet när de antingen alls icke ha vid sin sida afledningar på -ande eller -(n)ing, eller när de gifva uttryck åt en annan betydelsenysans än dessa (jfr t. ex. väckelse — väckning, blodsutgjutelse — blodutgjutning m. fl.). Men försöken att (mest efter danska mönster) införa nya else-ord, tyckas i allmänhet mötas med ringa sympati och knappast sträcka sig utom vissa litterära kretsar.

Hufvudskälet till obenägenheten mot ett utvidgadt bruk af denna afledning är utan tvifvel att söka däri, att afledningen icke har blifvit i djupare mening nationell: den saknas väsentligen inom det folkliga språkbruket, och ej ens inom de bildades lediga umgängesspråk har den fått någon betydande användning. Vi ha ju sett, att de flesta af e/re-orden tillhöra »högre» stilarter, framför alla den religiösa stilen. ÅTTONDE KAPITLET.

Smärre grupper af verbalabstrakter med numera improduktiva afledningsändelser.

Sådana mindre grupper äro de på -sel, -nad, -a, -e, -m och

-(e)n, -d, -t, -(e)st.

I Verbalabstrakter på -sel.

Dessa äro i regeln gamla inhemska ord, som tidigare (dvs före år 1400) ändats på -sl; cm deras historia se f. ö. Tamm Avi. s. 79, 80. Några hafva numera blott konkret betydelse: betsel, stängsel; också gärdsel samt det ålderdomliga fängsel torde åtm. i regeln ha konkret användning; alla dessa äro neutr. Konkret är dessutom gödsel, r.

Af sådana sbst. på -sel, som tyckas kunna användas abstrakt, ss. nom. actionis, har jag antecknat följande: 1

stysel, utstysel (numera väl oftare konkret) — vigsel (däremot: invigning, sammanvigning) — hörsel, knappast nom. acfc., utan = förmåga att höra — känsel; t. ex. »jag har ingen känsel (= känning) af tryck i bröstet längre» — yrsel — skrämsel, väl i synnerhet till skrämmas, bli skrämmd — trängsel, till det recipr. trängas; jfr trängning till tränga — samfärdsel är säkerligen (jfr Tamm s. 80) en efter danskt mönster i hy tid gjord försvenskning af kommunikation 1. trafik; ordet är nu i allmännare bruk än det enklare samfärd, som likväl har företrädet vid ssgr (-led, -medel, -väsen; se OL). Något motsvarande verb samfärdas har, mig veterligen, ej uppträdt. — Det enkla färdsel finns hos LeVERT in Linné — körsel — hö-

1 Tidigare ha nog funnits flera: jfr tfn sel här nedan samt dessutom läng-sel och bfgvnsel hos Licidor (Se Valda stycken af sv. förff. 1526—1732).&L, /^V^Vⁱ^l^é[^]RAKTERNA 8x

bärgsel anföres af Tamm s. 80, men torde numera vara ovanligt; OL har endast (hö-)bärgning — in-, ut-, till-jörsel i det nationalekonomiska språkbruket; jfr de motsv. på -ing — skötsel, äfven ss. slutled, t. ex. van-, trädgårdsskötsel — klädsel, äfven i ssgr af-, öfver-klädsel; enstaka står väl förklädsel LBvertin X 6 (jfr förklädnad, -ning).

De anförda har jag ej funnit skäl indela efter brukbar-heten; att höbärgsel är ovanligt, har anmärkts, likaså, att ssgr på -försel närmast tillhöra fackspråket; samfärdsel har kanske icke allmän spridning, det är väl hufvudsakligen ett skrift-språksord.

Såsom mer eller mindre inskränkta till sin användning tror jag mig ytterligare böra beteckna följande:

drygsel; huruvida detta ord kan brukas ss. nom. act. till det (mest i dialekter brukade) dryga (ut), är väl ovisst (jfr Tamm s. 80) — städsel till städja; jfr städja r. — blygsel till blygas; jfr blygd — födsel (t. ex. »Af födsel och ohindrad vana» Lenngren 95). Dessutom vill jag minnas, att jag i svensk skrift påträffat trifsel (till trifvas).

Abstr. på -sel ha beröring dels med de på -sia (jfr känsel med känsla och yrsel med det äldre yr sia, se vidare afd. III), dels med de på -else (jfr stysel med styrelse, födsel med födelse); i vers brukar A. M. Lenngren 41 rör sel i st. f. rörelse.

Hvad angår konstruktionen, synas orden på -sel blott undantagsvis kunna jämnställas med de på -ande, t. ex. skötseln af barnen, barnens skötsell, likaså -försel, klädsel

o. delvis vigsel.

II. Verbalabstr. på -aad.

Om dessas uppkomst af fsv. ord på -(n)aper, -(n)a och -(n)e, afledningar af verb eller (någon gång) nomina, se Tamm Avi. 71 f. Åtskilliga äro nu alldeles föråldrade t. ex. betungnad, som SAOB anför från 1657.

I vår tid brukas de flesta sbst. på -nod såsom nom. act.

1 Något osvenskt förefaller: »denne svenske krigares briljanta skötsel af det farliga Khyberpasset» GHT 1908, nr 42 s. 5 — »Man erinrar sig., hans briljanta skötsel af den stora järnvägskonfliktens biläggande» D ä r s. nr 78, s. 5.

Göieb. Hågsk. Arsskr. XIV: 3

682

G. CEDERSCHIÖLD

(om än blott undantagsvis med samma konstruktion som de af trans, vb afledda sbst. på -ande). I somliga fall har abstraktet dock ej vid sin sida ett formellt motsvarande verb. Spånad kan brukas ss. nom. act. till spinna, trefnad till trifvas, tjufnad till stjåla. Att härnad motsvarar härja, är väl numera mindre klart.

Knappast annat än som konkreta förekomma: bonad, byggnad (abstraktum dock i väg- och vattenbyggnad m. fl.), fänad, rodnad; öfvervägande konkr. äro väl också bulnad, hårdnad, blånad. Såsom nom. act. förekomma väl heller icke numera skepnad och skapnad

De öfriga sbst. på -nad kunna efter min språkkänsla indelas på följande sätt med afs. på sin bruk b ar het:

1. Mest kuranta, äfven i otvunget, bi 1-dadt umgängesspråk förekommande, äro dessa:

saknad — lefnad — skillnad, bo-, äktenskapsskillnad (sambandet med skilja framträder tydligare i ssgerna än i det enkla sbst.) — lättnad till lätta 1. lättna — (be-)kostnad — ledsnad till leds 1. ledsna (möjligen till 2.) — tystnad, som till betydelsen knappast kan associeras med tysta 1. tystna, utan snarare med vara tyst, tiga — fyllnad — prydnad; jfr det arkais-tiska i sin prydno — lydnad; jfr det ålderdomliga under trons lydno — (van-)vördnad — omvårdnad (möjligen till 2).

2. Mera inskränkta till högre stilarter, mera uteslutande skriftspråksmässiga synas mig dessa:

(be-, för-, om-)klädnad — sömnad, som tjänstgör ss. nom. act. snarare till sy än till sömma — mognad — (öfver-)mättnad — förplägnad — (väl-)fägnad — häpnad — lystnad, numera snarare motsvarande vara lysten {efter} än det ålderdomliga lysta — trånad.

3. Än mera högtidliga, delvis rent af a r k a i s e-rande, äro numera de följande:

vårdnad; t. ex. »En far . . . Din ungdom vårdnad skänkte » Lenngren 173. där nutida språkbruk skulle fordra vård; jfr omvårdnad under / — brånad utan motsvarande verb — hugnad — hägnad; t. ex. »Mot stormarne Hon skygd och VERB ALABSTRAKTE RNA

»3

hägnad rönt» Lrnnngren 172; jfr hägn, som kan förekomma i något enklare (modärnare) stil; — båtnad. Hit hör också det förut omnämnda, ur fornlitteraturen lånade härnad (ungefär = »härfärd»).

Vi se, att sbst. på -nad numera äro ganska fåtaliga Känslan af deras funktion ss. nom. actionis kan därför ej vara särdeles stark, så mycket mindre som de flesta af dessa ord äro främmande för det allmänna språkbruket. Några nybildningar kunna därför knappast väntas inom denna grupp;

• Tamm (Avi. s. 73) har framställt ss. en m ö j l i g h e t, att vissa inkoativer på -na, t. ex. de som beteckna färgskifte, skulle kunna bilda abstr. på -(n)ad, dvs. att man komme att tala (1. skriva) exempelvis om »trädens gulnad om hösten», »hårets grånad på ålderdomen»; men chanserna synas mig icke vara stora. Det skulle vara

rodnad (o. möjl. mognad), som gäfvé närmaste föredömet, men rodnad torde sällan brukas abstrakt.

III. Abstr. på -a (-0, -u).

Vid anförandet af dessa ord tar jag (liksom eljest i denna uppsats) hänsyn blott till deras nuvarande användning, men hvarken till deras ursprungliga form, nationalitet (mån ga äro tyska lånord) eller betydelse (några af dem äro eg. adjektiv-abstrakta); för alla sådana spörsmål hänvisar jag till Tamm Avi. s. 22 ff.

Med afseende på nuvarande bruklighet i olika stilarter synes mig någon praktisk indelning knappast kunna uppställas. Däremot förhålla sig de hithörande sbst. rätt olika till motsv. verb, och dessa förhållanden gifva följande enkla indelning.

t. Abstr., som äro formellt lika inf. af motsv. vb:

vilja — råga — reda (t. ex. i förbindelserna göra 1. bringa r., där r. användes ungef. = »ordning», »ordnande»; obs. att -ning ej kan brukas vid det enkla reda, ehuru väl i utredning o. d. — ära — lära — (till) känna — villa, ungef. i samma anv. som förvillelse 1. }örvillande(t) 1 — fråga — lisa — (med) lämpa — aga — läxa till läxa upp — skrapa (till vbet i bet. »banna»,

1 Såsom en förstärkt form kan stundom villervalla brukas: jfr rifsra/s och dylika bildningar i kap. X.»4

G. CEDERSCH1ÖLD

»tillrättavisa»); jfr de bl. i pl. brukliga bannor till verbet banna, och snubbor till verbet snubba — möda — vaka — skälfva (= »skälfning», t. ex. P. Molin Å d a 1. 68) — hvila — skada — smitta — pina (däremot tyckes ej sbst. knipa och klämma äga motsv. betydelse hos de likalydande verben) — plåga — smärta

— bränna (mest i ssgr: sol-, hals-) — hetta — flamma och låga, så vidt dessa kunna tjänstgöra ss. nom. act. — kyla — svalka och skugga, i den mån de kunna ha karaktären af nom. act. — blöta (för så vidt detta sbst. användes = blöt, blötning) — ända (jfr -e) — syssla — resa — träta — yra (jfr yrsel) — hosta

— hicka — grönska — brådska — öfvergång till 2 representerar sbst. tredska, som motsvarar verbet tredska(s).

2. Sbst. är formellt lika den (obefintliga) aktiva inf. till det deponens, hvartill sbst. tjänstgör ss. nom. actionis:

lycka — sänja — leda till ledas (»bli led» vid ngt) —vånda.

3. Den motsv. inf. är förkortad, sbst. icke:

förmåga till förmå — välmåga till må väl.

4. Sbst. kombinerar annan afledningsändelse, i sht s(e)l, med afl. -a:

känsla till känna (jfr känsel), erkänsla till erkänna — kör sia (oftast i pl.) till köra (jfr körset) — yrsla, som brukas t. ex. af Kellgren (Mina löjen), kan ännu någon gång förekomma, t. ex.: »den patriotiska yrslan efter frihetskriget» Ellen Key RahelVarnh. 26 (1908) — rädsla till rädas (jfr d. rædsel). Lokalt förekommer argsla (= »förargelse»).

Härmed kan jämföras det af adj. glömsk afledda glömska, som kan brukas ss. abstr. till glömma. I detta sammanhang bör äfven nämnas klåda till klå (i bet. »klia»).1

5. Liksom /, utom att numera o b l i k form (på -o) är den enda brukliga:

(i min) ego 1. ägo — (i) delo (= strid); verbet dela har dock numera förlorat bet. »tvista» — (till) spillo (obs. att verbet spilla fått mera begränsad betydelse) — bortodär-, från-, här-, när-, sam(man)-, till-varo, motsv. vara borta, vara där * *

1 Gröda (jfr Tamm Avi. s. 37) kan väl knappast fungera som nom. act, till gro.

* I det högtidligare bortovaro har andra stafvelsens vokal icke undergått samma förändring som i det hvardagliga borta.VERBALABSTRAKTERS

o. s. v. — (utan) återvändo till vända åter, arkaistiskt i bet. »upphöra». — Om prydno, lydno se afd. II.

6. Det motsvarande verbet har 1. har haft -j-, som framkallat omljud i rotstafvelsens vokal, om-ljudet (och saknas hos sbst.:

vana till vänja (sig) — gen-, utsaga till gen-, utsäga — pålaga till pålägga.

Hit hör också (till) salu, motsv. sälja, men nu blott i oblik form (jfr 5); jfr salubod med försäljningslokal.

7. Subst. har annan afljudsform än det motsv. verbets inf.:

sveda till svida — gåfva till gijva.

Om de allra flesta verb, till hvilka finnas abstr. på -a, gäller, att de (åtm. som enkla) ej kunna bilda abstr. på -ning.

Nybildning af abstr. på -a kan ej väntas, men möjligen nya lån af tyska (1. danska) sbst. på -e', som motsvara redan befintliga (eller samtidigt inlånade) verb. Genom lån från dialekt 1. betydelseförskjutning inom (det vulgära) språket förklaras vårplöja(n) hos Strindberg (enl. Östergren Nord. tidskr. 1905, s. 589), smocka (= »slag med knytnäve»), känga (= »slag», i sht på munnen), de båda sistanfödda hos R. Berg (Skolpojks- o. studentslang), samt bräcka (= »ned-tystning, stukning»), äfven detta hos R. Berg. Genom skämtsam förkortning har studentspråket bildat tenta (= »tentamen») till verbet tenta (af tentera).

IV. Abstr. på -e.

Om dessas mångskiftande ursprung se Tamm Avi. s. 38 ff. I den nuvarande svenskan utgöra de två till genus skilda grupper.

/. Sbst. af realgenus.

Ände (el. -o, se III), ande (el. -a), och värme torde blott mera sällan brukas ss. nom. actionis till resp. ända(s), andas och värma. Men vilje (ålderdomligt samt i förbindelsen till viljes) får väl anses vara nom. act. lika väl som vilja (se afd. III). 1

1 Jfr det af E. Wadstein (och Fr. Löffler) försökta utgd(f)va ss. motsvarighet till d. udgave, t. ciusgabc.⁸⁶

G. CEDERSCHIÖLD

Vidare är glädje numera det egentliga (företrädesvis brukade) nom. act. till glädjas och vrede till vredgas.¹ Emellertid tillhör vrede (liksom vredgas) nästan uteslutande högre stilarter, och ej ens glädje kan (synes det åtm. mig) kallas fullt kurant i enklare, mera folkligt talspråk.

Annat vokalljud än motsv. verb har tanke, som väl får anses vara det mest brukade nom. act. till tänka (till mera vetenskaplig framställning hör tänkande). På samma sätt förhåller sig misstanke till misstänka.

2. Sbst. af neutralt genus.

a) Med samma vokal som motsv. verb (i. inf.):

byte, utbyte — skifte — gifte — minne — (sam-)tycke —

möte — flöde — genmäle — arbete — af-, an-, bi-, före-, in-, sammanträde — (till) nöje(s) i bet. »förnöjande», »tillfredsställande» — sikte — syfte — bete — bleke¹ — bygge — smide — lyse (så vidt detta kan brukas abstr. = »belysning») — fy lie; jfr: »när alla äro i sitt fylla och i sin fulländning» Fröding Nya dikter 141 — fiske — följe — styre brukas ngn gg (väl efter norsk förebild) i bet. »styrelse», »regering»; likaså i ssgna: flertalsstyre, vanstyre; i förbindelsen »det kommunala vanstyret» har det senare ordet fått liflig användning i Stockholm vintern 1907—8.

Till bygdemålen snarare än till riksspråket höra väl yste (= »ystning», Rietz, Tamm) och värpe (= »värpning»), som jag träffat endast hos Almqvist, Grimstah., vidare vittje (= »vittjandet af fångstredskap») P. Molin Å d a 1.

38, *gilge» (dvs. gilje = »frieri») d ä r s. 47, landligge d ä r s. 190.

Af de ofvan anförda abstr. på -e sakna de flesta vid sin sida ett abstr. på -ning.

b) Med annat volkalljud än det motsv. verbet har (i inf.):

läte (så vidt detta kan brukas ss. nom. act. till låta i sådana förbindelser som »låta illa» o. d.) — uppehålle till uppehålla sig (med 1. af ngt 1. ngnstädes) — (fiska-)/änge till 1

1 Obs. att det närmast motsvarande verbet vredas är utdödt.

ä Kan enl. Siwni-.NS Ordb. betyda dels »blekning» dels »blekningspiats*» oeh i den senare bet. ha plur.; jfr »hans ungeform är fäll lagder på bleken» Fröding Nya dikter 44. VERBALABSTRAKTERNA

87

ång — umgänge till umgås — säte, om detta kan brukas ss. nom. act. till sitta — läge till ligga — (fågel-, t)ai-)skytte till skjuta — (skogs-)Aygge till hugga.

Från sina (till betydelsen) mot sv. verb afvika (i formen) starkare följande nom. actionis:

löje, motsvarande le — utsäde, motsv. utså — löfte, motsv. lofva 2 * — lefverne motsv. lefvas.

Också de flesta af de under denna afd. (b) nämnda verben sakna afl. på -ning.

Det finnes dessutom andra sbst. på -e (t. ex. tillfälle, välde, dagsverke), som kunna brukas i bet. af nom. actionis, men då de ej pläga associeras med några verb af motsv. betydelse, behöfva de ej här anföras; det må vara nog att påpeka, att t. ex. vid tillfälle brukas ss. förkortadt uttryck i st. f. »när det så faller sig-», alltså tjänstgör ss. verbalabstr.

V. Abstr. på -m och -(e)n.

Dessa äro helt få, urgamla, men ännu fullt brukliga.

kvalm till kvälja⁴ — söm till sy, men väl bl. sällan användt ss. nom. act. (jfr verbet sömma och sbst. sömnad) — lösen har väl numera bl. mycket inskränkt anv. ss. nom. act. till lösa; likaså sägen och sagen (t. ex. i »syn för sagen», jfr äfven Lenn-gren 86) till säga — väsen till vara, associationen är dock numera knappast märkbar — värn är eg. abstr. af verbet värja, men föres nu hellre samman med (det af värn afledda) värna (jfr kap. X) — sömn till sofva — lögn till ljuga (äldre lygn o. lygd) — stygn (dvs. styngn), till stinga, kan också föras hit — syn till se, numera dock äfven sammanställt med syna; jfr tillsyn till tillse, uppsyn till se upp (med), åter syn till återse, t. ex. »Allt är sig likt så långt jag får begära, | att någon syn är lik sin återsyn» Anders Österling, Årets visor 49.

1 Enl. Tamm Avi. s. 41 eg. en nyare förkortning af skytteri.

* Detta sbst. kunde naturligtvis (ss. hos Tamm) upptagas särsk. ss. det enda exemplet på afledningen -te. — huggste P. Molin Å d a 1. 67, 102, är väl en förkortad ssg.

* Äfven detta är en enstaka lämning af en annan afledningskategori.

4 Hos Stiernhielm H e rc. 71 finnes dvalm, som väl är afledt af (roten il dvälja.⁸⁸

G. CEDERSCHIÖLD

Obs. bön användes ss. nom. act. till be(dja) och är nästan det enda vbalabstr. till detta vb (»bedjandet» brukas knappast), men kan svårligen vara besläktadt med verbet; jfr afbön till afbedja. — Beträffande borgen, lofven (om dessa två se Tamms Avi. s. 47), hållen och gifven, se under -an (kap. VI).

VI. Abstr. på -est el. -st.

Om dessas etymologi se Tamm Avi. 51 f. och 84. Jag känner blott följande:

(till) fyllest (mest i högre stil) kan möjl. uppfattas ss. nom. act. till fylla — hyllest till hylla, numera knappast br.

— ynnest och gunst brukas ss. nom. act. till gynna (knappast numera till unna) — tjänst till tjäna, förtjänst till förtjäna, jfr äfven återtjänst — af-, an-, före-, in-, mellan-, samman-, till-, upp-, ut-, åter-komst till ajkomma, ankomma o. s. v. — fångst till fånga — vinst till vinna.

Mindre kännes sambandet mellan konst och kunna, brunst och brinna* *; lättare förbindes med svälla el. svullna sbst. svulst, som likväl oftare brukas ss. konkret än ss. abstr.

VII. Abstr. på -d el. -dd.

Om etymologien se Tamm Avi. 35 ff.

1. sbst. på -d.

brygd — bygd kan möjl. ännu (i poesi) brukas i bet. »byggande(t)» — följd (t. ex. »de komma i oafbruten följd efter hvarandra»), i efterföljd, tronföljd o. s. v. — hämnd till hämna(s) — helgd och, ännu mera, vanhelgd kunna brukas ss. nom. act. till resp. helga o. vanhelga — blygd till blygas, numera blott i högre stil — död till dö.

Dessutom kan möjl. ännu rymd brukas ss. nom. act. till rymma (i bet. innehålla, ge plats åt).²

Annan vokal i rotstafvelsen än motsv. verb hafva:

1 Oaktadt stor formell åtskillnad är betydelseförbindelsen stark mellan

ångest och ängs'as.

* Då man numera ofta förvränger det gamla »(icke hafva någon) huld eller skyld* (= tillgifven el. besläktad, vän 1. frände) till *huld eller skydd*, uppfattar man naturligtvis bäge orden ss. abstr. sbst. och associerar väl då huld med omhulda (jfr kap. X), men svårligen med hölja. VERBALABSTRAKTERNA .

89

åtgärd, till åtgöra; det enkla gärd och öfriga ssgr, där det ingår ss. slutled, kunna mindre lätt associeras med göra (och dess ssgr) — uppbörd till uppbära (skatt, afgifter, o. d.), vittnesbörd till bära vittne¹-, möjl. kan också åtbörd gälla som nom. act. till bära sig åt (i en eller annan användning) och innebörd ss. nom. act. till innebära, ehuru det väl snarare uppfattas ss. = »det innebära». Men det enkla börd kan numera i det allmänna föreställningssättet icke associeras med bära; och nederbörd saknar formellt motsvarande verb — stöld till stjäla, som knappast har annat nom. act. — mäld till mala — köld till verbet kyla (jfr Tamm Avi. s. 36 f.) — fynd till finna — påfund till finna på — brand till brinna.

Däremot uppfattas skörd och häfd numera ej ss. nom. act. till skära och hafva, utan till de afledda skörda och häfda; bandet mellan dygd och duga har slitits genom substantivets betydelseändring. Likaså har specialisering i bet. af sbst. skuld skilt detta från verbet skola. Färd kan visserligen gälla som nom. act. till fara, men associeras väl hellre med färdas.

2. Sbst. med -dd:

sådd till så — grodd till gro — rodd till ro.

En intressant nybildning i analogi med de tre föregående är sydd till sy, t. ex. »Hvad kostar sydden af 1 par lakan?» L. C. Lindblom, Räknebok för seminarier och elementarläroverk, s. 209, nr 668 (1898).

Eljest är -d (och -dd) likaväl som -t naturligtvis länge sedan improduktivt för bildande af verbalabstr.

VIII. Abstr. på -t (och -s).

Om etymologien af sbst. på -t se Tamm Avi. s. 86 ff.

Af de hithörande sbst. ha somliga samma vokal' i rotstafvelsen som de motsv. verben, somliga förete annan vokal; dessutom förekomma i bägge dessa grupper enstaka formella skiljaktigheter mellan sbst. och verbet.

1) Subst. med samma vokal som motsv. verb (i inf.):

fart till fara; ss. verkligt nom. act. uppträder fart oftast och tydligast i ssgr, t. ex. öfverfart, (i) förbifart(en), framfart,

1 Jfr också det i historisk framställning om »ordalier» förekommande järnbörd = »bärandet af (glödgade) järn».90

G. CEDERSCHIÖLD

uppfart, genomfart m. fl. — jakt till jaga — ridt till rida — snitt till snida; associationen dock svag — drift till drifva; jfr äfven afdrift, öfverdrift m. «fl. — -gift har kvar egenskap af nom. act. till gifva åtm. i tillgift — skrift till skrifva; jfr föreskrift, där den abstr. bet. är vanligare — flykt till flyga och till fly — blåst till blåsa — näpst till näpsa — upptäckt till upptäcka — växt till växa; jfr till-, upp-växt.

2) Sbst. med annan vokal än motsv. verb (i inf.): bodräkt = (olofligt af ena maken utfördt) dragande från boet (af gemensam egendom); jfr tvedräkt utan motsv. verb (jfr likväl: »inte dra jämnt») — täkt (till taga) i ssgr, som företrädesvis tillhöra den juridiska stilen, ss. arf-, in-, löf-, våldtäkt; grustäkt tyckes i allmänare språkbruk (utanför det juridiska) oftast ha konkret bet. (= stället, där grus tages) — anstalt till anställa; jfr dock numera (för-)anstalta — vikt till väga — frost till frysa — (nöd-)torft till tarfva.

Hit hör också ursäkt, för så vidt det ännu kan förbindas med det nästan obrukliga verbet ur saka; i regeln associeras det med det nyare verbet ursäkt (jfr kap. X).

Större afvikelser från det motsvarande verbet förete: förlust till förlora — afsikt till afse, insikt till inse, öfver-sikt till öfverse; jfr flykt till fly — bukt kan ännu brukas ss. nom. act. till böja, men associeras lättare med bukta.

Såsom vbalabstr. brukas (så vidt jag vet) i nysv. endast ett sbst. på -s (uppkommet af -t, se Tamm, Avi. s. 77) näml. (det från tyskan lånade) sats'; ss. simplex är detta sbst. vanligen konkret, t. ex. i grammatisk bet. (jfr d. sætning); abstraktare nyttjas ordet t. ex. i förbindelsen »ta sats (till ett språng)». Ssgrna ansats, föresats, insats, tillsats m. fl. kunna oftare brukas ss. nom. act. till de motsv. ssgrna af sätta.

IX. Diverse efter utländska förebilder och med utländska afledningsändelser bildade abstr.

Sådana äro åtskilliga till affärsspråket hörande sbst. på -oge, t. ex. lastage, läckage, slitage (jfr Tamm, Avi. s. 16); tacklage begagnas väl blott i konkret bet. * i

1 Enl. Sundéns Ordb. kan dessutom (i kortspelsterminologien) tits brukas

i bet. »sittande(t) *.VERBALABSTRAKTERNA

9‘

Vidare ha vi seglats till segla (jfr Tamm, Avi. s. 16) samt det af samma verb afledda seglation och det mera skämtsamma muntration (se Tamm D ä r s.).

Det ligger naturligtvis ganska nära för en svensk, som är förtrogen med främmande språk, att med utländska afledningsändelser bilda nya verbalabstrakter, vare sig han gör det på allvar, för att få korta, med det internationella fackspråket harmonierande termer (ss. t. ex. slitage), eller han gör det blott på skämt (t. ex. i fråga om muntration).

Men för det allmänna svenska språkbruket spela dylika mera isolerade skapelser icke någon väsentlig roll, och jag har därför ansett det vara nog att helt kort erinra om deras tillvaro.1

De öfriga, här uppräknade små grupperna (I—VIII) af med ändelsej afledda sbst. (vare sig de ursprungligen bildats ss. nom. act. eller först sekundärt kommit att brukas ss. sådana) representera en, oaktadt sin ringa numerär, högst värdefull del af vårt n. v. ordförråd. Många af de hithörande sbst. gifva den enda eller åtm. den enklaste och bästa substantiveringen af motsv. verb. Och det vore att beklaga, om det mekaniska användandet af afl. på -ande (-ende) 1. -{n}ing skulle undantränga dessa gamla ord och till slut göra dem föråldrade och bortglömda. I dem ha vi ett godt natio-nalarf att tillvarata, om ock det ej kan vidare f ö r k o f -ras, såsom fallet

är med den stora grupp hvilken jag gömmer till kap. X (och kap. XI) i denna framställning.

1 En helt annan vikt och betydelse för språkets ekonomi äga naturligtvis abstr. på -eri (kap. V). NIONDE KAPITLET.

Vbalabstr., som (numera) sakna afledningsändelse, men hafva annan vokal än motsv. verb (i infinitiv).

De hithörande sbst. äro gamla bildningar, mestadels af nordiskt ursprung, men till någon del också senare lån från tyska språk; om deras etymologi se f. ö. Tamm, Avi. s. 91 f

Bland hithörande, ännu brukliga nomina actionis kan man urskilja vissa grupper, allteftersom substantivets vokal förhåller sig till vokalen i det motsvarande verbets infinitiv.

1) Verbalabstr. har é, motsvarande verb har (i inf.) i.

dref (jaktterm) till drifva — knep till knipa (associationen dock numera försvagad) — ref till rifva; bet. är »rifvande(t)», dels t. ex. i bukref, dels (mest lokalt och dialektiskt) i bet. stark efterfrågan på en vara (jfr Rietz) — sken till skina — skred till skrida — steg till stiga; jfr af-, fram-, in-steg — svek till svika — (tarm)vred till vrida.

Dessutom följande med * + långt konsonantljud:

bett till bita — grepp till gripa; därjämte an-, be-, in-och till-grepp; det nya (troligen från norskan lånade) öfvergrepp saknar motsv. verb och är knappast fullt stadgadt i sv. språkbruk.

2) Verbalabstr. har a, motsv. vb har ö.

val till välja; jfr in-, om-val — sammanhang till sammanhånga — ar) till ärfva — skam till skämmas — skall till skälla — glans till glänsa — kamp till kämpa — kraf till kräfva — kval till kvälja — (jorå-)skalf till skälfva.

Hit höra också:

vad till vädja — för-, upp-lag till för-, upp-lägga. Med VERBALABSTRAKTERNA

93

verbet värpa kan man, då detta numera förlorat sin betydelse »kasta», ej längre förbinda (not-)varp.¹

3) Verbalsbst. har (spetsigt) ö, motsvarande verb har ö.

mord till mörda — bot till bota — hot till höta, men oftare

fördt till hota (se kap. X) — rof till rövva — dop till döpa — behof till behöfva; det enkla hof är nästan föråldradt, något mera brukbart är det motsvarande höjvas. Vanligen förkortade vokaler förkomma i dom och det motsv. döma. Dessutom märkes sorg, motsv. sörja.

4) Verbalsbst. har o (= å) + långt kons.-ljud, motsv. verb har ö, y eller ju + kort kons.-ljud:

lopp till löpa; jfr af-, an-, be-, för-, in-, ut-lopp — brott till bryta; jfr af-, an-, ben-, genom-, in-, ut-brott — skott till skjuta; jfr samman-, till-skott.

5) Verbalsbst. har o, motsv. verb har i:

klang till klinga; jfr an-, sam-klang; en förstärkt form, med gäckande betydelse, är kling-klang (neutr.?); flera dylika afljudsbildningar skola i det följande (kap. X) upptagas — stank till stinka.

Hit kan man också föra samlag (till ligga samman).

Däremot kan »vara i svang* ej associera sig med svinga.

6) Verbalsbst. har å, motsv. verb har i eller -ju:

språng till springa; jfr af-, upp-språng i jägarspråket —

tvång till tvinga — sång till sjunga.

7) ö f r i g a, i formellt afs. mera isolerade abstr.:

intrång till intränga — dråp till dräpa — (an-, för-, på-, till-)

bud till (resp.) bjuda — ljus (så vidt det kan brukas ss. nom. act.) till lysa — (i) sank till sjunka — lif till lefva — lust till lyster (»det lyster mig») — samkväm till komma samman — dryck (t. ex. »en dryck vatten») till dricka.

Hit hör också det ålderdomliga (hane-)gå//(et), till gala, skäl (jfr vägsål) till skilja, men associationen med verbet är här svag. Och knappast förbinder man numera upphof med upphäfva sig²-, än mindre kramp med krympa.

1 (Gå i) kvaf kan väl numera knappast associeras med kväfva.

3 Isoleradt står numera uppsko/: det enkla skof och verbet skjufva finnas nu blott i dialekterna; men däremot kan uppskof i någon mån gälla ss. nom. act. till uppskjuta.⁹⁴

G. CEDERSCHIÖLD

Det återstår att omnämna ett verbalabstr., hvars motsv. verb i inf. förlorat konsonant och ändrat vokal: slag i förh. till slå) af de många ssgr, där slag ingår som slutled, brukas åtskilliga ss. nom. actionis till motsv. verb, t. ex. afslag, anslag (t. ex. om en ton, jfr slå an), beslag (t. ex. »taga i beslag», hvar-vid dock beslå i motsv. bet. nästan helt och hållet undanträngts af beslagtaga), förslag (numera förbundet med föreslå), inslag (jfr slå in i vissa användningar), rådslag (till rådslå), utslag (t. ex. om hudsjukdom, jfr slå ut).

De ännu kvarlevande korta verbalabstrakterna med annanvokalän det motsv. verbets infinitiv äro, som man ser, till stor del allmänt brukade; de måste anses ss. mycket värdefulla för vårt språk och förtjänta af flitigt begagnande. Några nybildningar af samma slag kunna ej gärna uppkomma. TIONDE KAPITLET.

Verbalabstr., som (numera) sakna afledningsändel-ser och hafva samma vokal som det motsvarande verbet (i infinitiv).

Inom denna stora afdelning finna vi högst märkliga grupper af nom. actionis, grupper, som tyckas utlofva rika utvecklingsmöjligheter för framtiden, om de få växa fritt, och än mer, om de med insikt och takt gynnas i litteraturen. De hafva naturligtvis sin bekväma korthet gemensam med de i föregående kapitel upptagna, men skilja sig förmånligt från dessa genom sin större öfverensstämmelse med det motsvarande verbet (resp. dess infinitiv och presensformer), en omständighet, som lättar associationen i väsentlig grad.

Af de hithörande nom. actionis behandlar jag särskildt i kap. XI — såsom ett slags bihang — substantiven på -el och -er (motsv. verb på -la och -ro), enär dessa intaga en i viss mån annan ställning än de öfriga. Dessa öfriga kunna delas i två hufvudgrupper (I och II) efter sitt genus, så att till I föras sbst. med realgenus, till II sbst. med neutralt genus. Anledningen till valet af genus ss. delningsgrund är den, att nybildningar synas företrädesvis blifva n e u t r e r, medan däremot orden af realgenus rekryteras nästan blott genom lån från främmande språk. Dessutom står genuskillnaden stundom i förbindelse med en viss (i någon mån lagbunden) betydelseskillnad.

I. Sbst. med realgenus.

Dessa uppdelar jag efter brukligheten (stilvärdet), så att jag först (under /) upptager dem, som äro i⁹⁶

G. CEDERSCHIÖLD

allmänt bruk och kunna användas i alla stilarter; dock kommer jag om några att anmärka, att de föga och ogärna nyttjas i ledigt och folkligt umgängesspråk. Därefter uppställer jag (under 2) sådana ord, som hufvud-sakligen eller uteslutande brukas i högre stil (i sht med ålderdomlig färgning), och sist (under 3) sådana, som hafva en mera hvardaglig karaktär och ej gärna komma fram i en mera vårdad och allvarlig framställning, alltså hufvudsakligen tillhöra talspråk, lågprosa osv.

/^Gemensamma för de flesta stilarter

ä r o:

a) af hvarjehanda betydelser:

skörd till skörda (urspr. till skära) — tvätt till tvätta (urspr. till två) — slakt till slakta (urspr. till slå) — lek — gask — drill

— suck — slöjd till slöjda (nybildningar efter fornspråket) — krök — bets(»rm.l.n.» OL) — ståt — strejk till strejka (nya lånord)

— strid — tvist till tvista (kanske ej gärna brukliga i ledigt ura-gängestäl) — skymf till skymja (mindre brukl. i ledigt umgängesspråk) — förtret till förtreta — sans — akt (i vissa förb.)

— harm till harma(s) (knappast förekommande i ledigt umgängesspråk) — afund till afundas — synd — afsky till det likalydande verbet (intetdera torde förekomma i otvunget samtalsspråk) — tro med ssgama misstro och tilltro till likalydande verb (ssgarna kanske mindre br. i samtalsspråk, i sht gäller detta misstro) — dröm — gråt — tack — tröst — hjälp

— anstalt till anstalta (om; eg. till anställa, se kap. VIII) — ursäkt till ursäkta (jfr kap. VIII, afd. VIII) — tukt till tukta (jfr tuktan, alla orden mindre br. i umgängesspråk) — plikt till plikta (för ngt) — bikt — vakt till vakta — vård till vårda: ssgen vanvård, till vanvårda, brukas kanske ngt mindre i ledigt tal —ans — puts (så vidt detta kan brukas ss. non. act. till putsa).

b) Särskild uppmärksamhet påkallar jag för följande rad af nom. act. till intransitiva verb, hvilka hufvudsakligen brukas med saksobjekt (eller rent af opersonligt):

glöd — värk — pust — fläkt — storm — fukt — blom.

c) Nära de under b anförda stå åtskilliga abstr. till intrans, verb, som beteckna rörelse: VERBALABSTRAKTERNA

97

gång till gå (jfr den ålderdomliga formen gånga); i många ssgar, ss. af-, bort-, ed-1, hem-1 2 * 4, in-, kyrko-, ned-, om-, under-, upp-, öfver-gång, där det motsvarande verbet i enklare stil helst skiljes från förleden (t. ex. gd bort, gå in, gå under osv.) — traf — lof (sjöterm) till lofva (»lovera») — dans — vals. Äfvensom dessa: hast — rast.

Och de följande, som beteckna en isolerad⁵, vanligen momentan rörelse:

nick — vink — knäck — spark — stöt — kyss — knäpp kan afse så väl en rörelse som ett därpå uppkommet ljud.*

d) Plötsliga, starka ljud betecknas af orden: knall — skräll — smäll.

e) Andra sinnesförmimmelser uttrycka: törst — svält — lukt — doft till dofta (dessa ord äro kanske mindre br. i enkel framställning) — smak — blick till blicka (orden angifva snarare en af viljan framkallad handling än en förmimelse; åtm. verbet tillhör väl mera den högre stilen än det allmänna språkbruket); jfr öfverblick (om verbet öfverblicka gäller i det närmaste samma anmärkning, som jag gjorde om blicka) — syn till syna (eg. hör syn till se, jfr kap. VIII, men kan numera också användas till det afleda syna, som ju för öfrigt icke så mycket uttrycker en förmimelse som en afsiktlig handling) — skymt till skymta — glimt till glimta.

Sbst. blixtn kan betraktas ss. nom. act. till blixtra, som formellt afviker med sitt r.⁵

1 Väl snarare till afd. 2 ?

1 I lagstil (= öfverfall i hemmet), annars mindre, br., t. ex.: »Under hemgången undrade han....» (i en uppsats af ett barn). Här hade man ju i allmänhet hellre skrivit »hemgåendet». Annars pläga gäng och dess ssgar ofta utan tillräckliga skäl utbytas mot (-)gdende(t). Fullt riktigt är: »För att klorna icke skola bullra och icke nötas, har han dem under gången indragna i ett veck af huden». Hj. Berg o. I. Linde, Lärob. i naturk. n:o i, s. 2 (1899).

* Jfr under II sbst, som uttrycka i i t er er ad rörelse.

4 I Snoilskys dikt »Stenbocks kurir» heter det: »hela hofvet tiger, man hör blott urets knäpp *; här måste knäpp uppfattas kollektivt 1. iterativt = »knäppningar * 1. »knäppande»; i sådan anv. är knäpp för min språkkänsla neutr.; jfr under II.

s Åtskilliga af de under c —B upptagna abstr. motsvaras af verb, som brukas med saksubjekt; de borde därför också ställas under b—

Cäteb. Högsk. Arsskr. XIV: j

798

G. CEDERSCHIÖLD

2) Till högre stilarter, i sht sådana med något ålderdomlig prägel, hör ett litet antal ord, som upptagas här nedan. Ibland är det både sbst. och det motsv. verbet, som ha karaktären af högtidlighet eller ålderdomlighet, ibland endast ettdera.

(sätta sin) lit (till)1, motsvarande lita (på 1. till) — åtrå, till det likalydande verbet eller till det enkla trå (till) — brist, till brista (= fattas); sbst. kunde föras till /, men ej gärna verbet — last, till lasta (= »klandra») — ros, till rosa—söm (ss. abstr.), till sömma (eg. till sy, se kap. VIII) — gengäld — misskund till misskunda sig — hejd till hejda, i sht i förb. utan hejd — frejd, till jrejda; jfr vanfrejd, till vanfrejda — fejd, till fejda — häfd, till häfda (eg. till hajva, jfr kap. VIII); jfrvan-häfd, till vanhåfda'— fröjd, till fröjda(s) — flykt, till flykta (eg. till fly)] verbet, men ej sbst. verkar ålderdomligt — rykt, till rykta; sbst., ej verbet, är ålderdomligt — färd, till färdas (kunde väl också föras till /), jfr vallfärd, till vallfärdas; däremot kan affärd knappast förbindas med af färd — sejd, till sejda, och blot, till blota, i senare tid upptagna ur forn�itteraturen.

Till 2 kunde man också föra skräck, som likväl ej har motsv. osammansatt verb (jfr förskräcka).

3) Hvardagligt färgade, mest använda i talspråk, i synnerhet af skämtsamt art, men icke gärna i högtidligare framställning, äro följande:

a) Främst märkes ett antal ord, som beteckna häftiga 1. rent af våldsamma rörelser (mest aggressiva): 1 2 * 4

back; t. ex. »När den ene går fram, gör den andre en back» Fröding G u i t a r r 50 — sätt; t. ex. »[vagnen stannade] med en 'sätt'» (= plötsligt ryck?) Erland Waller Kyrkoh. i ö s t e r v. 22 (1907) — dunks — trumf — klapp — puff* —

1 Däremot kan (själf)tillit (motsv. sätta sin lit till 1. på) föras till 1.

2 Jfr under / c.

* Är det fråga om ett upprepadt, fortsatt »dunkande», så brukas dunk ss. neutr.; jfr II.

4 Afven (jämte puffa) i bet. (göra) »reklam». I eg. bet. t. ex.: »jag kände varmt en förlupen puff». Fröding G u i t a r r 62. I ungefär samma bet. anför Östergren Nord. tidskr. 1905, s. 587 (en) kör. VERBALABSTRAKTERNA

99

knuff — skuf} — box — örfil (till / ?) — samt stut, som likväl afseren fortsatt (ej blott momentan) behandling; om de ord som betyda »stryk» se f. ö. Hellquist i Arkiv f. nord. fil. XV 236 ff.

Vidare:

lugg; »en lugg» är ett hårdt ryck i (en annans) hår; däremot är det möjligt, att iteration åsyftas i Lenngrens »Kärleken och dårskapen» med orden: »Lugg och knuff i hår och hufven», där kanske ej blott lugg utan äfven knuff då kunna vara menade som neutrer (jfr II) — snärt, t. ex. »ge ngn en snärt» (med piska 1. med ord) — släng — smäck, t. ex. »en smäck på truten» Lenngren 92; numera kan nog neutr. genus användas — knyck — sväng — bock i bet. (hastig) bugning, till bocka sig — knix (ej i OL) — krumbukt, till krumbukta.

— Hit bör man väl också föra det af Östergren, Nord. tidskr. 1905, s. 587 citerade svälj.

b) I några ord syftas mindre på själfva rörelsen än på det därigenom åstadkomna ljudet¹:

duns till duns (ned) — klunk, t. ex. »Jag hörde en duktig klunk (= klunkning)»; i bet. »fortsatt klunkande» torde sbst. vara neutr.; jfr II — klatsch.

Någorlunda likartadt är puss (= kyss), till pussa.

c) Rörelse m. m. med ögonen¹ 2 beteckna:

blink, till blinka — blund, till blunda — titt; — utkik (t. ex.

i förb. »hålla u.»), till kika ut. Det enkla kik i bet. »kikande» tror jag mig ha hört brukas ss. neutr.

d) Dessutom äro följande, som afse hvarjehanda olika förhållanden, att här anföras:

låt (t. ex. »Nu blef det en annan låt-»), till låta (t. ex. »Nu låter det på annat sätt»)³ — trall — pik, till pika (= gen ngn en »gliring», en hånfull anspelning o. d.) — stass, till stassa

— högfärd hör visserl. till allmänt språkbruk (jfr de under / upptagna), men det motsv. högfärdas är hvardagligt, nästan vulgärt — svyck, till svycka; bägge orden, en tid rätt vanliga

¹ Jfr I d.

* Jfr / e.

³ Såsom en i sitt slag betecknande nybildning kan jag anföras, att en liten gosse kallade uppstötning efter ätande för matgäspen. IOO

G. CEDERSCHIÖLD

i studentspråk o. d. slang; tyckas numera hålla på att bli omodärna — fläkt = »förströelse», »kurtis», enl. R. Berg, Skolpojks- o. studentslang, till fläkta i motsv. bet. — drick; jfr Lucidor hos Noreen o. Meyer, Valda stycken 183, 184 — vits — vurm — bom — träff — knorr, t. ex. »slå k. på svansen», till knorra (= »hoprulla») — städ (= »städning»), enl. R. Berg, Slang — törn, till törna — start, till starta — sport till sporta — byk (»rm. sällan n.» OL), till byka — blöt (t. ex. i förb. »lägga i blöt») — kläm (t. ex. i förb. »i kläm»), till klämma — gif ss. kortspelsterm, t. ex.: »hvem har nästa gif?» (Härmed rättas alltså uppgiften om detta ord å sid. 69.)

Nästan blott i förb. med vissa prepositioner förekomma:

(ge sej på) luff (en), till luffa¹ — (ta till) schapp(en), till schappa — (ta till) lip(en), till lipa; i bet. »(fortsatt) lipande» är lip neutr. — (komma på) knek(en), till kneka — (på 1. af en) slump, till slumpa (sig 1. till) — (ligga på) lur, till Uura (på ngn) — (gå ut på) vift, till vifta (= rumla) — (vara i) hets (en) — på glänt (genus osäkert), till glänta.

Ovissare förefaller det, om man i »(på) vipp(en)» kan förstå vipp ss. abstraktum till vippa (i ungefär samma bet. som »vicka», »vackla»). I förbindelsen »få knut» kan sbst. knut numera mycket väl gälla som nom. actionis till knuta (= straffa med knutpiska), liksom andra ord, som uttrycka »stryk» fått en ursprungligen konkret bet. förvandlad till abstrakt (ungefär = »aga», misshandling o. d.); jfr härom Hellquist i Arkiv f. nord. fil. XV.

Knopp brukas = »knoppning» i förb. »i knopp»; t. ex. »Jag ser väl inga trän i knopp» Lenngren 94; »en vår, då allt ... slog ut i knopp» Fröding Nya d i k t e r 176. Huruvida ordet härvid behåller realgenus eller öfvergår till neutr., kan jag ej af göra.

I förbindelsen »till skänks» kan väl skänk numera anses vara ett nom. actionis (= »begåfning», »med full öfverlå-telse») i förhållande till skänka.

Det är vidare sannolikt, att sbst. vall i förbindelserna gå i vall, köra (drifva) i vall af många uppfattas ss. abstrak-
*

* Jfr »ta te lubbetit (= »springa»), till lubba (i samma bet.), enl. R. Berc-

ioi

tura till valla. — Andra ord (delvis tillhörande afd. /), hvilka i vissa förbindelser tyckas kunna användas ss. nom. actionis, äro bild, dikt, fors, präss (t. ex. »hjärtat låg i press» Fröding, G u i t a r r 76), sup.

II. Sbst. med neutralt genus.

Denna afdelning synes mig vara den märkligaste af alla, enär den, så vidt jag kan se, innebär de rikaste utvecklingsmöjligheterna för framtiden. Enklare och behändigare nom. actionis kunna ej tänkas än de, som formellt äro lika med verbets stam (i inf.); och nybildningar af detta slag tyckas öfvervägande (dvs. utom ett fåtal fall, där analogien med ord af realgenus är alltför stark) vara n e u t r e r.

Till utvecklingsmöjligheterna skall jag återkomma, sedan jag tagit en öfverblick af det material, som står mig till buds.

De hithörande neutrerne äro till sitt ursprung af olika slag; somliga äro gamla inhemska ord, andra äro lånord, hufvudsakligen från tyskan, åter andra äro inhemska efter-bildningar efter tyska mönster, och slutligen äro somliga inhemska nybildningar eller ock upptagna ur bygdemålen. Men dessa skiljaktigheter i ursprung lämnas här å sido, utom för så vidt främlingsskapet är af stilistisk betydelse (dvs. ännu märkbart inverkar på brukbarheten).

Från språkriktighetssynpunkten, särskildt för bedömandet af den ena eller andra gruppens rätt att omhuldas och gynnas i framställningar af olika slag, är det ändamålsenligast att ordna dessa neutrala sbst. efter de olika stilarter, till hvilka de (uteslutande eller företrädesvis) höra.

Jag uppställer först (under /) dem, som höra till det fullt städade skriftspråket; somliga förekomma dessutom också i hvardagligt (t. o. m. i vulgärt) språkbruk. Därefter (under 2) sammanställer jag dem, som företrädesvis tillhöra det ledigare, mera hvardagliga språket; och sist (under 3) komma sådana ord, som ännu icke kunna anses vara upptagna i det allmänna språkbruket, utan ännu befinna sig på ett slags försöksstadium.

1)1 fullt städad t (t. o. m. högtidligt) skriftspråk.102

G. CEDERSCHIÖLD

a) till intransitiva verb, som oftast ha s a k s u b-jekt (1. brukas opersonligt, »subjektöst»):

a) betecknande ett ljud, vanligen ett l ä n g e fort-, s a l l l. itereradt:

brak — dån — gny — skall, till skalla'; återskall — ljud, till ljuda; genljud — sorl — hvin, t. ex. »fast allt är hvin och vind» Anders Österling Årets visor 79 — sus; något ovanligt (med inläggande af en viss verksamhet från lefvande subjekt) i följ. ex.: »Nattskärnan flög med skrämndt och plötsligt sus längs bleka mossar» Anders Österling Årets visor 75 — brus — skvalp — plask.

p) andra företeelser, där visserligen ljudet också kan spela en roll, men hufvudvikten ligger på rörelsen samt känsel- 1. luktförnimmelse:

ras, till rasa i bet. »störta ned» —svall; åter svall —regn

— (ta.k-)dropp — tö — stänk (kollektivt och mer 1. mindre abstrakt) — (sn ö-)glopp — drag — os.

T) agg till agga.

b) till intransitiva verb, som i regeln ha person (1. annat lefvande väsen) till s u b j e k t; ett uthållande eller upprepande ingår i de flesta:

a) frambringande af ljud, i synnerhet ett ihållande, starkt, obehagligt:

larm — tjut — skri — skrik — skrän — skratt.

[3] känsloyttringar, delvis i ljud, mestadels med dålig betydelse:

hån (verbet håna kan naturl. också vara trans.) — grin

— skämt — skrymt — skryt — knot — knorr (dels arkaistiskt, dels skämtsamt) — hot (jfr hotelse)-, vbt hota kan också vara trans. — lock och pock (genus i dessa ord kommer sällan, om ens någonsin, till synes).

y) till de intrans, verben stå (äldre stånda), falla och tåga, i synnerhet i ssgr, mest efter tyska förebilder och med öfverflyttad (oegentlig 1. bildlig) betydelse:

stånd i vissa uttryck, t. ex. hålla stånd, sätta i stånd, komma till stånd; anstånd, bestånd, bistånd, förstånd (t. ex. 1

1 T. ex. oskallet af musikinstrumenter*. Jfr skall, till skälla, med annan betydelse (kap.

IX).VERBALABSTRAKTERNA

103

i bästa jörstånd med ngn, nästan föråldradt är: ordets rätta 1. egentliga förstånd; t ex. Lenngren 238), (i samförstånd (som dock saknar motsv. verb), tillstånd, till tillstå och stå (så 1. så) till — fall (i många användningar); af fall (från tro, parti osv.), anfall, bifall, förfall, infall, utfall, återfall, öfverfall — tåg (abstr.); aftåg, antåg, intåg, uttåg, återtåg.

b) ö f r i g a, delvis med dålig (klandrande) betydelse:

tramp — (falla i) sken, till skena — hopp, till hoppa; jfr skutt under 2 } — (i) kapp, till kappas — (i) smyg — fjäsk, jfr 2 — slarf, jfr 2 — fel — kif — krig.

c) till transitiva verb, hufvudsakligen enkla, af inhemsk prägel, dels med sinnlig bet., dels med abstr.; bet. är dock alltid egent 1., ej öfverförd.

hugg — klipp — napp — rapp (kanske snarare att föra till 2) — kast; jfr inkast, utkast, hvilka blott mera sällan torde vid sin sida ha motsvarande bet. af verben — ryck (kanske snarare till 2\ jfr t Ryck på axeln, svaren korta» Lenngren 24) — bad — rån — hor — rön — jäf — fång, t. ex. i förb.

»laga f.» — skön (till skönja), täml. föråldradt — vett,

till veta; den eg. bet. ännu t. ex. »utan vett (= vetande) och

vilja» — bud, till buda (eg. till bjuda) — straff — lån — hopp,

till hoppas; mindre lämpligt att använda i plur. (= »för- I V; .

hoppningar»), jfr: »O mina hopp, snart fån I alla stupa | |

mot värre fasor i det nattligt djupa» Anders Österling

Årets visor s. 29 — (hufvud-)åry — hat — värn, till

värna (eg. till värja, se kap. VIII) — hägn, till hägna — stöd,

till stödja — gagn, till gagna — tarf, till tarfva (ålderdomligt)

— verk, till verka, t. ex. »ett godt verk» = »en god gärning 1. handling» — nid, till nida, bägge arkaiserande.

Hit kunna också föras följande, hvilkas genus numera ej tydligt framgår: (i) mät jfr (ut)mäta, — (lägga sig) vinn (om) — (gifva sig till) tåls. Jfr äfven (till, vid) pass.

d) mycket likartade med de närmast föregående, under c upptagna, men öfvervägande sammansatta, röjande tyska inflytelser och i regeln med öfverförd (oeg., bildl.) betydelse, äro följande:> >

104

G. CEDERSCHIÖLD

håll, åtm. i ssgr: behåll, förbehåll, medhåll1, rusthåll. underhåll, uppehåll (till hålla upp), återhåll — inlägg (t. ex.

1 en diskussion), tillägg; jfr ssgr. med -lägg af i viss mån annat slag under 2 1 — tag; företag, misstag, tilltag; jfr uttag under

2 I — afdrag, bidrag, fördrag (i förb. hafva f. med ngn), föredrag, sammandrag, uppdrag, utdrag — tal, till tala; aftal, förtal, samtal, tilltal, åtal — svar; ansvar, försvar — råd; samråd

— lof (dvs. låv) — rop; anrop (väl mest i fackspråk), inrop, tillrop, upprop, utrop — köp; inköp, uppköp.

e) hvarjehanda ord med mera afgjord tysk prägel, af hvilka de flesta motsvara transitiva verb:

spel; samspel till spela (till)samman; utspel är kanske snarare att föra till 2 — språk; t. ex. ge sig i språk med ngn (väl snarare till 2); samspråk — slut; beslut; jfr bokslut, som torde sakna fullt motsv. verb — bruk, t. ex. taga i bruk; jfr bruksanvisning; bergs-, miss-, 1 åkerbruk — skick, väl mest till skicka sig (= uppföra sig); jfr bordskick. Föråldrad är väl bet. »skickelse» (bestämmelse o. d.), »efter ödets skick» LenngrEn 209, »Märk ödets underbara skick» ib. 231, »sitt ödes skick förbanna» ib. 211 — pränt, så vidt detta brukas abstrakt — tryck, t. ex. »böjda af sorgernas tryck» Fröding Stänk 115; annars också »tryckning» (af böcker o. d.); betryck, eftertryck (t. ex. »Eftertryck förbjudes»), förtryck, intryck, uttryck — skydd; beskydd — beskärm, numera nästan bl. i kyrkosv. — trots; tycks i äldre tid ha kunnat brukas nted realgenus, jfr: »i all trots af afundsgrinet» LenngrEn 92 — pris (= beröm) — prål (ngt föråldradt) — prunk (d:o d:o) — afsked — beting — betyg; intyg — bevis — förhör — förvar — besök; försök — bestyr — besvär — beröm — förakt

— behag, misshag — begär — bevåg — fördärf — tidsfördrif, till fördrifva tiden — förvärf — uppsving (nytt ord), jfr svinga sig upp.

2) öfvervägande 1. uteslutande ihvardagligt språkbruk; åtskilliga af de här upptagna hafva mera lokal utbredning, men alla finnas dock upptagna i OL.

1 I skolpojkspråk (åtm. i Göteborg) förekommer också mothdll.

* Med afs. på konstruktionen af bruk och missbruk (ungefär som abstr. på -ande) jfr: »ett städfjande af den väldiga tobakstrustens missbruk af sin makt»

GHT 190S, nr 82, s. 6. VERBALABSTRAKTERNA

>05

a) om frambringande af ljud med rösten, vanligen med mer 1. mindre dålig bibetydelse; i de flesta orden innebäres också uthållande 1. upprepande. Jfr 1 b a.

a) Klagolåt betecknas med: gnäll; t. ex.: »De goda seder äro borta, | Så är min mosters jemna gnäll» Lenn-gren ni — kink — pip, eg. om småfåglars läte (jfr i här nedan), men ofta liktydigt med: gnäll, stundom äfven koordineradt med detta.

P) Missbelåtenhet 1. förargelse ger sig luft i de följande:

knarr, som väl eg. afser ljud af osmorda dörrar o. d. 1 — gorm, om högröstade uttryck af missnöje; ordet förefaller mig bra nog både lokalt och vulgärt, men finnes ej blott i OL, utan också hos Levertin X ioo — skrubb (= bannor).

y) Ideligt omsägende af något obehagligt uttryckes genom: kält — käx;

likaså, med än starkare bibetydelse af småaktighet och tröttsamhet:

gnat — gnag — nagg — sugg — tragg.

Obs. att i denna grupp ljudlikheten mellan synonymerna är synnerligen påfallande; i någon mån uppträder den också i andra grupper; jfr sammanställningen här längre fram.

b) Motsägelse uttryckes genotn: muck — knyst och väl äfven kny.

Dessa ord, i synnerhet de bägge sista, användas nog helst med negation (inte ett . . .). Någorlunda likartad

användning tror jag mig ha påträffat hos smack; jfr dock om detta ord: »vågade efter lång tvekan ett stilla tungjraacfc» ÖSTERGREN i Nord. tidskr. 1905, s. 587.

I viss mån hithörande är prut, framför allt i förbindelse med negation (t. ex. utan prut).

Motsägelse, men med starkt föraktlig betydelse och innebärande ngt fortsatt eller upprepad, uttrycker: bjäbb.

> Möjligen annan betydelse {»knarrighet *?) hos M. Roos H v i t ljun

3*9.106

G. CEDERSCHIÖLD

e) Tvist (alltså med reciprok bet., i föraktlig 1. åtm. klandrande mening), vanligen ihållande 1. upprepad:

gräl — gru//, som äfven kan betyda »slagsmål» i allmänhet — käfs, där iterationen starkt framträder (jfr kalt och kax under y här of van)—gnabb, som är jämförelsevis mildt.

t) Fortsatt talande, med mer 1. mindre föraktlig bibetydelse:

prat — snack, som har stegringsformen snick-snack. n) Med särskildt framhållande af munterhet o. högljuddhet:

glam — stoj, som innefattar också annat buller än det med rösten frambragta — stim om buller af många människors röster och rörelser (annars också i annan anv.) — hojt; jfr Sv. som skriftspr. 272 och »uppge ett hojt» östergren i Kord. tidskr. 1905, s. 587 — skrål, som är mera klandrande än de föregående.

tt) Med framhållande af det oartikulerade (mer 1. mindre) djuriska i det starka, uthållande ljudet:

vrål.

1) Djurs läten:

gläfs 1. glafs — gnägg — pip, t. ex. »Hvad är det för pip jag hör öfver mig, hvad jlax med vingar? Det visst trasten är . » C. F. Dahlgren Vårbäcken; jfr a — krax — surr, som också kan brukas om många människors samtidiga talande, många maskiners buller m. m.

b) Ihållande, mer 1. mindre obehagliga ljud från liflösa föremål:

klink (på piano) — gnäll, t. ex. »Hvad du lär tycka om fiolens gnäll och gnid! i Bellman (Carléns uppl.) 4: 201 (1787) — knarr (t. ex. af dörrar) och fras, jfr: »Man hörde endast stöf-velknarr och stärkejohfr» Strindberg H e m s ö b., citerad af Östergren — skrap (t. ex. af klor 1. af en penna) — kras (så vidt det har afseende på ljudet).

cj Rörelse af vatten (delvis förenad med ljud) 1. inverkan af (sol-)hetta 1. a f annan naturkraft: skval — stöp — slask — blask — rusk, t. ex. i förbindelsen »regn och rusk» — dugg — badd — gass — knip (i magen); jfr la y. VERBALABSTRAKTERNA

107

d) Klandervärd t, löjligt, ömkligt (osv.) uppförande; därvid kan ordet särskildt framhålla

a) det dåraktiga i uppförandet:

fjant, att skilja från det likalydande maskulinet — (på) tok, att skilja från mask. tok(er).

fl) veklighet, klemighet o. d.: pjåk (i abstrakt anv.) — pjosk — pjunk — pjask (utan motsv. verb? möjl. till e).

Hit bör väl också föras smek (i klandrande bet.), y) vårdslöshet, slarfaktighet, oordentlig-het m. m. (jfr £):

slams — hams — flams (alla tre orden kunna också beteckna dåraktigt, lättfärdigt uppförande, jfr a) — hafs — rafs, stegradt genom förbindelse med afljudsform: rifs-rafs — kludd — sudd — fusk — skolk.

b) alltför stor långsamhet: söl — sink.

e) osnygghet:

snask — snusk (abstr.); det motsv. snuska { ned, till osv. } finnes ej i OL; jfr: »den, som lider | af paltorna och snusken» Fröding Stänk 20, där rimbehovet torde ha bestämt genus (möjl. åsyftar dock ordet landstrykaren själf) — söl, till söla i bet. »smutsa (ned)».

I) ostyrighet, okynne m. m. (jfr y): skoj; brukas redan af Atterbom Minnen I 88 (1817) — nojs.

Hit kunna möjligen också föras:

flin och smil, hvilket senare håller på att intränga i »städad» stil.

il) kruserlighet, servilitet m. m.: krus; t. ex. »Herr Pastorn, med bugning och krus | Beskref ...» Lenngren 65 — fjäs, kanske numera ngt för-åldradt; jfr: »fjäset med skålar I Som tidsspillan borde tas bort» Lenngren 106 — trug (t. ex. från värdinnans sida).

e) Fortsatt 1. itererad, brådslande verksamhet; stundom med föraktlig 1. medlidsam bibetydelse:

spring (jfr språng om enstaka, momentan handling) — ränn, mera ringaktande än spring, kan ibland vara nästanio8

G. CEDERSCHIÖLD

likvärdigt med de under d a och d y upptagna — fläng, t. ex. »Bevars, hvilket fläng både ute och innan» Lenngren 64, [han] »var hatare af hast och fläng» ib. 91 — jäkt — stök; t. ex. »Hos Prestens hvad stoj och hvad stök» Lenngren 64

— fej, numera kanske mindre br.; jfr: »Hvarför . . . detta fjä och fjäsk i Kyrkherrgåln ?» Lenngren 7; ordet närmar sig med afs. på betydelsen de under t anförda — sjå, t. ex. »ha ett fasligt sjå med ngt» 1. »för att bli färdig»; sbst., som sannolikt är nyligen upptaget i vårt språk, synes sakna motsv. vb, ty sjåa kan väl knappt användas på liknande sätt.

t) Hushållsgöromål, som taga lång tid och bestå af åtskilliga åtgärder (jfr brygd, tvätt, slakt i afd. I):

bak; t. ex. »gjorde brygd och bak» Fröding G u i t a r r 38; »En i matlagning och bak fullt kunnig kokerska erhåller god plats» Annons i Tidn. f. 'Falun län o. stad 14. 3. 1908

— vask (att föra hit till f under förutsättning, att det kan brukas liktydigt med det danska vask) — byk (så vidt ordet brukas ss. neutr.; jfr afd. I).

Hit kunna också föras:

kok; t. ex. »jag har lärt mig . . . lifstumlets bubblande kittelfcofc» Fröding Stänk 49 — (natt-)vak.

g) S t r ä f s amt o. besvärligt, långvarigt arbete (i allm.), med en viss medlidsam 1. ringaktande bibetydelse:

slit och släp (vanligen i denna förbindelse) till de absolut (= utan objekt) använda verben slita och släpa' — plit — knog — plugg (= ihärdig läx- eller examensläsning, ofta med bibetydelse af tanklöshet) — knåp, som utom det sträf-samma också framhåller det småpetiga eller obehändiga i arbetet, och som alltså är mera ringaktande än de öfriga hithörande orden — pet.

Snarast efter mönstret af slit och släp har väl bildats uttrycket »(dagens) styr och ställ» (Johan Nordling Siljan I 10; 1907) till den gamla vanliga förbindelsen styra och ställa. Så väl styr som ställ upptagas i OL, men knappast med tanke

1 Obs. att slitning och släpning höra till verbens transitiva användning (äro passiva); snarare kunna slitande och släpande användas i samma mening som slit och släp. VERBALABSTRAKTERNA

på den betydelse, orden fått i förbindelsen styr och ställ, söm därför egentligen borde föras till 3.

Nära intill de här ofvan (under g) uppräknade substantiven stå:

tråk (= tråkiga, tröttande och nedstämmande upplef-vanden) — bråk (i bet. »besvärliga göromål» o. d.).

Något annorlunda förhåller sig:

stamp', som visserligen kan innebära ngt tungt och mödosamt, men snarare ansluter sig till e, fastän det saknar de dit hörande ordens betydelse af brådska.

Anmärkning till a/d. a—g. Samtliga de inom dessa afdelningar sammanförda verbalabstrakta kunna anses motsvara intransitiva (absolut, utan objekt använda) verb; jfr t. ex. »ställa till bak» (ungef. = »börja baka») med bakandet 1. hakningen af en kringla. — I närmast följande afdelning (A) samt i den därefter (/) upptagas verbalabstr., som motsvara transitivt använda verb.

h) Stryk, aga, misshandling, i synnerhet fortsatt, ihållande²:

bas — dask — pisk — plag g — ris (torde i förb. få ris o. d. numera vanligen uppfattas ss. verbalabstr. till risa, ehuru visserligen detta verb på det hela tillhör en annan, högre stilart) — smisk — smörj — stryk.

Från de föregående betydelse af fortsatt misshandling afviker nyp, som betecknar en isolerad »nypning» eller, i mera vulgärt språkbruk, ett »slag».

i) Diverse betydelser, motsvarande transitiva

verb:

stick (i bet. »stygn» m. m.) — nafs (kan äfven motsvara intrans., anv. af nafs) — (på) känn — (hålla) styr (på ngn) — påbrå — påhäng (i vissa användningar, t. ex. slippa påhäng af släktingar) — påhitt — pålägg, t. ex. på hyran — utlägg — uttag, jfr: guldw/tog [ur Bank of England] GHT 1907, nr 232, s. 6.

1 T. ex. »stoj och stamp» [i en gästabudsgård] P. Molin Ådal. 119.

* Om dylika ord jfr Hellquist i Arkiv f. nord. fil. XV 236 ff. Flera hithörande ord upptagas här nedan 3. X några af de hithörande sbst. är genus vacklande, dock tyckes det neutrala vara öfvervägande och i tillväxt. I 10

G. CEDERSCHIÖLD

Några af dessa, t. ex. påhitt, torde blott sällan förekomma såsom nom. act. Andra sbst., som tidigare synas ha brukats ss. nomina actionis, kunna numera knappast ha annat än konkret betydelse, t. ex. dopp (till kaffe osv.), till-tugg; jfr också di.

J) Diverse betydelser, motsvarande intransitiva

verb:

(stå 1. vara i) sin (om kor) — (i ett) sträck — (ta) spjörn — (i) bänd — (sitta på) huk — skutt, som nästan bl. brukas om ett enstaka språng (jfr hopp i 1 c b) — gupp, som väl brukas mera om iteration än om en enstaka rörelse — jobb.

Då de under 2 upptagna neutrala verbalabstrakterna äro relativt talrika och i hvarje fall både flera och allmännare brukliga i ledigt språk än de under / anförda, kan det vara skäl att öfver dessa (under 2 upptagna) ord göra några reflexioner, innan vi öfvergå till 3. Ty af delningen 2 är den mest typiska och karaktäristiska för samtliga de »korta» (skenbart afledningslösa) abstrakterna, och de egenheter, som kunna urskiljas hos de här under 2 upptagna, blifva icke utan vikt för de i bruket mindre stadgade ordskapelser, som sammanföras under 3.

Vi ha redan anmärkt, att de flesta af hithörande abstrakter motsvara verb med intransitiv betydelse. Vi böra tillägga, att af dem, som fungera ss. nomina actionis till transitiva verb, endast få kunna konstrueras med objektet uttryckt genom genitiv eller prepositions konstruktion (i sht med af): sådana äro väl i främsta rummet de med på- och ut- sammansatta (2 i).¹

Ett stort antal af de hithörande (under 2 upptagna) abstrakterna ha mer 1. mindre nedsättande betydelse. Den dåliga innebörden angifves stundom genom vissa ljudförbindelser. Alltför långt bör man visserligen ej våga sig

in i spekulationer öfver ljudens afsiktliga användning vid ordbildningen; ty det blir lätt nog tomma fantasterier. Men det kan ej nekas, att vissa ljudförbindelser kommit att med

1 Jfr, här ofvan s. 104, not 2. VERBALABSTRAKTERN A

111

förkärlek användas för att beteckna någon viss art af ringaktning. Om också ljudförbindelsen från början blott genom en tillfällighet fått en sådan funktion, har denna ljudförbindelse kunnat tilltala fantasien och känslan till den grad, att man låtit den komma igen i nybildade synonymer eller ord med något så när likartad betydelse.¹ Utan att här försöka åtskilja, hvilka ord som böra anses ursprungliga, och hvilka som snarast äro bildade till likhet med dessa, vill jag blott påvisa några bland de till 2 hörande pejorativa ordens vanliga ljudförbindelser.

pj- och //• i pjosk, pjunk, pjåk (jfr äfven pjoller kap. XI), pjask — fjant, fjäsk, fjäs (jfr äfven fjollig, fjoskig o. d.). gaa- i gnabb, gnat, gnag. ,

-ams i slams, hams, flams (jfr trams under 3). ^

-fs i käfs, gläfs, glafs, hafs, (rifs-)rafs, nafs (jfr tjafs under 3).

-ak i kink, klink, sink, pjunk.

-sk i slask, biask, plask, snask², snusk², dask, pisk, smisk.³ oj i stoj, skoj, nojs, hojt.

Lång media (»media geminata») till slutljud⁴: gnabb, bjäbb, skrub, jobb (jfr lubben under I) — sudd, kludd, badd — tragg, na gg, sagg, plagg, plugg, dugg, gnägg.

Att t. ex. ordet g ruff på senare tider kunnat få insteg i bruket och bli så pass allmänt, som det nu är, beror sannolikt på ljudlikheten med skuff, knuff och puff, som ju också ha ett snarlikt betydelseinnehåll.

3) 1 språkbruket mindre stadgade ord. Hit för jag sådana, som väl anföras i OL, men äro egendomliga för något visst fack (t. ex. jakt 1. fiske) och föga 1. alls icke kända utanför detta; vidare upptager jag här sådana ord, som ej återfinnas i OL, men som jag påträffat dels i t alspråk dels i litteraturen; af dessa måste somliga ännu betraktas såsom blotta försök; de äro emellertid i

1 Dessutom kan tillfällig ljudlikhet stundom ha framkallat förskjutning af betydelsen.

* Obs. kunna vara afljudsformer.

* Afljudsformen smask kan brukas i skämtsamt tal.

* Jfr motsvarande förhållande i abstr. på -W och -er (kap. XI).¹¹²

G. CEDERSCHIÖLD

hög grad lärrika såsom intyg om de utvecklingssträfvanden, som råda i vårt språk.

För öfrigt gör jag här, som annars i denna uppsats, det uttryckliga förbehållet, att den historiska synpunkten alldeles underordnas: jag betraktar det nuvarande bruket och lämnar å sido frågan, i hvad mån detta bruk beror på gammal häfd, nyare lån från grannspråk, fornspråk eller dialekt eller ock på fri nyskapelse.

Vid utarbetandet af denna afdelning (3) känner jag starkare än vid öfriga delar af uppsatsen, hur otillräckligt det material är, som jag har måst nöja mig med. Jag har ej varit i tillfälle att i förteckningar öfver dialektord framleta abstr. af detta slag, hvilka mer 1. mindre ofta uppträda i riksspråket. Tämligen rikhaltiga bidrag har jag fått från R. G:son Bergs Skolpojks- och studentslang (Sv. Landsm. XVIII 8). Mitt material sträcker sig för öfrigt föga utöfver hvad jag under de senaste månaderna kunnat anteckna ur talspråket och litteraturen. Af den sistnämnda har jag genomgått A. M. Lenngren Skaldeförsök (uppl. 1819) samt Fröding Guitarr och dragharmonika, Nya dikter, Stänk och flikar, P. Modin Adalens poesi.

Många af de abstr., jag här har att anföras, ansluta sig med afs. på betydelse, stundom äfven i fråga om formen, till dem, som här ofvan upptagits under 1 eller 2.

När Snoilsky II 15 begagnar ordet porl, ledes han naturligtvis af tankegången: porla: porl = sorla: sorl (jfr ofvan / a a).

Till gny, dån (m. fl. se / a a) och klink (2 b) sluter sig klämt, t. ex. smed humor af begravningsfc/ämf» Fröding Stänk 16; jfr äfven klämt-slag.

Samma och likartade beteckningar på (ihållande) ljud (1 a a och 2 b)¹ gifva också stöd åt skorr (Fröding Stänk 123, 155) och plums, t. ex. »hörde han steg af klackjärn . . plums i vattenpussar», citeradt från Strindberg Hemsöb. af östergren i Nord. tidskr. 1905.

När man i hvardagligt tal klagar öfver »det odrägliga dunket i tinningarna» eller »af ångmaskinen», så är detta sbst.

1 Jfr äfven det i 2 b från Bellman anförda gnid.VE RB ALABSTRAKTERNA

113

att skilja från *en dunk» och ansluter sig till de här of van / a och b samt 2 b upptagna orden som beteckna ett ihållande eller upprepadt (vanligen obehagligt) ljud. Det är också (ss. i det föreg. blifvit anmärkt) sannolikt, att Snoilsky, när han i »Stenbocks kurir» säger: »hela hofvet tiger, man hör blott urets knäpp i, tänker sig ordet ss. neutr. och liktydigt med knäppande(t).¹

Frödings uttryck *}lämtet af en flamma» (Stänk 17) och P. Molins »forsens sug t (Å d a 1. 52) ha stöd af t. ex. ras, svall, drag, os (1 a p) och, ehuru i mindre grad, af skval, stöp, badd m. fl. (2 c). Liknande anknytningspunkter har Frödings »Det var ett vårens vaj i kjolen» (Stänk 71).'

Hit hör vidare: sprak (af gnistor) Fröding Nya dikter 39; väll hos Anders Österling Årets visor 27 (»vatten genom snår och glänta, | ett tusenstämmigt, underjordiskt vällt) } Särskildt till regn, (snö-)glopp (/ a (3) och rusk, dugg (2 b) sluter sig yr Fröding Guitarr 151, 153, Nya dikter 34; något annorlunda användes ordet i »Nu kommer vagnen med yr och dam[m]» Lenngren 237.

Då man å ena sidan kan säga skri, skrån (/ b a), kink, gnäll o. d. (2 a a) samt å andra sidan dån (/ a a), så ligger det nära till hands att bilda stön; detta ord upptages (ss. brukligt i tal) af ÖSTERGREN i Nord. tidskr. 1905, s. 587, samt förekommer hos Johan Nordling Siljan I 36 (1907).

I betydelsen larm (/ b a), stoj (2 a i\)) o. d. har jag i Skåne hört »(hålla ett fasligt) regér*, naturligtvis bildadt af regera i motsvarande betydelse. Det vore af intresse att få flera bevis på detta språkbruk eller liknande abstr. till verb på -era;* det skulle vara ett godt intyg om styrkan i språkets sträfvan att bilda »korta» nom. act., om det kunde ådagaläggas, att nybildningen sträcker sig ända till sådana utländskt 1 * * 4

1 En synonym till sus (el. brus) åsyftas möjligen i följ. språkprof: »ty jag berusas af det strida ruset ' i dessa stupande och stolta strån * Anders Österling Årets visor 53.

* Jämförligt är också svaj, livarom mera längre ned.

* Det danska (kilde-)væld har kanske influerat; annars är ju »vattnet väller fram» ett rätt vanligt uttryck.

4 Kanske kan t. ex domdér (till domdera) anträffas i tal.

Göteb. Högsk. Arsskr. XIV: 3

8G. CEDERSCHIÖLD

n*

ljudande ord; sammansättningar sådana som balanserstång, presenterbricka, frisersalong o. d. (jfr längre fram) utgöra i alla händelser ett befordrande element.

Vidare har jag att anföra följande: ljug, t. ex.: »den som kommer och säger annat, den säger ljug» Strindberg Hemsöb. enl. östergren i Nord. tidskr., som betecknar ordet ss. dialektiskt; jfr skryt, skämt (/ A p) och fjant, tok

{2 d a); fall i utvidgad anv. (jfr 1 by), t. ex. »Då skall du stegra i mitt blomster fall s | triumf och purpur din förnäma hals» Anders Österling Arets visor 89 (jfr: »i 6/ad/aZ/j-skimrens röda majestät» ib. 63); bortfall (t. ex. af slutljud) brukas stundom i språkvetenskapliga afhandlingar; »sammanfall af ord fot och takt» N. Beckman Verslära 65 (1898); »den svensk-norska unionens sönderfall» GHT 1908, nr 45, s. 5; sim (åtm. i ssgr: grod-, hund-, lång-, rygg-, sträck-sim har jag ofta hört i Stockholm och dess omgifning; jfr tramp (/ b b), spring (2 e), knog (2 g); likartadt är trask, t. ex. »trask i slask» (talspråk); lånadt från danskan är väl

svir (genus osäkert), t. ex. Fröding Stänk 120; jfr slarj (/ b b), sudd (2 dy), söl (2 d e), det sistnämnda iförb. natts öl (som väl eg. hör till 2 d b); jfr äfven svyck i afd. I;

skump har jag hört både i bet. »(fortsatt) skumpande» och »(enstaka) skumpning»; i den förra bet. är ordet afgjort neutr., i den senare väl öfvervägande realgenus; jfr tramp, hopp (/ b b), gupp, skutt (2 j)\ snörp, t. ex. »snörp på läppen» Lenngren 82; jfr ryck, kast (/ c); men snörp torde också kunna, i ngt föraktlig mening, brukas om brådiskande (och slarfvigt) syende; jfr hafs (2 d y), jäkt, stök (2 e); pass, t. ex. »han behöfver mycke pass» (= uppässning, omvårdnad), talspråk i Göteborg; jfr stöd, värn (/ c) samt vård, ans (afd. I); likartadt är

hyfs, t. ex. »sätta hyfs på ngn 1. ngt» inom bildadt talspråk i Skåne; VERBALAB STRAKTERNA

»•5

flytt (= drag i schack) 1 enl. Berg Slang; jfr drag, tag {I d), kast, ryck (t c); likartadt är

hars 1. hass = »rökdrag» (t. ex. på en cigarr), till hassa (- »röka») Berg Slang;

uppehör, till upphöra, i sht i förb. tutan uppehör* *; jfr uppehåll (/ <#) och för ljudligheten förhör (I e); uppehör finns upptaget i OL, men förefaller mig främmande och osvenskt; samma uppfattning har jag af (det äfvenledes i OL förekommande)

innehaf, t. ex. »under herr Hammarskjölds innehaf af makten» SvD (St.) 1907, nr 238, s. 4; — »tyskarnas innehaf af Atlantrekordet i fråga om snabbhet» GHT 1907, nr 220, s. 42; jfr behåll, innehåll (1 d) sving, t. ex. »hör du ej de susande och nya tankars sving» Ossian-Niesson (enl. östergren Nord. tidskr. 1905, s. 587—8), och omsving, t. ex. »ett oerhört religiöst omsving är under förberedelse» GHT 1908, nr 45, s. 4; beträffande bägge orden jfr uppsving (1 e);

grums, till g rumsa, i bet. »knota», »smågräla», har jag stundom hört i hvardagligt tal; jfr knot (1 b f5), knarr, gorm (2 a f\$); liktydigt och äfven iakttaget i talspråk är brumm, som väl äfven kan användas om t. ex. björnars läte (jfr 2 a 1);

skäll — »ovett», förekommer i vulgärt talspråk i Göteborg, gnält till gnälta, som uppgifves betyda »käxa», Berg, Slang, är intressant därigenom, att det tycks ha förbindelse ej blott med kält, käh (2 a y), utan äfven med gnäll (2 a a); tjat, till tjata (bägge vanliga i samtalsspråk), står tillbet, nära gnat o. kält (2 a y) ;j

tjafs till tjafsa (vanligt i tal) har beröring med kält (2 a y),

1 I annan, för mig eljest okänd an v. förekommer ilytt (1. flytte?), då det är fråga om timmerflottning i älfvar: »slutjlyttrt går med brak och dunder af lossnande bröten vid fallhufven, där timmerkaret står» P. Molin Å d a 1. 35.

1 Det bör iakttagas, att ordet (i bägge exemplen) forbindes med det motsvarande finita verbets så väl subjekt som objekt.

* Med af seende på öfverensstämmelse till vokal med inf. skälla (i motsats till det äldre abstraktet skall) jfr ljug här ofvan i förhållande till lögn, påbud (här nedan) i förh. till påbud.Jl6

G. CEDERSCHIÖLD

käfs (2 a e), snack (2 a l) och väl äfven med slams o. d.

(2 d y);

ryt (af björn, P. Molin Å d a 1. 68) ansluter sig till gläfs, gnägg o. d. (2 a »);

rasp (t. ex. af penna) är mig välbekant från talspråket; jfr skrap, fras (2 b)1;

fräs o. hväs (af forsar, P. Molin Å d a 1. 35, 37) äro jämförliga med fras, skrap (2 b) samt pip, surr, flax (2 a 1); stoll till stolla 1. stollas (se Rietz), t. ex. »rakt bort i stolh Fröding Nya d i k t e r 35; jfr tok (2 d a); pjolt till pjolta, »prata dumt och innehållslöst» Berg Slang;

jfr pjoller (kap. XI), kält (2 a y), pjosk (2 d f\$); kel, t. ex. »de' va' ett fasligt kel me' den ungen», ej ovanligt i talspråk (åtm. i södra Sverige); jfr pjunk och smek (2 d p);

klabb, rätt vanligt i talspråket (åtm. i södra Sv.), tycks ha något skiftande betydelse, dels närmar det sig kludd, sudd, fusk, (2 d y), dels sink, söl (2 d b), dels knog, knåp (2 #)*;

hvisk, t. ex. »de' får inte förekomma någe' hvisk i klassen» (har uppgifvits ss. stående förmaning af en lärare i Göteborg); jfr fusk (2 d y) äfvensom skoj, flin (2 d Zf); ras till rasa = »leka 1. fara fram på ett bråkigt och bullersamt sätt», allmänt i tal och väl ej heller sällsynt i skrift; jfr slams o. d. (2 d y), skoj, nojs (2 d Z,) trams, allmänt i södra Sv. ss. synonym till hams (2 d y); jfr också fjant (2 d a); förstärkande brukas ssgen hams-. . trams;

i'hxiV*dås, t. ex. »den förnöjda hvilas [för »hvilans»?] lata dås», Östergren i Nord. tidskr.; jfr sink, söl (2 d b); jänk (kanske också jämk), t. ex. »med ideligt jänk på kaftanen och kragen» Lenngren 81; jfr jäkt, stök (2 e) och knog, knåp (2 g);

1 Jfr tick-tack, som kan brukas ss. abstr. till ticka, för så vidt detta verb brukas synonymt med picka. — Dessutom tror jag mig ha hört t ut (till tuta); jfr klink o. d (2 b).

1 I denna sist anförda betydelse upptages det af Berg, Slang.VERBALABSTRAKTERS 117

jäkt förefaller mig vara rätt vanligt i tal ss. synonym till jäkt, stök (2 e);

lak säges i Göteborg i samma betydelse som byk (2 f);

tork hade jag förut iakttagit i husmödrars talspråk (se Svenskan som skriftspråk 1897, s. 272); nu har jag också träffat det i tryck: »Så vackra färger, som det garn har, hvilket hänger på tork på långa stänger ...» GHT 1907, nr 214, s. 9; jfr 2 f;

kok (2 f) har sannolikt i hvardagligt tal utvidgad betydelse i mer än en riktning; jag har emellertid blott mera konkreta användningar till hands: koket kallas vid (somliga) exercisplatser hela köksafdelningen; huruvida man häri har att se konkretisering af ett nom. actionis, eller en »subtraktionsbildning» (stympning) af »kokstället» 1. ngt dylikt, kan väl vara tvistigt; osäkert är väl också, om en abstraktare betydelse har legat till grund för ett uttryck som detta: »ett stillöst sammanéofc af operett, varieté och lokalfars» J. A[tterbom] i GHT 1907, nr 267, s. 2;

ät i bet. »ätande» finns sannolikt i bygdemål, fastän jag ej kan upptäcka det hos Rietz; i Skåne har jag hört bildade personer skämtsamt uttala sig om någon, som varit svag för glaset: »han ä inte så mycke på ät som på drick», däri »på ät» skulle vara en ordlek med »poet»; det föreföll mig, som om uttrycket var en traditionell kvickhet;

sträf, t. ex. »för allt mitt stråf» Fröding Nya dikter 39, och

träl (= »trälande», möda), t. ex.: »Som deciderad Läskarl supponerar jag dig ha mer träl än nöge, mer arbete än inkomst» J. Wallenberg (1771) hos Rodhe Lindblom 14; dessa bägge sbst. ansluta sig nära till slit, släp, plit, knog (2 g);

vigg (= »vigilans»)1, till vigg, ursprungi. i studentjargonen stympadt af vigilera, är numera rätt vanligt äfven utanför akademiska kretsar (men upptages ej i OL); vigg

1 Beträffande stympningen jfr lenta (kap. VIII) samt ant om pdsl här nedan, möjl. också kok(et) här strax

kan utan tvifvel räknas till »strafsam och besvärligt arbete» (2 g); genus tycks vara vacklande; dalj, däng och klå (alla med motsv. verb) upptagas af Hell-quist anf. st. (jfr här ofvan 2 b); i betydelsen »stryk» böra dessutom märkas följande: bank till banka (= »slå»); i någon skämttidning på 1860-talet påstods, att dåvarande bankdirektör A. O. Wal-lenberg var en sträng fader, som brukade ge sina barn »enskild (t) fcanfe»;

drag (= »smörj») till dra (= »klå»), enligt Berg Slang; kitt (= »stryk»), utan anförande af genus, isamma skrift, som likväl ej upptager verbet kitta i motsv. betydelse; mull (= »tvättning med snö», väl ss. misshandling), genus ovisst, till mulla (= »snötvätta»); jfr äfven möla i samma bet., allt enl. Bec¹. a. skr.;

påbjud (= påbud), t. ex. »konungens alla påbjud», i en semi-naristuppsats år 1906, är väl mera enstaka, men af intresse ss. symptom för en viss tendens¹; jfr för öfrigt påhitt, pålägg (2 i);

intag, t. ex. »kontanta penningemtog» Nisbeth Handelslex.

135 (1867); jfr uttag (2 f);

spärr, i samma bet. som spjörn (2 /), t. ex. »Bocken . . . kunde ta spärr med sina fyra fötter» P. Molin Å d a 1. 109;

stopp, vanl. i förbindelsen »det var stopp», t. ex. Fröding Nya dikter 116; genus kunde vara tvifvelaktigt (jfr back² under I), men är neutr. i följande språkprof: »det förfelade språnget slutade med ett tvärstopp i mossan» P. Molin Ådal. 68; jfr kast, ryck (/ c), hopp (1 b b), skutt (2 /);

1 Jfr anmärkningen om ljug och skäll här ofvan (sid. 115, not. 3).

3 Att de interjektionsliknande kommandoorden stopp och back kunnat öfvergå till nomina actionis, synes mig innebära vidsträckta utvecklingsmöjligheter för interjektioner och dem närstående ord. Åtskilliga härmningar af djurs läten t. ex. pip, krax, eller af andra ljud. t. ex. kras, ha ju redan genomgått denna utveckling eller äro i färd med den. Belysande för utvecklingen är den variation af »(ett) huj *», som förekommer hos P. Molin Å d a 1. 51: »(han) satte den (dvs. båten) i ett hv.jande öfver till nästa is[-flak]». VERBALABSTRAKTERNA

119

kut till kuta, t. ex. »med ryggen i kut» Fröding G u i t a r r 30; jfr på huk (2 /). Snarlikt är krum, t. ex. »hans rygg är böjd i krum» ("Fröding N y a dikter 122), men något motsvarande verb krumma (sig) kan jag ej med visshet säga mig ha påträffat.

Mera fristående, om än i någon relation till smek (2 d p), är (jänt-)Wig hos Fröding ; stirr med liknande betydelse tror jag mig ha hört.

Till sist upptager jag några facktermer, som torde vara föga kända bland personer utanför facket i fråga: bränn =* så mycket som på en gång brännes af brännvin, tegel m. m. (OL); jfr (i ett) kör 1. sträck (2 /); stäng (OL) tyckes i regeln betyda så mycket af ett (sill-)stim, som på en gång afstänges, men har väl eg. en abstrakt betydelse; jfr »Några fiskare stängde den [torsken 1. fjorden?] med not. .. Genom telegrafan blef »stånget» snart känt» P. Modin Å d a 1. 155; jfr hugg, kast (/ c), stick (2 /); vrak = drifgarnsfiske (OL); af håll, sjöterm¹ (OL);

svaj, sjöt., t. ex. »slupen lägg på svaj» Snoidsky Kung Erik; släpp, jägarterm (OL);

sök, jägarterm (OL); dessutom »på sök efter sillen» GHT; skift (OL; arbetslag? närmare om användningen är mig ej bekant);

afslut, handelsterm (OL);

belägg, språkvetenskaplig term, brukas väl oftast konkret = bevisställe (o. d.), men torde också kunna förekomma ss. nom. actionis;

ant (= antagande) och påst (= påstående, enl. Berg Slang, äro själfsvåldiga och (ännu åtminstone) föga spridda

»subtraktions-bildningar»; ant kan naturligtvis motsvara anta, hastigt och vårdslöst uttaladt ss. osammansatt (med accentueringen 32 i st. f. 3-2).

1 Stundom också i annan anv., se SAOB.120

G. CEDERSCHIÖLD

I den föregående öfversikten har, såsom jag redan anmärkt, afdelningen 3 måst byggas på alltför knapphändiga samlingar. Det är väl troligt, att också några ord, som hade bort upptagas inom afdelningarna J och 2, undgått min uppmärksamhet. Men hur ofullständig min samling än må vara, synes den mig likväl ganska tydligt visa, att dessa neutrer (med samma vokal som motsvarande verbs infinitiv) utgöra en ingalunda oväsentlig grupp af de nomina actionis, den nutida svenskan har att förfoga öfver. Väl är ett stort procenttal af de hithörande orden ännu utestängdt från den vårdade prosan, och väl möter man i samlingen relativt många ord med nedsättande (klandrande 1. förlöjligande) betydelse. Men det bör anses som ett löfte om dessa ordbildningars framtida växt och förkofran, att de synbarligen gynnas och omhuldas af skalder (i synnerhet Fröding) och af tidningsprässen. Det är väl uppenbart, att de böra bedömas som en yttring af svenskhetens — låt vara omedvetna — motstånd och uppror mot den i »pappersstilen» (normalprosan o. d.) öfvermäktiga inkräktarhären af afledningar på -ande (-ende), an och -else samt de ofta blott halft om halft svenska afledningarna på -(n)ing. För skalderna blifva naturligtvis dessa ord välkomna, ej blott på grund af sin enkla, folkliga ton, utan ock genom sin korthet.

I formellt afseende äro ju dessa verbalabstrakter de behändigaste och bekvämaste, man kan tänka sig. Hvilken fördel det är för skalder att nyttja (icke blott denna grupp, utan äfven andra grupper af) »korta» verbalabstrakter, visa t. ex. följande språkprof:

»För honom är sorg och bekymmer blott skrymt och skrock och fjäsk»

Fröding Guitarr 6.

Nyp och Klös

är ditt namn och Udd och Sticka,

Rif och Ryck och — släpp mig flicka!

Fröding Stänk 108.

Att somliga af dessa sbst. (särdeles bland de under t upptagna) bero på lån eller efterbildning af tyska ord, förtager ej bildningssättet dess nationella karaktär, så mycket mindre

12 I

som åtminstone de osammansatta lånorden i regeln för den allmänna språkkänslan äro fullt ensartade med rent svenska ord, liksom de också mestadels af språkforskaren föras till kategorier (företrädesvis neutrala a-stammar), som af ålder varit välbekanta och rikt representerade i de nordiska språken.

Under sådana omständigheter bör man ej lägga alltför stor vikt därvid, att den »städade» prosan ännu bannlyser ett flertal af dessa korta verbalabstrakter. För dem, liksom för andra inhemska talspråksord, kan efter hand beredas inträde också i högtidligare stilarter, i den mån deras betydelse det tillåter. Men angeläget är, att enhvar, som nitälskar för enkelt, folkligt och inhemskt språkbruk, tillvaratager, nyttjar och förökar ord af detta slag, så att han också i sin skrift låter dem, så ofta som möjligt, träda i stället för de oviga afledningarna på -ande (-ende), -(n)ing, -an, -else. Och naturligtvis bör detta sträfvande ledas af takt och smak, så att icke ett ovist nit kommer att vålla mera skada än gagn.

De nu ifrågavarande neutrala verbalabstrakterna torde väl något befordras i sin uppkomst genom vissa förleder i sammansatta substantiv och adjektiv. I orden ringklocka, ringledning är förleden ring- tydligen tagen från verbet ringa (ringklocka = klocka att ringa med); i önskvärd är förleden lånad från verbet önska; spar-bank, -kassa hafva sin förled från verbet spara. Men i dessa och dylika ssgr är förleden, som formellt öfverensstämmer med verbets infinitivstam (utan ändeisen -a), använd ss. ett verbalabstraktum; med önskvärd kan man jämföra önskansvärd

(om ock detta är sällsynt), ömkansvärd o. d., med sparkassa kan jämföras bespa-rings-medel, -jond o. d. Om ssgr med »verb som förleder» talar Tamm, Sammansatta ord i nutida svenskan (Skr. utg. af K. Hum. Vetensk. Samh. i Upps. VII. i; Upps. 1900), s. 149 f. Här anföras ytterligare några exempel på ssgr af detta slag (utom de hos Tamm upptagna):

flyt-docka, rif-järn, sitt-bad, -plats, skär-bräde, sof-vagn, mm, mält-kar, rit-bok, virk-mönster, -nål, par er-plåt, laxer-pulver, spatser-tur, böj-muskel, lyft-kran, sänk-verk, vänd-skifva. Exempelen kunna lätt ökas.¹²²

G. CEDERSCHIÖLD

Det förefaller mig, som om det f o l k l i g a språkbruket gynnade denna typ af sammansättning, medan det stelare, mera abstrakta och skolmästrade språket däremot hade en viss tendens att föredraga med afledningsändelse bildade verbalabstrakter ss. förleder. Männe, man ej i folkligt tal hellre säger robåt än roddbåt? Och ej ens mångtydigheten i sbst. mål förslår alltid till att afskräcka en oeftertänksam målare från att klaga öfver den dåliga »måldagern», när han måst försumma »den bästa måltiden». Är förleden själf sammansatt med ett prefix och därigenom mera skriftspråksmässig, tyckes det vanliga vara, att man använder ett med afledningsändelse försedt abstraktum, t. ex. de nyss anförda bespa-rings-medel, -fond. Försättsblad är undantag, ss. fackterm, lånad från tyskan.¹

Att vår nuv. normalprosa på det hela gynnar ssgr med tydliga (med afledningsändelse försedda) verbalabstr. ss. förleder, skulle nog bekräftas af en mera omfattande undersökning. Här blott ytterligare ett par exempel! Om en person, som är mycket van vid stelare normalprosa, händelsevis ej blifvit förtrogen med t. ex. orden riktlinje och sättpotatis, skulle han kanske känna sig benägen att hellre uttrycka samma begrepp med riktningslinje och sättnings potatis.

Det är väl ej omöjligt, att en närmare efterforskning kan påvisa fall, då förleden i ssgr af typen ringledning lösgjort sig och bildat ett fristående verbalabstraktum. I ssgr med -göra, t. ex. smetgöra, petgöra o. d., ligger proceduren synnerligen nära till hands.

Det bör vidare erinras, att tillgången på verbalabstrakter, som äro = infinitivstammen i motsv. verb, efter hand ökas därigenom, att nya verb afledas af sbst., som urspr. äro verbalabstr. eller kunna användas ss. sådana. Vi ha i det föreg. sett, huru färd (eg. af fara) numera förbindes med det jämförelsevis nya färdas, högfärd (bildadt efter t. mönster) med det nya högfärdas, skörd (eg. af skära) med det nya skörda o.s.v. Här må tilläggas några exempel på nya svenska verb, af ledda af lånade sbst., som numera kunna

1 Föråldradt är adj. betydtik, i SAOB citeradt från Sam. Columbus. VERBALABSTRAKTERNA

i*3

fungera ss. nom. act. till dessa verb: schacka (af schack), galoppa (af galopp), processa (af process), festa (af fest), kalasa (af kalas), intervjua (af intervju).

En historisk undersökning af de »korta» (afledningslösa) abstrakternas förekomst i olika tider skall måhända visa, att denna typ fordom varit rikare representerad än nu. I denna uppsats kan jag ej inlåta mig på ämnets historiska sida. Men några få nu föråldrade verbalabstr. af den ifrågavarande typen, som jag tillfälligtvis stött på, kunna här anföras:

afkort (1659), betung (= besvär, 1782), betänk (1556—1750), dessa enl. SAOB; vidare: tripp-trapp (= »trippande») Stiernhielm Herc. 321; — »Ther var et sådant gans och skratt och gas och flas j At thet ei kärlek var, men mer et tjurleks-ras» Koemodin Qvinnosp. I 150 (1732). *

* Möjligen åsyftas verkliga nom. actionis i Herc. 2cS: »Hugg, stick, sid, vari långt här-ifrå». ELFTE KAPITLET.

Verbalabstr. på -el (motsv. verb på -la) och -er (motsv. verb på -ra).

Dessa stå mycket nära de i näst föregående kapitel sammanförda; också dessa böra (så vidt de ha acc. 40) betraktas ss. enstafviga, dåe framför l eller r blott är en hjälpvokal till att lätta uttalet; närmast förut går näml.

alltid ett konsonantljud. Detta konsonantljud är nästan alltid långt i de ord, som ha klandrande betydelse och hvardag-1 i g prägel. Flertalet af de hithörande sbst. torde vara tyska lånord eller efter mönster af sådana nybildade svenska.

I. Sbst. på -e/, motsv. vb på -la.

1) En särställning intaga ss. rent nordiska ord:

hagel och varsel, hvilket senare eg. hör till orden på -sel,
men nu lättast associerar sig med det nybildade varsla (ej i OL).

2) Hvarjehanda, från tyskan lånade ord, i allm. utan pejorativ bibetydelse:

handel, misshandel; jfr: »denna misshandel af ett folks själ» GHT 1907, nr 228, s. 5, där konstruktionen förefaller något ovanlig — vandel, något ålderdomligt, ofta koordine-radt med handel1 — växel, så vidt detta brukas abstrakt — tvifvel — grubbel, som stundom brukas i klandrande betydelse — tadel — äckel — svindel (stimdom med aec. 32).

3) Våldsam, i synnerhet upprepad, rörelse beteckna:

hvirfvel (med acc. 32) — tummel — vimmel.

1 Föraldradt är bettel, till b<Ula, se SAOB.VERBALABSTRAKTERNA

125

4) Uts väfningar beteckna följande, med afgjort klandrande innebörd:

rummel — ruckel — dobbel, något ålderdomligt, — raffel.

5) Lumpet 1. tölpigt uppförande 1. obehagliga förhållanden:

trassel — smussel — knussel — fubbel — svindel (= skoj).

6) Stryk, mest i skämtsamt språkbruk:

prygel — rammel (jfr ramla på ngn, rammelbuljong) — puckel (»smörj»), till puckla (»slå»), enl. Berg Slang.

7) Slagsmål, bråk 1. närgånget uppförande (jfr 10):

krängel — gurgel till gurgla, i bet. »gräla, bråka, =låss» — bruckel till bruckla (»bråka»), se Berg Slang — hängel (»närgången kurtis»), till hängla; se Berg Slang.

8) Känslobrott, vanligen genom frambringande af ljud:

a) utan nedsättande bibetydelse: jubel — lyckel.

b) med nedsättande bet.:

skräfvel — tissel och tassel, så vidt dessa ord beteckna (afundsamt) förtal; i bet. »hviskning» höra de till 11.

9) Tröttsamt, meningslöst prat:

svammel — rabbel — babbel med afljudsformen bubbel,

till bubbla (*= »prata»), enl. Berg Slang — kackel, så vidt detta syftar på människotal.

10) Gräl, gnabb, kax o. d. (jfr 7):

käbbel — traggel — gaffel till gaffla, enligt Berg Slang.

Något ovisst synes mig, om de två följande sbst. skola föras hit eller till 7 eller till 9:

rackel, t. ex. »och där [som tattarna bo] är det rackel och snatter och snack» Fröding Guitarr 56; OL upptager rackla, men utan angifvande af bet. — tschuckel (= »bråk») till tschuckla (= »utstöta ljud af ett kränkingsliknande slag») enl. Berg Slang.

11) Andra (ej till begripliga ord formade) af människor frambragta ljud:

mummel — hvissel (= ihållande o. upprepade hviss-lingar), t. ex. Almqvist Grimstahamn, kap. 8; ej i 126

G. CEDERSCHIÖLD

OL; jfr hvissel-pipa, -konsert — rossel — gnissel (t. ex. om en rasandes oartikulerade mellan tänderna utstötta ljud, jfr tandagnisslan; eljest till 12.

12) Buller af liflösa föremål:

^ rammel (om fallande, tunga saker) — skrammel — prassel

— rassel — gnissel — pingel (af klockor o. d.).

13) Djurläte: kackel.

Vi se, att de flesta af dessa sbst. tillhöra ganska noga begränsade betydelseområden (ungefär från och med tummel i 3). Alla dessa äro neutra. Inom hela af delningen är det, så vidt jag kan finna, endast orden handel (med misshandel), vandel, växel, svindel och hvirfvel, som hafva realgenus. De för denna afdelning typiska begreppsområdena återkomma väsentligen i 11. Ljudlikheterna mellan ord, som till betydelsen stå hvarandra nära, äro påtagliga.

II, Sbst. på -er, motsv. verb på -n.

Också här, liksom under /, uppställer jag främst de för afdelningen mindre typiska, af hvarjehanda betydelse.

1) Ord med realgenus:

heder — seger — ånger — ifver — hunger — slummer

— koller, som åtm. i vissa användningar synes kunna tjäna som nom. act. till kollra (bort) — jämmer, som till betydelsen öfverensstämmer med gruppen 3.

2) Neutrer med hvarjehanda betydelse:

offer — ocker, med klandrande innebörd — schacker,

likaledes — hinder och förhinder, som i flera användningar tjänstgöra ss. nom. act. — bekymmer — foster, som i arkaise-rande stil kan brukas synonymt med (upp-)fostran.

3) Neutrer, som angifva människans bruk af rösten:

a) med afseende på det talades innehåll 1. syfte:

smicker — klander — skvaller — paller torde lokalt förekomma i samma bet. som skvaller; jfr pallerbytta och pallra (= »skvallra») Berg Slang;

b) med angifvande af det talade ss. ovederhäftigt, meningslöst:

sladder, som också kan vara synonymt med skvaller; VERBALABSTRAKTERNA

127

förstärkt genom tillägg af afljudsformen slidder (-sladder) — pladder — pjoller — joller;

c) med angifvande af det oartikulerade, af viljan ej (tillräckligt) behärskade i ljudbildandet:

sludder till sluddra; också sludder kan (genom inflytande från danskan?) stundom åsyfta det ovederhäftiga i talets innehåll (jfr b) — jnitter.* 1

4) Neutrer, som eg. beteckna (uthållande 1. itererade) djurläten, men också kunna brukas om (dåraktigt) prat, gnolande o. d.:

snatter — kutter — kvitter.

5) Neutrer, som beteckna (ihållande 1. itererad) ljud af liflösa föremål:

buller — dunder² — slammer, som också kan brukas någorlunda synonymt med pladder, sladder, skvaller — smatter — klapper upptages ej i OL, men »klappret af träskor» o. d. synes mig vara ganska vanligt.

6) Neutrer, som beteckna ljusföreteelser, i synnerhet ihållande 1. ostadigt och liksom nyckfullt växlande:

skimmer — glimmer, så vidt detta brukas abstrakt — glitter — flitter (?), som numera tycks sakna motsvarande verb.

7) Neutrer, som beteckna oredig, (åtm. skenbart) ändamålslös rörelse hit och dit (jfr tummel, vimmel I 3):

fladder — myller (som väl är helt nyligen infördt från danskan); t. ex. »[I Frankrike] framdrifver fåfängen ett myller af amatörskribenter» J. A[tterbom] i GHT 1908, nr 69, s. 2 — klotter.³

Som man ser, visa abstr. på -er stor likhet med dem på -el, i synnerhet i de mest typiska och ordrikaste grupperna.

1 Osannolikt är ej. att man i st. f. muttrandet kan säga t. ex. »först småningom tystnade muttret af den vresige gubben». Jfr mummel.

* Möjligen kan man också tala om »det aflägsna mullret af åskan»; jfr mummel.

1 Huruvida plotter brukas ungefär synonymt med bortplottring, kan jag ej afgöra.¹²⁸

G. CEDERSCHIÖLD

Flertalet af de i detta kapitel upptagna orden är sannolikt främmande för det folkliga språkbruket, hur vanliga de än äro i bildade personers umgängestal.

Anmärkning till kap. XI. Jag har icke ansett behöfligt att göra en särskild afdelning (med rubrik) af verbalabstr. på en (motsv. vb på -na), ty af sådana har jag anträffat endast tecken (till teckna) och väsen (till väsnas).TOLFTE KAPITLET.

Sammanfattning och reflexioner.

Den undersökning af nu brukliga svenska verbalabstrakter, jag här offentliggjort, har i hufvudsak gifvit följande resultat.

Bruket af verbalabstrakter är mycket skiljaktigt inom olika stilarter. Ymnigast förekomma verbalabstrakterna inom den stelare, mera opersonliga prosan (normalprosa, kanslistil o. d.); och här är det företrädesvis afledningar på -ande (-ende), som dominera, ehuru också ett rätt stort antal afledningar på -(n)ing, -else och -an, som alls icke förekomma i ledigt talspråk, spela en betydande roll i sådan prosa. Ålderdomliga stilarter, särskildt kyrkosvenskan och kanslistilen, disponera dessutom öfver ett antal abstr. på -an, -else, några på -sel och -nad m. fl., som ej äro användbara i annan stil.

Den lediga talsvenskan är jämförelsevis ganska sparsam i bruket af verbalabstrakter, i synnerhet af sådana, som ha afledningsändelse. Abstr. på -ande (-ende) äro sällsynta i det bildade talet och saknas nästan fullständigt i det folkliga. De på -(n)ing äro allmänna, men likväl mycket mera begränsade till antalet än inom skriftsvenskan; af verb, som äro egendomliga för talsvenskan (icke brukas i »städad» skrift), afledas i regeln inga abstr. på -(n)ing. Däremot visar talsvenskan en afgjord förkärlek för korta abstrakter, i synnerhet sådana, som äro lika med verbets infinitivstam; abstr. af detta slag synas tillväxa i antal; de flesta nybildningar af denna typ ha neutralt genUs.

Olikheten mellan skriftsvenska och talsvenska i fråga

Göteb. Högsk. Årsskr. XIV: j

9•30

G. CEDERSCHIÖLD

om bruket af verbalabstrakter innebär en stor olägenhet, eftersom denna olikhet ganska mycket bidrager till att göra skriftspråket svårt att uppfatta och att begagna för den olärde. Och i den mån som skriftspråkets

abstraktbildningar sakna rotfäste i det bildadé, lediga umgängesspråket, blir bruket i skrift mekaniskt och schablonmässigt (man reflekterar alls icke öfver om man också kan i tal bruka ett så el. så beskaf-fadt abstraktum). Dessutom följer man (i synnerhet i tidningsspråk) alltför mycket utländska mönster vid konstruktionen af verbalabstrakter; detta gäller företrädesvis sådana abstr. på -ande (-ende), som bildas af transitiva verb.

Att skriftspråket alltför rikligt använder abstr. på -ande (-ende), tyckes icke ha tilldragit sig någon allmänhet uppmärksamhet och har alltför länge fått passera utan protester, ehuru det i hög grad vanpryder stilen genom att låta en så betydelsefattig (blott ordklassbetecknande), men ändock så lång och tung ljudkomplex (resp. teckenkomplex) återkomma så ofta; och ändeisen -ande (resp. -ende) gör så mycket större besvär, som den också tillhör pres. particip, hvilket i skrift vida mer än i tal brukas ss. satsförkortning, adjektiv, substantiv eller preposition (t. ex. angående, beträffande osv.). Vore man ej så förslöad af gammal vana, skulle man ofta vämjas vid den mängd långa ord på -ande (-ende), som påträffas i en och samma mening; och den omväxling, som åstadkommes af ett eller annat långt ord på -else, ökar ej stilens kraft eller skönhet.

Visserligen kan man inom skriftsvenskan, i synnerhet skönlitteraturen, spåra försök att ersätta neutrer på -ande (-ende) med abstrakter af annan typ. Men härvid göras ofta missgrepp, i det man, påverkad af dansk-norska eller tyska förebilder, skapar afledningar på -ning, -an eller -else, som förefalla alltför osvenska; i sht dansk-norskan blir lätt missledande, eftersom den har vissa afledningsändelser gemensamma med svenskan, men brukar dem i andra förbindelser. Bäst lyckas den litterära reaktionen mot ande-afledningar-nas herravälde, när den ur talspråket upptager skörta * (ändelse-lösa) abstrakter. För öfrigt är det naturligtvis af vikt att hålla vid lif gamla abstrakter med afledningarna -sel, -nad.

VERBALABSTRAKTERNA

13»

-a, -e, -d, -t, -st m. fl.* och icke låta dem undanträngas af de starkare typerna (på -ande och -ning).

I talsvenskan har man visserligen ett par »lifskraftiga» (produktiva) afledningsändelser för verbalabstrakter, -are och -eri; den förra har dock ett mycket begränsadt betydelseområde; och den senare (som också inom skriftsvenskan har rätt stor användning) alstrar väl flera nya ord, men dessa tillhöra nästan blott de bildades (skämtsamma) språkbruk och ha i regeln pejorativ betydelse. Tämlichen lika förhåller det sig med nybildade abstr. på -el och -er (till verb på -la och -ra).

Att i skrift ersätta abstr. på -ande (-ende) med sådana, som blifvit afledna med annan ändelse, kan ske blott inom tämligen trånga gränser, så mycket mera som (wjmg-afled-ning saknas vid en stor mängd verb och, när den finns, ofta specialiserats till sin betydelse och brukbarhet. De »korta», med verbets infinitivstam likalydande abstrakterna, med sin rent af idealiska enkelhet, äro naturligtvis de bästa, så framt de redan finnas eller kunna — utan att verka stötande — nybildas. Men äro alla dessa utvägar stängda, återstår gifvet-vis alltid ett medel att slippa verbalabstrakter på -ande (-ende): man tänker efter, hur innehållet skulle kunna uttryckas i t a 1 språk, och hittar då lätt nog någon konstruktion med infinitiv eller finit verb,- som kan göras tillräckligt »städad» för att gå an i skrift.

Jag har trott, att denna min afhandling erbjöde så pass mycket af nya resultat och af uppslag till nya undersökningar, att den förtjänade offentliggöras, fastän omständigheterna hindrat mig att nu (och sannolikt äfven framdeles) behandla ämnet så omfattande och grundligt, som jag skulle ha önskat.

Man får väl hoppas, att vårt språks olika uttrycksmedel för vissa begreppskategorier efter hand göras till föremål för jämförande granskningar med hänsyn till de skilda stilarterna — något så när i samma riktning, som jag försökt i denna af-

1 Det samma gäller om de abstr., som (numera) ej förete aflednings-ändelse, men ha annan vokal än verbets infinitiv.

G. CEDERSCHIÖLD

handling, naturligtvis helst efter strängare, mera fulländad metod. Oeh då böra också verbalabstrakterna, eller åtminstone somliga af deras användningssätt, upptagas till förnyad och mera uttömmande granskning. Därför kan det möjligen vara till gagn för kommande forskare på detta fält, om jag här framhåller några punkter, på hvilka arbetet synes mig kunna inriktas med hopp om godt resultat.

Stundom och mera i förbigående har jag kunnat påvisa, att vissa bildningssätt predestinera en viss funktion (i betydelse och stundom äfven i konstruktionsmöjligheter) hos abstrakterna. Jag har ej kommit längre än till strödda anmärkningar, giltiga blott för ett mindre antal ord. Men det är sannolikt, att fasta linjer af ganska betydlig räckvidd här skulle kunna uppdragas af den, som har tid och tålmod att gå på djupet med dessa frågor.

Vidare erinrar jag därom, att orsakerna, hvarför så många verb ej fördraga afledningar på -(n)ing, blott till en ringa del af mig blifvit utredda, men helt säkert skola i långt flera fall kunna uppvisas.

Och sist, men ej minst, vill jag betona, att mina samlingar i fråga om de mest löftesrika abstrakterna (de, som upptagas i kap. X) varit så knapphändiga, att här lämnats mycket kvar att utföra för kommande forskare. —

Man klagar icke sällan, att vårt språk behandlas vårdslöst och med otillräcklig insikt i dess egendomliga natur. Men vi språkmän äro ju icke utan skuld till, att så många af våra landsmän måste famla och trefva sig fram i bruket af modersmålet. Vi hafva ännu ej gjort mycket för att klarlägga den nutida svenskans egenart i motsats till de främmande språk, från hvilka vi mottaga inflytelser. Vi hafva ännu blott i mycket ringa grad försökt uppvisa de rent svenska och folkliga utvecklingstendenserna i vårt språks nutida lifsskede. I bokhandeln har förut utkommit:

BÅ&th, A. U., Sighvat Tordssons dikt »Fria ord». 1898. 50 öre. CederschlId, Q., Om de senast framställda fordringarna på en historisk ordbok. 1894. 50 öre.

----- Om grundtalens lexikaliska behandling. 1897. 1 kr.

50 öre.

----- Om några ställen i Äldre Västgötalagen. 1898. 75 öre.

----- Ijtimlista till Eufemiavisorna och Erikskrönikan

1903. 4 kr.

Heilquist, E., Om de svenska ortnamnen på -inge-, -unge- ock -unga. 1904. 3 kr. 75 öre.

----- Några anmärkningar om de nordiska verben med media-geminata. 1908. 1 kr.

Olmer, E. t Boksamlingar på Island. 1902. 1 kr. 50 öre.

Pipping, H., Nya gotländska studier. 1904. 1 kr.

----- Grammatiska studier. 1905. 1 kr.

Vlsing, J., Om språkskönhet. 1897 1 kr. 14 DAY USE RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED
LOAN DEPT. This book is due on the date stamped below, or on the date to which renewed. Renewed books
are subject to immediate recall. REC'D LD JUN 4 1957 LD21-100W6.S8 „ • (li9311sl0)476 Unnmjty^ol
Callfotllia

Digitaliserad av Projekt Runeberg och publicerad på <http://runeberg.org/verbalabs/>.

Konverterad till .pdf, .epub, .mobi och .txt av Arkivkopia och publicerad på
<https://arkivkopia.se/sak/runeberg-verbalabs>.

Filen skapad 2018-12-17 15:39:45.379304